

The University of Texas at Austin
South Asia Institute

Open Educational Resources for South Asian Language Research

Language: Sanskrit

Searchable Electronic Edition of the *Smṛtyarthasāra* by Śrīdhara, transcribed, formatted, and color-coded by Patrick Olivelle, is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Last updated: July 2023

Patrick Olivelle (jpo@austin.utexas.edu)
University of Texas at Austin

Śrīdhara
Smṛtyarthasāra

Edited by Hari Nārāyaṇa Āpte

Ānandāśrama Sanskrit Series, No. 70
Pune, 1912

P.V. Kane, History of Dharmaśāstra, I, p. 727, gives the date 1150 – 1200 CE.

Transcribed by Patrick Olivelle
February 2023

TOPICS

ĀHNIKAM

ācāraprakaraṇam

saṃskārāḥ	3
upanayanam	3
yajñopavītaṇḍī	4
anadhyaṅgāḥ	8
utsarjanam	11

brahmacāriprakarāṇam	11
----------------------	----

vivāhaḥ	11
---------	----

gotrapravarāṇirṇayaḥ	14
----------------------	----

āhnikam	18
---------	----

mūtrapurīṣotsargaṇḍī	18
----------------------	----

śaucagṇḍī	18
-----------	----

mūtre	19
-------	----

purīṣe	19
--------	----

ācamanaṇḍī	20
------------	----

ācamanimitāṇi	20
---------------	----

ācamanāpavādaḥ	23
----------------	----

dantadhāvaṇḍī	24
---------------	----

snānaṇḍī	25
----------	----

madhyāhṇasṇāṇe viśiṣṭaḥ	28
-------------------------	----

brahmayajñatarpaṇaṇḍī	29
-----------------------	----

abhyaṅgasṇānaṇḍī	32
------------------	----

saṃdhyāṇḍī	33
------------	----

homaṇḍī	34
---------	----

samidhaḥ	36
----------	----

darbhagṇḍī	36
------------	----

barhiḥ	37
--------	----

idhmaḥ	38
--------	----

sruḡāḍī	38
---------	----

devatārcaṇaṇḍī	44
----------------	----

mādhyāhnikam	45
--------------	----

brahmayajñāḥ	46
--------------	----

devayajñāḥ	46
------------	----

baliharaṇam	47
-------------	----

pitṛyajñāḥ	47
------------	----

śrāddhaprakaraṇam

śrāddhaṇḍī	48
------------	----

śrāddhakālah	48
bhojyāḥ brāhmaṇāḥ	48
niṣiddhāḥ	49
amāvāsyāpārvaṇaśrāddham	49
pitryam	51
haviṣyāṇi	52
viṣayāṇi	53
vṛddhiśrāddham	56
ekoddiṣṭam	56
sapiṇḍikaraṇam	57
tatra viśeṣaḥ	58
śrāddhakālavidhiḥ	61
khaṇḍatithiṣu	61
saṃkrāntiṣu	62
parvanirṇayaḥ	63
ekādaśīnirṇayaḥ	64
tithyantaranirṇayaḥ	66
malamāse kāryākāryanirṇayaḥ	67
bhakṣyābhakṣyavidhiḥ	68
bhojanavidhiḥ	68

ĀHNIKAM SAMĀPTAM

dravyaśuddhiḥ	70
śarīraśuddhiḥ	76
āśaucavidhiḥ	79
nārāyaṇabaliḥ	85
sarpahate viśeṣaḥ	86
śrāddhakramah	95
saṃnyāsavidhiḥ	96
parivrājakasya saṃskāraavidhiḥ	98
saṃnyāsināṃ dahanavidhiḥ	98

PRĀYAŚCITTĀNI

mahāpātakinaḥ	100
anupātakāni	101
surāpānasamāni	101
suvarṇasteyasamāni	101
gurutalpasamāni	101
upapātakāni	101
jātibhramśakarāṇi	103
saṃkarīkaraṇāni	103
apātrīkaraṇāni	103
malinīkaraṇāni	103

mahāpātakaprāyaścittam	103
nideśaḥ	106
surāpānaprāyaścittam	106
madyapānaprāyaścittam	107
suvarṇasteyaprāyaścittam	108
gurutalpaprāyaścittam	109
atipātakānupapātakeṣu	111
mahāpātakisaṃsargiprāyaścittam	111
upapātakaprāyaścittāni	112
(govadhaprāyaścittam)	
vrātyādaḥ prāyaścittam	114
steya prāyaścittam	114
ṛṇānapākaraṇe	115
apaṇyānām vikraye	115
parivedanam	116
pāradārye	116
strīśūdraviṭkṣatravadheṣu	118
strīvadhe	119
anyahiṃsāyām	119
vṛkṣacchedanaprāyaścittam	121
śvamārjārādidaṣṭeṣu	121
brahmalope prāyaścittam	122
avakīrṇiprāyaścittam	123
mithyābhiśaṃsane	124
rajasvalānām parasparasparśane	124
sutānām vikraye	127
ayājyayājane	127
agnityāge	128
asatpratigrahe	130
abhakṣyabhakṣaṇe	130
jātiduṣṭeṣu	131
aśucisaṃsprṣṭabhakṣaṇe	132
aśucidravyasaṃsprṣṭabhakṣaṇe	133
bhāvaduṣṭabhakṣaṇe	135
kāladuṣṭabhakṣaṇe	135
guṇaduṣṭaśuktādibhakṣaṇe	135
hastadānādikriyāduṣābhogyabhakṣaṇe	136
śrāddhabhojane	136
parigrahācāśuciduṣṭabhojane	138
jātamṛtāsaucānnabhojane	139
jātibhramśakarādiprāyaścittam	140
prakīrṇaprāyaścittam	140
rahasyaprāyaścittam	144
(brahmahatyādi)	
surāpāne prāyaścittam	145

suvarṇasteya prāyaścittam	145
gurutalpe prāyaścittam	146
kr̥cchrāṇām lakṣaṇam	146
cāndrāyaṇasādharaṇadharmāḥ	148
pratyāmnāyaḥ	149
kr̥cchrasthāne tīrthapratyāmnāyaḥ	149
mahāpātakeṣu dvādaśārṣikādivratasthāneṣu prājāpatyādayas tatpratyāmnāyāś	155
sarvaprāyaścittāni	155

oṃ tatsadbrahmaṇe namaḥ

śrīdharācāryakṛtaḥ smṛtyarthasāraḥ

- [1] gaṇeśabrahmaviṣṇvīśāmbānyomā lokapān guham |
durgām manvādikān vande vyākhyātīṃś ca sadā gurūn || 1 ||
śrīkaṇṭhaśrīkarācāryaiḥ śrutismṛtipurāṇagaiḥ |
smṛtiśāstreṣv anekeṣu viprakīrṇeṣv anekadhā || 2 ||
anuṣṭhātrupakārārthaṃ smṛtichidraṃ prayatnataḥ |
purāṇanyāyamīmāṃsāsāṅgavedaiḥ prapūritam || 3 ||
kāmadhenau pradīpte ‘bdhau kalpavṛkṣalatāsu ca |
śāmbhudraviḍakedāralollaṭādyaiś ca bhāṣitam || 4 ||
manvādyanekasmṛtiṣu vyākhyātrpratipāditam |
smṛtyarthasāraṃ vakṣyāmi sukhānuṣṭhānasiddhaye || 5 ||
prācī diśām anuktau syād udīcīśānadik tathā |
tiṣṭhattvaprahvatānuktāvāsīnatvaṃ ca karmasu || 6 ||
kartraṅgāṇām anuktau tu dakṣiṇāṅgaṃ bhavet tadā |
kutsite vāmahastaḥ syād dakṣiṇaḥ syād akutsite || 7 ||
yajñopavītinā kāryaṃ sarvaṃ karma pradakṣiṇam |
manaḥprasādāt satyoktyā tapasā snānakarmaṇā || 8 ||
ācāntyā cātmanaḥ śuddhiṃ kṛtvā karma samācaret |
karmāyathākṛtaṃ jñātvā tāvad eva punaś caret || 9 ||
pradhānasyākriyāyām tu sāṅgaṃ tat kriyate punaḥ |
tadaṅgākarāṇe kuryāt prāyaścittaṃ na karma tat || 10 ||
prabhuḥ prathamakalpe tu yo ‘nukalpena vartate |
sa nāpnoti phalaṃ tasya paratreṭi śrutiḥ smṛtiḥ || 11 ||
[2] karmaṇā manasā vācā yatnād dharmam samācaret |
asvargyaṃ lokavidviṣṭaṃ dharmam apy ācaren na tu || 12 ||
bahv alpaṃ vā svagṛhyoktaṃ yasya karma pracoditam |
tasya tāvati śāstrārthe kṛte sarvaṃ kṛtaṃ bhavet || 13 ||
śrauteṣu sarvaśākhoktaṃ sarvasyaiva yathocitam |
smārtaṃ sādharmaṇaṃ teṣu grāhyaṃ śrauteṣu karmasu || 14 ||
samayācaritā dharmā jātideśakulodbhavāḥ |
grāmācārāḥ parigrāhyā ye ca vidhyavirodhinaḥ || 15 ||
yugadharmāḥ parigrāhyāḥ sarvatraiva yathocitam |
yat kṛte daśabhir varṣais tretāyām hāyanena tat || 16 ||
dvāpare tac ca māsenā ahorātreṇa tat kalau |
devareṇa sutotpattir vānaprasthāśramagrahaḥ || 17 ||
dattākṣatāyāḥ kanyāyāḥ punar dānaṃ parasya ca |
samudrayātrāsvīkāraḥ kamaṇḍaluvidhāraṇam || 18 ||
mahāprasthānagamanam gopaśuś ca surāgrahaḥ |
agnihotrahavanyāś ca leho līdhāparigrahaḥ || 19 ||
asavarṇāsu kanyāsu vivāhaś ca dvijātiṣu |
vṛttaṃ svādhyāyasāpekṣam aghasaṃkocanaṃ tathā || 20 ||

asthisamcayanād ūrdhvam aṅgasparśanam eva ca |
 prāyaścittavidhānam ca viprāṇām maraṇāntikam || 21 ||
 saṃsargadoṣaḥ pāpeṣu madhuparke paśor vadhaḥ |
 dattaurasetare vā tu putratvena parigrahaḥ || 22 ||
 satradīkṣā ca steyānyamahāpātakiniṣkṛtiḥ |
 pratimābhyarcanārthāya saṃkalpaś ca sadharmakaḥ || 23 ||
 savarṇānyāṅganāduṣṭaiḥ saṃsargaḥ śodhitair api |
 śāmitraṃ caiva viprāṇām somavikrayaṇam tathā || 24 ||
 dīrghakālam brahmacaryaṃ naramedhāśvamedhakau |
 kalau yuge tv imān dharmān varjyān āhur manīṣiṇaḥ || 25 ||

[3] viprakṣatriyaviṣṭūdrāś catvāro varṇāḥ | tatra viprakṣatriyaviśo dvijās trijās ca | teṣām
 mātuh prathamam janma | upanayanād dvitīyam janma | tṛtīyam yajñadīkṣāyām uttamam janma |
 strīṇām vivāha upanayanasthāne | dvijānām garbhādhānādīkāḥ preteṣṭyantāḥ kriyā mantrataḥ
 kāryāḥ |

tatra saṃskārāḥ —

garbhādhānapuṃsavanānavalobhanasīmantonnyanajātakarmanāmakaraṇaṇiṣkramaṇāṇna-prāśan
 acaulopanayanasaṃvitṛvratavedamahāvratāraṇyavratāni godānikasnātakavivāhās cety avaśyakāḥ
 ṣoḍaśa pradhānāḥ saṃskārāḥ | tatartau garbhādhānam kāryam | rajaḥprabhṛtiṣoḍaśarātrānta
 ṛtukālāḥ | garbhacalanāt purā tṛtīye caturthe māse vā puṃsavanam kāryam | anavalobhanam
 caturthe | ṣaṣṭhe ‘ṣṭame vā sīmantonnyanam | jāte putre pitā snātvā rātrau saṃdhyayor grahaṇe
 vā vṛddhiśrāddham hiraṇyena kṛtvā jātakarmadānādi duritakṣayāya prajāpatiprītyai ca kuryāt |
 jātāśaucāntar madhye ca jāte jātakarmādi kuryāt | mṛtāśaucamadhye jāte tu tadāśaucānte vā
 kuryāt | nāmakaraṇam jātakarmāntaram vā dvādaśe ‘hani vānyasmiñ śubhe ‘hni vā kuryāt |
 niṣkramaṇam candradarśanam sūryadarśanam devanamaskāram vā dvādaśe ‘hani tṛtīye caturthe
 māse vā kuryāt | annaprāśanam ṣaṣṭhe ‘ṣṭame vā dante jāte kāryam | caulam prathamam varṣe tṛtīye
 vā kāryam bahumatatvād yathākuladharmam vā | ete saṃskārā bījagarbhasya duritakṣayāya
 yathāśvācāram kāryāḥ | strīṇām ahomakās tūṣṇīm syuḥ | vivāhas tu samantrakāḥ | ete kālātikrame
 vyāhṛtihomam kṛtvā kāryāḥ | eteṣv ekaikalope pādakṛcchraḥ kāryaḥ | caule tv ardhakṛcchraḥ |
 matyā lope ‘nāpadi ca dviguṇaḥ | upanayanāt prāg bālā ucchiṣṭādāv aprayatā na syuḥ |
 kāmācārakāmavāda[kāma]bhakṣāḥ syur mahāpātakavarjam | teṣām caṇḍālādisparśe sacailam
 snānam | prāg annaprāśanād abhyukṣaṇam | prāk caulād ācamanam | paścāt snānam ity eke |
 pitroḥ svadhāninayanād ṛte mantrān na brūyuh |

athopanayanam —

upanayanam garbhaprabhṛti janmaprabhṛti vāṣṭame ‘bda ekādaśe dvādaśe viprādīnām kramāt
 kāryam | guruśukrādīsubhagrahabalālābhe sati pañcamābdād ārabhyā ṣoḍaśād ā dvāvīmśād ā
 caturvīmśād viprādīnām kramāt kāryam | ata ūrdhvam sāvitrīpatitā vrātyāḥ syuḥ | teṣām
 acīrṇaprāyaści**[4]**ttānām upanayanādhyāpanayājanavivāhādīkam na kāryam | vrātyānām guru
 prāyaścittam vakṣyate |

saṇḍhāndhabadhirastabdhajādagadgadapaṅguṣu |
 kubjavāmanarogārtaśuṣkāṅgavikalāṅgiṣu ||
 mattonmatteṣu mūkeṣu śayanasthe nirindriye |

dhvastapumstve ‘pi caiteṣu saṃskārāḥ syur yathocitam ||
mūkonmattau na saṃskāryāv ity eke | karmasv anadhikārāt pātityaṃ nāsti | tadapatyaṃ
saṃskāryaṃ “brāhmaṇyāṃ brāhmaṇenotpanno brāhmaṇa eva” iti śruteḥ | anye saṃskāryā ity
āhuḥ | homaṃ tāvad ācāryaḥ karoti | upanayanaṃ ca vidhinācāryasamīpanayanaṃ
vāgnisamīpanayanaṃ vā sāvitṛvācanaṃ vā | anyad aṅgaṃ yathāśakti kāryaṃ | vivāhaś ca
kanyāsvikāro ‘nyad aṅgaṃ iti |

aurasaḥ kṣetrajaś caitau saṃskāryau bhāgahāriṇau |
aurasaḥ putrikāputraḥ kṣetrajo gūḍhajas tathā ||
kānīnaś ca punarbhūjo dattaḥ krītaś kṛtrimaḥ |
dattātmā ca sahoḍhājas tv apaviddhasutas tataḥ ||
piṇḍado ‘mśaharas teṣāṃ pūrvābhāve paraḥ paraḥ |
ete dvādaśa putrāś ca saṃskāryāḥ syur dvijātiṣu ||
kecid āhur dvijair jātau saṃskāryau kuṇḍagolakau |
amṛte ca mṛte patyau jārajau kuṇḍagolakau ||

atha yajñopavītaividhiḥ —

kārpāsakṣaumaḥ govālaśaṇavalkatṛṇādikam |
yathāsaṃbhavato dhāryaṃ upavītaṃ dvijātibhiḥ ||
śucau deśe śuciḥ sūtraṃ saṃhatāṅgulimūlake |
ālekhyā ṣaṇṇavatyā tat triguṇīkṛtya yatnataḥ ||
abliṅgakais tribhiḥ samyak prakṣālyordhavavṛtaṃ tu tat |
apradakṣiṇaṃ āvṛtya sāvitṛyā triguṇīkṛtaṃ ||
atha pradakṣiṇāvṛttaṃ samaṃ syān navasūtrakam |
trir āveṣṭya dṛḍhaṃ baddhvā haribrahmeśvarān namet ||
[5] “yajñopavītaṃ paramaṃ pavītraṃ” [PārG 2.2.10] ity mantreṇa dhārayet |
sūtraṃ salomakaṃ cet syāt tataḥ kṛtvā vilomakaṃ ||
sāvitṛyā daśakṛtvō ‘dbhir mantritābbis tad utkṣipet |
vicchinnaṃ vāpy adho yātaṃ bhuktvā nirmitaṃ utsṛjet ||

yad vā —

prṣṭhavaṃśe ca nābhyāṃ vā dhṛtaṃ yad vindate kaṭim |
tad dhāryaṃ upavītaṃ syān nātilambaṃ na cocchritam ||
stanād ūrdhvaṃ adho nābher na dhāryaṃ tat kathaṃcana |
brahmacāriṇa ekaṃ syāt snātakasya bahūni ca ||
ahataṃ yantranirmuktaṃ uktaṃ vāsaḥ svayaṃbhuvā |
tṛtīyaṃ uttarīyaṃ vā vastrābhāve tad iṣyate ||
brahmasūtre ‘pasavye ‘mśe sthite yajñopavītītā |
prācīnāvītītā savye kaṇṭhasthe tu nivītītā ||
vastraṃ yajñopavītārthe trivṛtsūtraṃ ca karmasu |
kuśamuñjavālatanturajjur vā sarvajātiṣu ||

iti yajñopavītaividhiḥ |

kārṣṇauravabāstāni viprāder ajināni tu |
ahataṃ vastrayugmaṃ tu śvetaṃ vastraṃ athāpi vā ||
pravarṣigranthibhir mauñjī trivṛt syād dakṣiṇāvṛtā |

muñjābhāve tu kartavyā kuśāśmantakabalvajaiḥ ||
pālāśādyās tu sarveṣāṃ daṇḍā yājñikavṛkṣajāḥ |
pālāśabailvaplakṣās te vaṭavetasakhādirāḥ ||
vainavodumbarāśvatthāḥ kramād viprādiṣu smṛtāḥ |
te keśabhālanāsāntapramāṇās ca kramād dvijaiḥ ||
dhāryāḥ ślakṣṇāḥ sadā dhāryaṃ kaupīnaṃ kaṭisūtrakam |
kaupīnam ahaṭaṃ dhāryaṃ khaṇḍaṃ vā vastrapārśvayuk ||
yajñopavītam ajinaṃ mauñjīm daṇḍaṃ ca dhārayet |
naṣṭe bhraṣṭe navaṃ mantrād dhṛtvā bhraṣṭaṃ jale kṣipet ||

[6]

upanayanānantaraṃ trirātraṃ dvādaśarātraṃ varṣaṃ vākṣārālavaṇāśy adhaḥśāyī brahmacāry
upanayanavratam caret | sarvatra vratānte navāni yajñopavītāni dhṛtvā pūrvāni tyajet | vastrāṇāṃ
tyāgāniyamaḥ | nityaṃ svādhyāyāgnikāryabrahmayajñatarpanāni kurvīta | anindye vipragehe
bhaikṣyaṃ gurvanujñayā caran bhojanavidhinā bhuñjāno dvādaśābdam pañcābdam
vedagrahaṇāntaṃ vā brahmacārī vrataṃ caret | guruśūśrūṣāṃ chandasāṃ sādhanārthaṃ kuryāt |
upākarmāntaṃ sarveṣāṃ vedābdavratam | tatra
strīmadhumāṃsocchiṣṭasuktaparyuṣitatāmbūla-dantadhāvanāvasakthikādivāsvāpacchatrapādūkā
gandhamālyodvartanānulepanāñjanajalakṛdī-dyūtanṛtyagītavādyālāpāślīlaparivādādīn ā
samāvartanād varjayet | tad ekāpohye vyādhaḥ madhumāṃsabhaḥkṣaṇe gurūcchiṣṭabhakṣaṇam |
śrāddhe tu varjyam eva | upanayana-vratānantaraṃ sāvitṛivratam upākarmāntam āraṇyakavratāni
ca tathaiva | upākaraṇam oṣadhījanane sati śrāvanyāṃ paurṇamāsyāṃ kāryam | śrāvāṇamāsasya
śravaṇe vā pañcamyāṃ haste vā pañcamīhastayoge vā kāryam | bhādrapadasya paurṇamāsyāṃ
vā śravaṇe vā haste vāśādhyaṃ paurṇamāsyāṃ vā yathāsvācāraṃ kāryam | śrāvāṇa ādau
ghaṭikācatuṣṭayam abhijinnakṣatrāmśaṃ varjyam | tithigāṇe sati udayavyāpinī prayogaparyāptā
tithir ūpākaraṇe grāhyā | śrāvāṇe khaṇḍe sati dhaniṣṭhāsaṃyuktaṃ prayogaparyāptaṃ grāhyam
nottarāśādhāyutam | hastādiṣv anyanakṣatreṣu śuklapakṣa udayavyāpi kṛṣṇapakṣe ‘stamayavyāpi
prayogaparyāptaṃ grāhyam | sūtakādivighnasambhave cauṣadhyutpattyabhāve ca
śrāvāṇabhādrapadayoḥ kasmimścid dine grahaṇasaṃkrāntivarjite kāryam | karmaṇo na lopo
notkarṣaḥ | mauñjīyajñopavītādi navaṃ dadyād dhārayec ca | kaṭisūtraṃ navaṃ vastraṃ tathaiva |
upanayanād upākarmāntaṃ sāvitṛivratam tatsaṃpūrtyarthaṃ viprasaṃbandhibāndhavabhojanaṃ
śaktyā kāryam | tato vedābdavratam tatas cāraṇyakavratāni prativratam vanaṃ ca | vratānte
bhojane bhaikṣyaṃ āhāryam | eteṣu vratesu lope tāratamyena trīn ṣaḍ vā dvādaśa vā
prājāpatyaṃś caritvā punaś ca vrataṃ prārabheta | tato ‘nantaraṃ vodagayane vā śuklapakṣe
śubhe ‘hani svādhyāyaṃ prārabheta | pūrvāhṇe gaṇeśaṃ sarasvatīm iṣṭadevaṃ ca guruṃ
gurūttamaṃ ca saṃpūjya brahmacāriṇo viprasuvāsinīr abhyarcyaśiṣo grhītvā brahmayajñavad [7]
darbhān dhārayamāṇāḥ praṇavavyāhṛtisāvitṛir uktvā praṇavapūrvam svādhyāyaṃ prārabhya
kimcid adhītya praṇavena samāpya “virāmo ‘stu” ity uktvā bhūmim sprṣtvā guruṃ vṛddhān
nameyuh | tato ‘paredyuprabhṛti gaṇeśādīn natvā praṇaveṇa prārambhaṃ samāptim ca kuryuh |
jātyācārasaṃśaye nādhyāpyāḥ | brahmacārī saṃdhyāṃ upāsyāgnikāryaṃ kṛtvā
gurūpasamgrahaṇaṃ vṛddhatareṣv abhivādanaṃ vṛddheṣu namaskāraṃ kuryāt |
upasaṃgrahaṇaṃ nāma “amukagotro devadattaśarmāhaṃ bho abhivādaye” ity uktvā karna
sprṣtvā dakṣiṇottarapāṇibhyāṃ dakṣiṇena pāṇinā guror dakṣiṇapādaṃ savyena savyaṃ grhītvā
śīro’vanamanam | abhivādane pādasamgrahaṇaṃ nāsti | pādasparśaṇaṃ kāya na vā (?) |
“āyusmān bhava saumya devadatta” iti plutāntam uktvā “amukaśarmann” iti pratyabhivādaḥ
kāryaḥ | “āyusmān bhava saumya” iti vā pratyabhivādaḥ kāryaḥ | atha guravo mātā stanyadātṛī ca
pitā pitāmahādayo mātā mātāmahādayaś cānnadātā bhayatrātācāryaś copanetā

mantravidyopadeṣṭā vā teṣāṃ patnyaś copasaṃgrāhyāḥ samāvṛttena | bāle samavayaske
vādhyāpake sati guruvac caret | mātulās ca pitṛvyās ca śvaśurās ca mātṛṣvasāraḥ pitṛṣvasāro
yavīyāṃso ‘pi pratyutthāyābhivādyāḥ | upādhyāyartvijo jyeṣṭhabhrātaraś ca sarveṣāṃ patnyaś
caivaṃ mātṛṣvasā pitṛṣvasā ca savarṇā bhrātṛbhāryā ca nityaṃ abhivādyāḥ |

viproṣya tūpasamgrāhyā jātisambandhiyoṣitaḥ |
viproṣya vipraṃ kuśalaṃ pṛcchen nṛpaṃ anāmayam ||
vaiśyaṃ kṣemaṃ samāgamyā sūdraṃ ārogyaṃ eva ca |
na vācyo dīkṣito nāmnā yavīyān api yo bhavet ||
pūjyais tam abhibhāseta bhobhavatkarmanāmabhiḥ |
parapatnīm asaṃvṛddhāṃ bhagīny ambeti bhāṣayet ||

trivarṣapūrvāḥ śrotriyo ‘bhivādyāḥ | trivarṣāt saṃbandhinaś ca svalpenāpi svayonijā anye ca
jñānavṛddhāḥ sadācārāś cābhivādyāḥ |

udakyāṃ sūtikāṃ nārīm bhartṛghnīm garbhapātinīm |
pāṣaṇḍaṃ patitaṃ vrātyaṃ mahāpātakinaṃ śaṭham ||
nāstikaṃ kitavaṃ stenaṃ kṛtaghnaṃ nābhivādayet |
mattaṃ pramattaṃ unmattaṃ dhāvantaṃ aśuciṃ naram ||
[8] vamantaṃ jṛmbhamānaṃ ca kurvantaṃ dantadhāvanam |
abhyakṭāśirasaṃ snānaṃ kurvantaṃ nābhivādayet ||
japayajñajalasthāṃś ca samitpuspakuśānalān |
udapātrārghyabhaikṣyānnaṃ vahantaṃ nābhivādayet ||
abhivādyā dvijaś caitān ahorātreṇa śudhyati ||

kṣatravaiśyābhivādane viprasyaivam | sūdrābhivādane trirātram | kṛcchraṃ tu rajakādiṣu |
cāṇḍālādiṣu cāndraṃ syād iti **samgrahakṛn**matam |
devatāpratimāṃ dṛṣtvā yatim dṛṣtvā tridaṇḍinaṃ ||
namaskāraṃ na kuryāc ced upavāsena śudhyati |
sarve cāpi namaskāryāḥ sarvāvasthāsu sarvadā ||
abhivādo namaskāras tathā pratyabhivādanam |
āśīr vācyā namaskāryair vayasyas tu punar namet ||
striyo namasyā vṛddhāś ca vayasā patyur eva tāḥ |
tato ‘dhīyīta vedāṃś ca svādhyāye guruśikṣitān ||

athānadhyāyā vakṣyante —

anadhyāyeṣv adhyayane prajñāṃ āyuh prajāṃ śriyaṃ |
brahmacaryaṃ śriyaṃ tejo nikṛntati yamaḥ svayaṃ ||
mantravīryakṣayabhayād indro vajreṇa hanti ca |
brahmarākṣasatā cānte narakaś ca bhaved dhruvam ||

aṣṭamīcaturdaśīparvapratiṇipatsu nityaṃ ahorātram anadhyāyāḥ | aṣṭakāsu ca |
aindraśravaṇadvādaśīmāghābharāṇyoś ca sopapadatithau ca |

jyeṣṭhe śukladvītīyā tu āśvine daśamī sitā |
caturthī dvādaśī māgha etāḥ sopapadāḥ smṛtāḥ ||

śayanotthānavadvādaśyoś ca | āṣāḍhikārtikīphālguṇīsamīpasthadvītīyāsu ca | aparapakṣānte
pretadvītīyāyāṃ ca sarvādbhuteṣv akālīko ‘nadhyāyāḥ | atyutpāte ca mahānavamyāṃ ca
rathasaptamyāṃ ca yugādiṣu |

[9] śuklatṛtīyā vaiśākhe pretapakṣe trayodaśī |
kārtike navamī śuklā mādhe darśaś ca pūrṇimā ||
etā yugādayaḥ proktā dattasyākṣayakāraḥ |

manvantarādayaḥ sarve ‘nadhyāyā iti kecana ||
 āśvayukśuklanavamī kārṭike dvādaśī sitā |
 ṛtīyā caitramāsasya sitā bhādrapadasya ca ||
 āśāḍhe śukladaśamī mādhe yā śuklasaptamī |
 śrāvaṇasyāṣṭamī kṛṣṇā tathā ṣaṣṭhī ca pūrṇimā ||
 phālgunasya tv amāvāsyā pauṣasyaikādaśī sitā |
 kārṭikī phālgunī caitrī jyaiṣṭhī pañcadaśī tathā ||
 manvantarādayaś caitā dattasyākṣayakārikāḥ ||

śavānugamanaparicaraṇeṣu cākāśaśavadarśaneṣu cāhorātram | śrāddhikaṃ parigr̥hya cāraṇyakam
 adhītya ca manuṣyaprabhṛtīnāṃ devānāṃ nāgānāṃ ca sthānabhuktau cāhorātram | svapnāntam
 ity eke | navaśrāddhabhuktau tv annajaraṇāntam | sūtakānnabhojane caivam | mahaikoddiṣṭe
 trirātram gandhalepakṣayāntam vā | mahāgurumṛtau dvādaśarātram | asapiṇḍe gurau trirātram |
 ācārye copādhyāye pakṣiṇī | samānavidyē sabrahmacāriṇi ca | ācāryabhāryāputraśiṣyeṣv
 ahorātram | agnyutpāte govipramṛtau trirātram | ṛtvigyājyasvayonisambandhiṣu caivam |
 vedasamāpane prathamasaṃsthāsu tadahorātram, paredyus cānadhyāyaḥ | grahaṇe tu rātrau
 mokṣe trirātram | divā mokṣe tryaham | upākarmaṇi cotsarge tryaham | ayane viṣuve pakṣiṇī |
 nirghātabhūkampolkāpātādisarvādbhuteṣv ākālika ‘nadhyāyaḥ | agnyutpāte vākāle vṛṣṭau vā |
 ārdhrādiṣṭhāntā tātkaṇṭhiky anyatrākālikī vṛṣṭih | sāyamsaṃdhyāgarjita udayānto ‘nadhyāyaḥ |
 ardharātrād ūrdhvaṃ garjane ‘rdharātre vākālika ‘nadhyāyaḥ | prātaḥsaṃdhyāgarjane tv
 ahorātram | kākolūkakukkuramūṣakamaṇḍūkādyanantarāgamane sati dine ced dināntam rātau ced
 rātryantam anadhyāyaḥ | gavāśvamahiṣapaśustrīśūdrādāv ahorātram, śvamārjārayoś ca |
 āraṇyamārjārasarpanakulapañcanakhāḍau trirātram | āraṇyaśvaśṛgālādivānararajakāḍau
 dvāda[10]śarātram | kharavarāhoṣṭrādicaṇḍālādisūtikodakyāśavāḍau māsam |
 śaśameṣaśvapākāḍau ṣaṇmāsam | gajagaṇḍasārasasiṃhavyāghramahāpāpikṛtaghnādāv abdam
 anadhyāyaḥ |

svādhyāye vā pravacane vartamāne ‘ntarāgate |
 ādhivyaādhivighnamṛtyupāpāni guruśiṣyayoh ||

śobhanagr̥the śobhanadine cānadhyāyaḥ | vivāhamauñjībandhapratiṣṭhodyāpanādiṣv ā
 mārjanamāśasamāpteh sapiṇḍagotrāṇāṃ anadhyāyaḥ | yajñe cānubandhyāntam ṛtvijām
 ācāryānāṃ vā śvo ‘nadhyāye saty ādyarātrāv anadhyāyaḥ | ekām adhyāyayugme tv
 antyāpararātram anadhyāyaḥ | anadhyāyayugme pūrvadināpararātrāv ity eke |

śvakroṣṭugardabholūkasāmabāñārtanīsvane |
 amedhyaśavaśūdrāntyaśmaśānapatitāntike ||
 deśe śucāv ātmani ca vidyutstanitasamplave |
 bhuktvārdrapāñir ambho’ntar ardharātre ‘timārute ||
 pāṃsuvarṣe diśāṃ dāhe saṃdhyānīhārabhītiṣu |
 dhāvataḥ pūtigandhe ca śiṣṭe ca gr̥ham āgate ||
 kharoṣṭrayānahastyaśvanauvṛkṣagirirohane |
 saptatṛiṃśadanadhyāyān etāṃs tātkaṇṭhikān viduḥ ||
 sarvakutsitagandheṣu pariveṣe sabhāsu ca |
 abhyaktasnanakāle ca mahāsvede ‘tikampāne ||
 goviprarodhane sarvaśabdeṣu śrāddhapañktiṣu |
 śālmalasya madhūkasya kovidārakapitthayoh ||
 śleṣmātakasya chāyāyām etāṃs tātkaṇṭhikān viduḥ |
 caturdaśyaṣṭamīparvapratipatsu ca sarvadā ||
 durmedhasām anadhyāyas tv antarāgamaneṣu ca |

[11]

tathā vismr̥tiśīlānām bahuvedaprapāṭhinām ||
caturdaśyaṣṭamīparvapratipadvarjiteṣu tu |
vedāṅganyāyamīmāṃsādharmasāstrāṇi cābhyaset ||
udayāstamaye vāpi muhūrtatrayagāmi yat |
tad dinam tad ahorātram anadhyāyavido viduḥ ||
kecid āhuḥ kvacid deśe yāvat taddinanāḍikāḥ |
tāvad eva tv anadhyāyo na tasmimś ced dināntare ||
upavāsavratādīnām tithim āhus tathaiva ca |
caturthyām pūrvarātre ca navanāḍīṣu darśane ||
nādhyeyaṃ pūrvarātre syāt saptamī ca trayodaśī |
ardharātrāt purā syāc cen nādhyeyaṃ pūrvarātrake ||
praṇavavyāhṛtīnām ca sāvitryāḥ śīrasas tadā |
nitye naimittike kārye vrata yajñakratau tathā ||
pravṛtte kāmyakārye ca nānadhyāyāḥ smṛtās tathā |
devatārcanamantrāṇām nānadhyāyāḥ smṛtas tathā ||

athotsarjanam —

tataḥ sārdhacaturō māsān ṣaṇmāsam vādhītya pauṣamāsasya rohiṇyām aṣṭakāyām pauṣe māghe
phālgune vā śuklapakṣe pratipady anyasmin vāhni paurṇamāsyām vā saha śiṣyair grāmād bahir
jalānta utsarjanam kāryam tarpaṇam ca | varṣam cādhītyopākarmadina utsarjanam kāryam na vā |
tarpaṇam kāryam eva | evaṃ vedavratāni cobhayaṃ vā pāram nītvāviplutabrahmacaryo viplave
kṛtaprāyaścitto gurum saṃpūjya tadanujñayā samāvṛtto vivahet |

iti brahmacāriprakarāṇam

atha vivāhaḥ —

[12]

māṭṛtaḥ pitṛtaḥ śuddhām anurūpām guṇānvitām |
adīrgharogām saṃcārirogapātityavarjitām ||
asapiṇḍām ca pitṛtaḥ saptamāt puruṣāt parām |
māṭṛtaḥ pañcamād ūrdhvam asamānārṣagotrajām ||
ananyoḍhām bhrāṭṛmatīm striyaṃ kanyām yavīyasīm |
pumān dhīmān varo dhīro dvijo varṇānupūrvaśaḥ ||
vivahed dharmamārgeṇa brāhmādiṣu yathāvidhi |
mātulasya sutām kecit pitṛṣvasṛsutādikām ||
vivahanti kvacid deśe saṃkocyāpi sapiṇḍatām |
dadyāc ca pratigṛhṇīyāt snātvaiva susamāhitaḥ ||
brāhmo vivāha āhūya dīyate śaktyalamkṛtā |
daivo vivāhaḥ kanyāyā ṛtviḥ dānam ucyate ||
ārṣo gomithune date kanyādānam yadā tadā |
prājāpatyaḥ saha dharmam caratām iti dānataḥ ||
āsuro draviṇādānād gāndharvaḥ samayān mithaḥ |
rākṣaso yuddhaharaṇāt paiśācaḥ kanyakāchalāt ||

brāhmadaiivārṣaprājāpatyā dharmyāḥ | āsuragāndharvarākṣasapaiśācā adharmyāḥ | tatrāntasthās
catvāro viprasyaiva | rākṣasaḥ kṣatriyasyaiva | itare trayaḥ sarveṣāṃ | brāhmādiṣu pūrvam homaḥ
praśastaḥ paścāt kanyāsvīkāraḥ | āsurādiṣu pūrvam kanyāsvīkāraḥ paścād dhomaḥ kāryaḥ |

pitā pitāmaho bhrātā sakulyo gotrajo guruḥ |
mātāmaho mātulo vā kanyādā bāndhavāḥ kramāt ||
pitṛādidātrabhāve tu kanya kuryāt svayamvaram |
śulkaṃ datvā vare yāte pañcartūn sampratīkṣya tu ||

****kanyānyasmai pradātavyā vāgdāne ‘pi kṛte sati | daśamāsān | ??**

vare deśāntaragate trīn ṛtūn sampratīkṣya ca |
kanyānyasmai pradātavyā vāgdāne ‘pi kṛte sati ||
mrte ‘nyasmai tathā deyā vare saptapadāt purā |
purā puruṣasaṃyogān mrte deyeti kecana ||
ṛtāv adṛṣṭe kanyaiva punar deyeti kecana |
ā garbhadhāraṇāt kanyā punar deyeti cāpare ||
deśakālād ime dharmā anuṣṭheyā vijānatā |
kulaśīlavihīnasya ṣaṇḍhādeḥ patitasya ca ||
apasmārivikarmastharoginām veśadhāriṇām |
dattām apaharet kanyām sagotroḍhām tathaiva ca ||
mantrasaṃskārarahitā deyānyasmai varāya ca |
kanyā ca dūṣitā varjyā deyānyasmai varāya sā ||
anyathā tu haran daṇḍyo vyayam dadyāc ca sodayam |
ṣaḍhāndhavyādhitādīnām vivāhas tu yathocitam ||
vivāhāsaṃbhava teṣāṃ kaniṣṭho vivahe tadā ||
ṣaṇḍhāndhabadhirastabdhajaḍagadgadapaṅguṣu |
kubjavāmanarogārtaśuṣkāṅgivilāṅgiṣu ||
dhvastapumstve ca matte ca śayanasthe nirindriye |
mūkonmatteṣu sarveṣu na doṣaḥ parivedane ||
pitṛvyaputre sāpatne paradārasutādiṣu |
vivāhādhanayajñādaḥ parivedādyadūṣaṇam ||
jyeṣṭhabhrātṛā tv anujñāte parivedādyadūṣaṇam |
pituh saty apy anujñāte nādadhīta kadācana ||
pāṇir grāhyaḥ savarṇāsu grhṇīyāt kṣatriyā śaram |
vaiśyā pratodam ādadyād vivāhe brāhmaṇasya tu || [YDh 1.62]
vasanasya daśā grāhyā śūdrayotkrṣṭavedane || [MDh 3.44cd]
savarṇebhyaḥ savarṇāsu jāyante hi sajātayaḥ |
anindyeṣu vivāheṣu putrāḥ saṃtānavardhanāḥ || [YDh 1.90]
viprān mūrdhāvasikto hi kṣatriyāyām viśaḥ striyām |
ambasṭhaḥ śūdryām niṣādo jātaḥ pāraśavo ‘pi vā || [YDh 1.91]
vaiśyāśūdryos tu rājanyān māhiṣyograu sutau smṛtau |
vaiśyāt tu karaṇaḥ śūdryām vinnāsv eṣa vidhiḥ smṛtaḥ || [YDh 1.92]
ete ‘nulomajāḥ putrāḥ saṃskāryāḥ syur dvijātijāḥ |
tathā mūrdhāvasiktādijātijāś ca dvijātayaḥ ||
brāhmaṇyām kṣatriyāt sūto vaiśyād vaidehikas tathā |
śūdrāj jātas tu caṇḍālāḥ sarvadharmabahiṣkṛtaḥ || [YDh 1.93]
kṣatriyā māgadham vaiśyāc chūdrāt kṣattāram eva ca |
śūdrād āyogavam vaiśyā janayāmāsa vai sutam || [YDh 1.94]

[13]

[14]

māhiṣyeṇa karanyām tu rathakāraḥ prajāyate | [YDh 1.95ab]
ityādyāḥ pratilomāḥ syur dvijadharmabahiṣkṛtāḥ ||
vivāhāt param ādhāya juhvaḥ evāgnihotrakam |
darśapūrṇamāsāgrayaṇasomayāgān kramāc caret ||
sarvathā prathamāḥ somayāgaḥ kāryo dvijātibhiḥ |
yathāsaṃbhavināṅgena phalaṃ datvāpi dakṣiṇām ||
vrātyadurbrāhmaṇatvādimahādoṣopāśāntaye |
sūryagrahe kurukṣetre meṣīkrṣṇājīnādikam ||
cāṇḍālāt pratigṛhyāpi yajed āvaśyakair makhaiḥ |
atha copāsanaṃ kṛtvā juhvaṃ gārhyāṇi vācaret ||
ardhādhāne mahāśreyo gārhyāśrautobhayātmakam ||
ekatvaṃ strī gatā bhartuḥ piṇḍe gotre ca sūtake ||
satyām anyām savarṇāyām dharmakārye na kārayet |
savarṇāsu vidhau dharmye jyeṣṭhayā na vinetarā || [YDh 1.88]
ājñāsaṃpādanī dakṣa putrasūś ca priyā śuciḥ | [cf. YDh 1.76]
niyojyā dharmakāryeṣu nādhivedyā kathamcana ||
śaktyā bhaktyā śucir dakṣa niyojyā dharmakarmasu |
asuddham jāriṇīm śūdrām dūṣitam tu visarjayet ||
surāpī vyādhitā dhūrtā vandhyārthaghny apriyamvadā |
strīprasūś cādhivettavyā patidviḥ ca mṛtaprajā || [YDh 1.73]
gr̥hasthas tu ṣaḍagniḥ syāt pañcāgniś caturagnikaḥ |
syād dvitryagnir athaikāgnir nāgnihīnaḥ kathamcana ||
gārhyam aupāsane kuryāt sarvādhānī tu laukike |
smṛtaṃ ca laukike kāryam śrautaṃ vaitānikāgniṣu ||

atha gotrapravaraniṛṇayaḥ —

[15]

athātra gotrapravaraniṛṇayo varṇyate ‘ñjasā |
jamadagnibharadvājaviśvāmitrātrigautamāḥ ||
vasiṣṭhakaśyapāgastyā munayo gotrakāriṇaḥ |
eteṣāṃ yāny apatyāni tāni gotrāṇi manvate ||
vriyamāṇatayā (?) vāpi sattayā vānuvartanam |
ekasya dr̥śyate yatra tadgotraṃ tasya kathyate ||
samānamunibhūyastvam ekaḥ pravaratām api |
samānapravaratvaṃ ca dvedhā **baudhāyano** ‘bravīt ||
munipraṇītapravarair ūnapañcāśatā vayam |
anantāny api gotrāṇi varṅīkṛtyābhidadhmahe ||
jāmadagnyā vatsabidāvārṣṭiṣeṇāḥ parasparam |
nānviyuh pravaraikeṇa sagotratvena cādimau ||
yas kā mitrayavo vainyāḥ śunakāḥ pravaraikyataḥ |
svaṃ svaṃ hitvā gaṇaṃ sarve vivaheyuh parāvaraiḥ ||
uktāḥ sapta bhṛgor vaṃśā vakṣyante ‘ngiraso gaṇāḥ |
gautamāḥ sapta cāyasyāḥ śāradvatās tathā pare ||
komaṇḍā dīrghatamasas tataḥ kāreṇupālayaḥ |
vāmadevā auśanasā gotrar̥ṣyaikyāc ca nānviyuh ||
bharadvājāḥ sakapayo gargā raukṣāyaṇā iti |

[16]

catvāro ‘pi bharadvājā gotraikyān nānviyur mithaḥ ||
kevalāṅgirasas caike viṣṇuvṛddhāḥ sakaṇvajāḥ |
hārītā rathītarāś ca mudgalāḥ pravaraikyataḥ ||
svaṃ svaṃ hitvā gaṇaṃ sarve vivaheyuḥ parāvaraiḥ |
ṣoḍaśāṅgirasas tredhā proktāḥ saṃkṛtayas tathā ||
saṃkṛtīnāṃ dvivamśyatvād vasiṣṭhaiś ca caturvidhaiḥ |
svavargīyaiḥ sagotratvāt pravaraikyāc ca nānviyuḥ ||
catvāro ‘traya ādyātrivādbhutaḥ (?) gaviṣṭhirāḥ |
mudgalāś ceti gautraikyāt pravaraikyāc ca nānviyuḥ ||
trayaś ca kāśyapagaṇā nidhruvā rebhaśāṇḍilāḥ |
gotraikyāt pravaraikyāc ca nodvaheyuḥ parasparam ||
vasiṣṭhaiḥ kāśyapair nityaṃ laugākṣīṇāṃ ananvayaḥ |
ahar vasiṣṭhatoktis tu prayājāptyādigocarā ||
vasiṣṭhāḥ kuṇḍinaś caivam upamanyuparāśarāḥ |
vasiṣṭhā iti catvāro gotraikyān nānviyur mithaḥ ||
kuśikā rohitagaṇā raukṣakāḥ kāmākāyanāḥ |
katā dhanamjayā ājā aghamarṣaṇapūraṇāḥ ||
indrakauśikajās ceti viśvāmitragaṇā daśa |
nodvaheyuḥ sagotratvāt kvacic ca pravaraikyataḥ ||
agastyataḥ sām̐bhavāḥ somavāḥ iti trayāḥ |
gotraikyāt pravaraikyāc ca nodvaheyuḥ parasparam ||
vargā ekonapañcāśat prasiddhā munibhiḥ smṛtāḥ |
aprasiddhāḥ pare vaṃśyā antarbhūtā ihaiva te ||
viśvāmitrādigotreṇa nodvaheyur dhanamjayāḥ |
atres tu putrikāputrā vāmarathyādayas tathā ||
tathaiva jātūkarnyās ca vasiṣṭhair atriḥbhiḥ saha |
bharadvājena śuṅgena viśvāmitrasya śaiśire ||
kṣetre jāto dvigotrarṣiḥ procyate śauṅgaśaiśirīḥ |
viśvāmitrabharadvājais tājjanāṃ tena nānvayaḥ ||
kapilānāṃ bharadvājair viśvāmitrais ca nānvayaḥ |
guroḥ sagotravarā nodvāhyāḥ kṣatravidjanaiḥ ||
svagotrādyanabhijñaiś ca viprair ācāryagotrājāḥ |
dānādinānyagotrāḥ syur ajñātagurugotrīṇaḥ ||
samānapravarodvāhaniṣedhaḥ kṣatravaiśyayoh |
pravarānavetyāsmāt pravarāc cānyagotrājāḥ ||
itthaṃ sagotrasaṃbandhavivāhaviṣaye sthite |
yadi kaścij jñānatas tām kanyām ūdhvāpi gacchati ||
gurutalpavratāc chudhyed garbhas tajjo ‘ntyatām vrajet |
bhogatas tām parityajya pālayej jananīm iva ||
ajñānād aindavaiḥ śudhyat tribhir garbhas tu kaiśyapa |
mahadbhir mahato yatnāt kṛtaḥ pravaraniṛṇayaḥ ||
jāmadagnyā vatsabidāvārṣiṣeṇās tathaiva ca |
pañcāvattina evānye sarve caturavattinaḥ ||
vivāhe vitate tantre homakāla upasthite |
kanyām ṛtumatīm dṛṣṭvā kathaṃ kurvanti yājñikāḥ ||
snāpayitvā tu tām kanyām arcayitvā yathāvidhi |

[17]

yad vā |

yuñjānāmāhutiṃ hutvā tataḥ karma pravartate ||

vivāhahome prakrānte yadi kanya rajasvalā |
trirātram dāpatī syātām prthakśayyāsanāśinau ||
caturthe 'hani susnātau tasminn agnau yathāvidhi |
vivāhahomaṃ kuryātām ityādi **smṛtisamgrahaḥ** ||
vivāhe dāpatī syātām trirātram brahmacāriṇau |
alamkṛtā vadhūś caiva sahaśayyāsanāśanau ||
adharmyeṣu vivāheṣu tāmbūlam anumodanam |
havanam bhojanam caiva varjayet sarvathā dvijaḥ ||
āsureṣūpavāsaḥ syād gāndharveṣu trirātrakam |
rākṣase caiva paśāce kuryāc cāndrāyaṇam tathā ||
garbhādhānādisamskāreṣv iṣṭāpūrtakṛṣiṣv api |
vṛddhiśrāddham purā kāryam karmādaḥ svastivācanam ||
vṛddhamukhyās tu pitaro vṛddhiśrāddheṣu bhuñjate |
cūḍāhomāvasāne tu bālamukhyās tu bhuñjate ||
vasavo rudrā ādityās tryavasthāḥ kāmārūpiṇaḥ |
bālā yuvāno vṛddhāś ca pitṛṇām āśrayāḥ smṛtāḥ ||
pretānām āśrayā rudrā yamaś caivāntakaḥ smṛtaḥ |
asamskr̥tapramītānām brahmā viṣṇuḥ samāśrayaḥ ||
anāśritānām jīvānām dattam naivopatiṣṭhati |
prārambhād ūrdhvam āśauce vivāhaḥ kārya eva tu ||
prārambho varaṇam yajñe samkalpo vratasatrayoḥ |
nāndīśrāddham vivāhādaḥ śrāddhe pākāparikriyā ||
nimantraṇam vā śrāddhe tu prārambhaḥ syād iti smṛtiḥ |
gaṇaśaḥ kriyamāṇānām ekaṃ syān mātṛpūjanam ||
vṛddhiśrāddham ca tantraṃ syād dhomās tu syuḥ prthak prthak ||

[18] athāhnikam ucyate —

atra prabhāta utthāyeṣṭadevatām manasā natvā tadahaḥkṛtyam smṛtvā saṃdhyopāsanādi kuryāt |
tatra mūtrapurīṣotsargam evaṃ kuryāt | avānaspatyāyājñikaśuśkakāṭhaloṣṭatṛṇaparnādikaṃ
gr̥hītvā śiraḥ prāvṛtya yajñopavītam nivītam prṣṭhataḥ kaṇṭhalambitam dhṛtvaikavastraś ced
dakṣiṇe karṇe nidhāya diganavalokanam ca kṛtvā kāṣṭhādyantardhānam kuryān na vā maunam
vāgyamaṃ vā ghrāṇasya pidhānam ca kramāt kṛtvā divāsaṃdhyayor udānukho rātrau
dakṣiṇāmukho mūtrapurīṣotsargam kuryāt |

phālākṛṣṭe jale cityām valmīke girimastake |
devālaye nadīṭire darbhapatreṣu śāḍvale ||
sevyacchāyeṣu vṛkṣeṣu mārge goṣṭhāmbubhasmasu |
agnau ca gacchams tiṣṭhamś ca viṣṭhām mūtram ca notsr̥jet ||
vāyvagnyarkarkṣagosomasam̐dhyāmbustrīdvijanmanaḥ |
paśyann abhimukhaś caitān viṣṭhām mūtram ca notsr̥jet ||
sarve niṣedhā naiva syuḥ prāṇabādhāmāyeṣu ca |
kāṣṭhādinaḥ tv apānastham amedhyam nimṛjīta ca ||
rathyācatvaratīrtheṣu śmaśāne gomaye jale |

anṅārodyānasaprāṇiyajñabhūmiṣu notsrjet ||
kandamūlaphalāṅgāir nāmedhyaṃ nimṛjita ca |

iti mūtrapurīṣotsargavidhiḥ |

atha śaucavidhiḥ —

[19] śauce yatnaḥ sadā kāryaḥ śaucamūlo dvijaḥ smṛtaḥ |
śaucācāravihīnasya samagraṃ karma niṣphalam ||
śaucam ca dvividhaṃ proktaṃ bāhyaṃ ābhyantaram tathā |
mṛjjalābhyāṃ smṛtaṃ bāhyaṃ bhāvaśuddhis tathāntaram ||
gr̥hītaśiṣṇaś cotthāya mṛdbhir abhyuddhṛtair jalaiḥ |
gandhalepakṣayakaram śaucam kuryād atandritaḥ || [YDh 1.17]
antarjalād devagr̥hād valmīkān mūṣakasthalāt |
kṛtaśaucāpaviddhāś ca na gr̥hyāḥ pañca mṛttikāḥ ||
mārgarathyāśmaśānasthāḥ pāṃsulā malinās tyajet |
kīṭāṅgārāsthirahitā nāharec charkarānvitāḥ ||
vāpīkūpataḍāgeṣu nāhared bāhyamṛttikāḥ |
antarjalagatā gr̥hyāḥ parato maṇibandhanāt ||
āranyakeṣu tv evaṃ syād grāmyeṣv āharaṇaṃ viduḥ ||

mūtre —

ekā tu mṛttikā liṅge tisraḥ savyetare mṛdaḥ |
karadvaye mṛddvayaṃ syān mṛtpramāṇam anekadhā ||
triparvapūramātrā vā mṛttikākṣapramāṇikā |
ārdrāmālakamātrā vā mūtraśauce tu mṛttikā |
mūtrāt tu dviguṇaṃ śukre maithuna triguṇaṃ smṛtam ||

purīṣe tu —

pañcāpāne mṛdaḥ kṣepyaḥ kare vāme daśa smṛtāḥ |
karayoḥ sapta dātavyāḥ purīṣe mṛtpramāṇakam ||
ardhaprasṛtimātrādyās tadardhārdhās tataḥ smṛtāḥ ||
[haste ‘rdhamātraṃ prasṛtes tadardham
punas tadardham tu yathākrameṇa |
mṛdo ‘pi mānaṃ kathayanti kecid
divā gr̥hasthasya sukhasthitasya ||]
yad vāpāne mṛdas tisraḥ prasṛtyardhatribhāgikāḥ |
yad vā prasṛtimātrās triḥ pādapāṇyoḥ pṛthak pṛthak ||
etac chaucam gr̥hasthānām dviguṇaṃ brahmacāriṇām |
triguṇaṃ syād vanasthānām yatīnām tu caturguṇaṃ ||
yad diva vihitam śaucam tadardham niśi kīrtitam |
tadardham āture proktaṃ āturyārdham adhvani ||
strīśūdrāder aśaktānām bālānām copanītitaḥ |
gandhalepakṣayakaram śaucam kuryān na saṃkhyayā ||
ekaikayā mṛdā pādau hastau prakṣālayet tataḥ ||

iti śaucavidhiḥ |

[20]

athācamanavidhiḥ —

tatra hastau pādaḥ prakṣālya yajñopavīti śuddhabhūmau pādaḥ pratiṣṭhāpya baddhakacchaśikhāḥ
puṇḍarīkākṣam iṣṭadevatāṃ smṛtvā prakṛtisthaṃ phenabudbudarahitaṃ saṃhatāṅgulipāṇināmbu
grhītvāṅguṣṭhakaniṣṭhike muktṛvā śeṣaṃ vīkṣitaṃ brahmatīrthena triścaturvāraṃ samāhitaḥ pibet
| kāyena tīrthena vā daivena vā pibet | na pitryeṇa kadācana | pītvā hastau prakṣālya [oṣṭhāntataḥ
saṃkocya saṃhatāṅgulamūlenālomakena mukhaṃ dviḥ pramṛjya] saṃhatāṅgulibhir mukhaṃ
sakṛd avamṛjya hastau prakṣālya pādaḥ śiraś cābhyukṣen na vā saṃhatāṅgulibhir āsyaṃ
salomapradeśe sprṣtvā hastaṃ prakṣālyāṅguṣṭhapradeśinībhyāṃ ghrāṇe sprṣet |
aṅguṣṭhānāmikābhyāṃ cakṣuṣī śrotre vā sprṣet | aṅguṣṭhakaniṣṭhikābhyāṃ nābhiṃ hṛdayaṃ
talena sarvāṅgulibhiḥ śiro bāhumūle sarvāṅgulyagrahiḥ sprṣet | sarvatra madhye madhye ‘paḥ
sprṣet | atyantāśaktaḥ triḥ pītvā hastaṃ prokṣya śrotraṃ sprṣet |

hr̥tkaṇṭhātālugaḇbiḥ syur adbhīḥ śuddhā dvijāḥ kramāt |
śūdrādayo ‘ntataḥ sakṛtsprṣṭābhiḥ śuddhāḥ |

na varṣadhārāsv ācāmet taptābhiś cāpy akāraṇāt ||

kaniṣṭhādeśinyāṅguṣṭhamūleṣu kāyapitryabrahmatīrthāni | karāgre daivaṃ tīrthaṃ karamadhye
saumyaṃ tīrthaṃ agnītīrthaṃ ca nirvapaṇasaṃśrayalājahomādinityahomān kāyena tīrthena
kuryāt | daivikaṃ cārcanabaliprakṣepaparyuṣaṇamārjanabhojananityahomān daivena daivikaṃ
ca paitṛkaṃ pitryeṇa | kamaṇḍalusparśanaṃ dadhiprāśanaṃ navānnaprāśanaṃ surāgrahaṇaṃ
daivikaṃ ca saumyena kuryāt | āgneyena pratigrahaṃ kuryāt |

ity ācamanavidhiḥ |

athācamananimittāni —

ucchiṣṭasparśane pādāvasecane śikhāmokṣe yajñopavītāpagame codakam uttīryāvātīrya ca
saṃdeheṣu sarveṣv ācāmet | āsyagataśmaśrusparśane ca lomakoṣṭhasparśane ca dantasaktasya
jihvayā sparśane ca rathyāprasarpaṇe ca snehapañcanakhasparśane ca rodane ca
viṇmūtraretaḥśaucānte ca pītvā līdhe ca [dantasaktaṃ niṣṭhīvyā ca devatābhigamane ca dvir
ācāmet | [21] snātvā pītvā ca līdhe ca] niṣṭhīvyā suptvādhovāyau vāso viparidhāya cābhyāṅge
kṛte ca havirbhakṣaṇe ca kṛte dvir ācāmet |

bhojane havane dāna upahāre pratigrahe |

saṃdhyātrayāmbupāṇeṣu pūrvam paścād dvir ācāmet ||

svādhyāye ca vastrasahita ucchiṣṭasparśaś cet tad ālabhyānke nidhāya vā tatsahita ācāntaḥ
śudhyet | nidhāya vācamya vastrādikaṃ prokṣet | annapānādinā sahita ucchiṣṭasprṣṭaś cen
nidhāyācamya prokṣet | annādirakṣāśaktaḥ tu tad ālabhyāntike nidhāya vā śaucācamaṇaṃ kuryāt
| pariveṣaṇaṃ kurvan ucchiṣṭaṃ sprṣtvānnapātraṃ nidhāyācamyābhyukṣya pariviṣyāt |
pariveṣaṇaṃ kurvan mūtrādyucchiṣṭaś ced annādikam nidhāya śaucam kṛtvānnādikam
prokṣyāgnim arkaṃ vā saṃsprṣya pariviṣyāt | pariveṣaṇe rajodṛṣṭau tatsprṣṭānnasya tyāgaḥ |
annāgāre cāṇḍālasūtikodakyāpatitādisprṣṭe cet tyāga eva | rajakādisprṣṭe tu jalenāplavyāgnim
arkaṃ vā sparśayet | ucchiṣṭopahastrīśūdrasambhāṣaṇe cāsprṣyadarśane ca |
pitryamantrānubraṇe cātmāmbhe ca prokṣaṇe |

adhovāyusamutsarga ākranḍe krodhane kṣute ||
 [mārjāramūṣikāsparṣe prahāse śthīvane ‘nrte |
 antyaśaṃbhāṣaṇe darśane ca karma kurvaṇn ācāmet] | śvakākādidarśane caivam |
 akarma kurvan pūrveṣu dakṣiṇaṃ śravaṇaṃ spr̥śet |
 anuṣṭhāne ‘gnigoviprastrīpracyutakeśanahasparśane nīvīśraṃsane cāpaḥ spr̥śet | ārdraṭṭṇaṃ
 gomayaṃ bhūmiṃ vaṣadhīr vā spr̥śet | kaṇṇaṃ vā spr̥śet | siṅghāṇikāraktapūyasvedasparśane tu
 prakṣālyābādi spr̥śet | āpatsu naimittikakarmāṅgācamaṇasthāne śravaṇasparśanaṃ syān
 maṇaḥśuddhyartham |

agnis tīrthāni vedāś ca varuṇārkenduvāyavaḥ |
 viprasya dakṣiṇe karṇe nityaṃ tiṣṭhanti devatāḥ ||
 japahomaprādāṇeṣu pitṛpiṇḍodakāgniṣu |
 kṛteṣv ācamaṇaṃ kāryaṃ pitṛkāryeṣu sarvathā ||

[22] nāspr̥śyaṃ spr̥śann ācāmen na phalakādyāsanāsīno na tripadyāṃ nānyārtha āsane
 bhojanārthāśane bhuktivācāmed vā | nānyāśane śayanayānapādukopastho na durdeśe pādāgrastho
 na prahvo na tiṣṭhan na vrajan nāpraṇato nānyamanā na vilokayan na hasan na rudan na jalpan na
 nagno naikavastro nāñjalinaṃ na paraṃ spr̥śan vāmahastena na bahirjānukaro na prauḍhapādo na
 prasāritapādo na baddhāsano na gale baddho nāveṣṭitaśīrā na yajñopavītaṃ uttarīyaṃ cānyathā
 dhṛtvācāmet | tatra samyag dhṛtvā punar ācāmet | yajñopavīte naṣṭe ‘nyat sūtraṃ vastraṃ
 copavīty ācāmet | vāmahaste kuśe ‘nyadarbhe vā sthite dakṣiṇena na pibet | apaḥ karanakhaspr̥ṣṭā
 na pibet | tat surāvad duṣṭam | ācamaṇādyucchiṣṭe dūrvāṃ dūrato varjayet |

na cāṅgulibhir ācāmen nātīrthena na śabdavat |
 nāvīkṣitaṃ nāsvabhāvaṃ noṣṇaṃ jalam akāraṇāt ||
 vāmena pātraṃ uddhṛtya na pibet dakṣiṇena tu |
 sauvarṇaraupyatāmraś ca veṇubilvāśmacarmabhiḥ ||
 alābudārupātraś ca nārikelakapitthakaiḥ |
 ṭṭṇakāṣṭhair jalādhārair anyāntaritamṛṇmayaiḥ ||
 vāmenoddhṛtya vācāmed anyadātur asaṃbhavaḥ |
 tatra mṛṇmayapātrasthajalam naivopahanyate ||
 tīrthatoyaṃ ca śudhyeta karakādisthitaṃ sadā |
 pādaśaucaṃ śikhākacchabandhaṃ dhautopavītakam ||
 vinācānto ‘sucir nityaṃ baddhaḥ kaṇṭhe śīrasy api |
 pavitrakara ācāmec chuciḥ karmārtham ādarāt ||
 kuśamātrakaro vāpi darbhamaṇtrakaro ‘tha vā |
 tadoṅkāreṇācamaṇaṃ yad vā vyāhṛtibhir bhavet ||
 sāvitryā vāpi kartavyaṃ yadvā kāryaṃ amantrakam |
 tat kuśaṃ vidhival lūnaṃ na tyajet anyathā tyajet ||
 anye darbhāś tu saṃtyājyāś tyajet dūrvāṅkurau na tu |

na pādaprakṣālanaśeṣaṃ ācāmet | nānyācamaṇaśeṣeṇa cācāmed yady ācāmed bhūmau jalam
 srāvayitvācāmet | nātrācamaṇaśeṣeṇa nāgnyudakaśeṣeṇa **[23]** karmāṇi kuryāt | yadi kuryād
 bhūmau jalam srāvayitvā tatraivāmbupātraṃ sthāpayitvoddhṛtya karmāṇi kuryāt |

athācamaṇāpavādaḥ —

asneha auśadhe jagdhe snigdhabaddhe salepane |
 nācāmed bhojane vṛtte śuddhyartham kramukādiṣu ||
 anyeṣu cāmaḥbhakṣyeṣu saṃbhāreṣu sugandhiṣu |

tām̐būle kramuke home bhuktasnehānulepane ||
 ikṣudaṇḍe phale mule patrapuṣpatileṣu ca |
 tathā tvaktr̥ṇakāṣṭheṣu nācāmed āmabhakṣaṇe ||
 madhuparke ca someṣu prāṇāhutiṣu cāpsu ca |
 āsyahomeṣu sarveṣu nocchiṣṭo bhavati dvijaḥ ||
 dantavad dantalagnaṃ rasājñāne śuddham | jihvayā sparśane ‘śuddham | tatra karṇasparśanam |
 antyāt tv āsyagataṃ śuddham | anyat tv ācāntena tatsthānāc cyutena nigiraṃs tyajan vā karṇam
 spr̥ṣet | yad vā nigīrṇe karṇasparśaḥ | tyakte tv ācamanam |
 rasājñāne tv asaṃbhāve dvir ācamanam iṣyate |
 anyat tv āsyagataṃ caiva tv ācānte tv avaśiṣṭakam ||
 āsyam saṃśodhayed yatnād dantāmś ca mṛduyatnataḥ |
 dantabhede mahat pāpaṃ raktaṃ madyasamaṃ viduḥ ||
 evaṃ kṛte yat sthitaṃ syāt tan na doṣāya sarvadā |
 oṣṭhaśmaśrugato lepaḥ śuddhaḥ prakṣālite sthitaḥ ||
 mukhajā vipruṣaḥ sūkṣmāḥ śuddhāḥ svāś ca parasya tāḥ |
 sthūlāś ca vipruṣaḥ śuddhā yady aṅge na patanti tāḥ ||
 aṅgapāte tu prakṣālyā ācāmec ca parasya cet |
 binduṣv ācamanam kuryur anaṅge patiteṣv api ||
 vedābhyāse mukhāj jātāḥ śuddhā eva tu sarvadā |
 śmaśru cāsyagataṃ śuddham yady aṅge na tu saṃspr̥ṣet ||
 parasya sparśane śuddhā bhūspr̥ṣṭācāmabindavaḥ |
 jānumātrajale tiṣṭhann ācāman hi na duṣyati ||
 upaviṣṭaḥ samācāmej jānumātrād adhojale |
 jalācānto jale śuddho bahirācamano bahiḥ ||
 bahirambhastha ācāntaḥ sarvatra śucir eva tu |
 jalastho jalakāryeṣu sthalasthaḥ sthalakarmasu ||
 ubhaya ubhayasthas tu svācāntaḥ śuddhim āpnuyāt |
 na jale śuṣkavastreṇa na śuṣke cārdravāsasā ||
 ācamādikriyāṃ kuryād bahirjānur na kutracit |

[24]

iti ācamanaprakaraṇam |

atha dantadhāvanavidhiḥ —

prātaḥkāle ca kartavyaṃ śuddhyarthaṃ dantadhāvanam |
 prāṇmukha aiśānyabhimukho vā dakṣiṇaṃ bāhum uddhṛtyāntarjānukara upaviśya
 tiktakaṣāyakaṭukasugandhikaṇṭakikṣīrivṛkṣagulmalatādīnāṃ ekena prakṣālitena vāgyato dantān
 dhāvayet | tatra vṛkṣajakāṣṭhaṃ syād avraṇaṃ mṛdu kīṭāgnyudakādūṣitaṃ dvādaśaṅgulaṃ
 aṣṭāṅgulaṃ vā |
 kaṇiṣṭhāgrasamasthūlaṃ parvārdhakṛtapūrvakam |
 dantadhāvanam uddiṣṭaṃ jihvālekanikā tathā ||
 kṣatriyādiṣv aṅgulāṅgulahrāsaḥ | strīṇāṃ caturaṅgulaṃ | sarveṣāṃ caike | dantadhāvanamantraḥ |
 āyur balaṃ yaśo varcaḥ prajāḥ paśuvasūni ca |
 brahmaprajñāṃ ca medhāṃ ca tvaṃ no dehi vanaspate ||
 prakṣālya bhaṅktvā tyajet | tatra
 khadiragarāketakīkaravīrakuṭajāsanārkaśarjārimeḍāpāmārga-mālatībīlvāmraḥ kadambakarañjavrajī

veṇuplakṣamāṣakabadarīśirīṣakovidārapālāśāśākavṛkṣa-śikhaṇḍipriyaṅgutamālāḥ praśastāḥ |
śālmalyariṣṭabhavyakimśukapīlubibhītakaguggulūka-prakumbayaṣṭitindukamadhūkeṅgudadhattū
rapāribhadrāmlikāś ca varjyāḥ |

[25] iṣṭakākāṣṭhapāṣāṇair na kuryād dantadhāvanam |
dadhinīladhavāmocākadambēṅgudatindukāḥ ||
bandhūkamallikārājakārpāsāḥ śrīharas tathā |
audumbaravaṭakramukaśimśipāśvatthaśagrubhiḥ ||
kuśakāśair dantaśuddhau gāṃ paśyen nānyathā śuciḥ |
kovidāraśamīkāśleṣmātakapalāśakāḥ ||
nirguṇḍīśimśapāśokakadambakuṭajā vaṭāḥ |
vihitāḥ pratiśiddhāḥ syur ime tasmād vikalpitāḥ ||
palāśam kusumam śākam śimśipām kārṇpāsam damayantīm śālmalīm śirīṣam śamīm lakṣmaṇām
karaṇjavarṇakabakulapārijātanirguṇḍīśucīmukhakaṇṭakinaś ca
pūtigandhogragandhamadhura-vidalavitvagviśadigdhordhvaśuśkāś ca varjayed ity eke |

āsane śayane yāne pādukādantadhāvane |
pālāśāśvatthakau varjyau sarvakutsitakarmasu ||
śrāddhe yajñe ca niyame patyau ca proṣite tathā |
ajīrṇe ca vivāhe ca upavāse vrateṣu ca ||
pratipaddarśaśaṣṭhīṣu navamyām ca viśeṣataḥ ||
dantadhāvanam varjyam | aṣṭamyām ca caturdaśyām paurṇamāsyām strītailadantakāṣṭhāni
varjyāni | arkavāravatīpātajanadinasamkrāntinandādiṣu viśeṣataḥ | ṣaṣṭhīpratipador
bhūtāṣṭamīparvasu viśeṣato darśe navamyām ca |
tailābhyaṅgam striyam māmsam dantakāṣṭham ca varjayet |
dantakāṣṭhālābhe pratiśiddhadine cāpām dvādaśagaṇḍūśair mukhaśuddhiḥ | yad vā
tṛṇaparṇodakenāṅgulyā vā dantān dhāvayet pradeśinīvarjam |
madhyamānāmikāṅguṣṭhair dantadārḍhyam bhavaty api |

iti dantadhāvanavidhiḥ |

atha snānavidhiḥ |

[26] samśodhya dantān ācamya vidhivat snānam ācaret |
snānamūlāḥ kriyāḥ sarvāḥ śrutismṛtyuditā nṛṇām ||
asnātas tu pumān nārho japahomādikarmasu ||
guṇā daśa snānaśīlasya puṃso
rūpam ca tejaś ca balaṃ ca śaucam |
āyusyam ārogyam alolupatvam
duḥsvapnaghātaś ca tapaś ca medhā ||
snānenātmāprasādaḥ syād devā abhimukhāḥ sadā |
saubhāgyam śrīḥ sukham puṣṭiḥ puṇyam vidyā yaśo dhṛtiḥ ||
mahāpāpāny alakṣmīś ca duritam duṣṭacintitam |
śokaduḥkhādiharaṇam prātaḥsnānam viśeṣataḥ ||
prātaṛmadhyāhṇayoh snānam vānaprasthagrhasṭhayoh |
yates triṣavaṇam snānam sakṛt tu brahmacāriṇaḥ ||
sarve vāpi sakṛt kuryur aśaktau codakam vinā |
snānam ca sarvavarṇānām kāryam śaucapuraḥsaram ||

[27]

samantrakam dvijānām syāt strīśūdrāṇām amantrakam |
namaskāreṇa mantreṇa śūdrāṇām tu kriya smṛtā ||
na jale śuṣkavastreṇa sthale caivārdravāsasā |
tarpaṇācamanam jāpyam mārjanādikam ācaret ||
brāhmasnāneṣu sūryārghyam japotsarjanatarpaṇe |
jaleṣṭhihomāñ śuṣkeṇa jale kurvan na duṣyati ||
snānam ca dvividham proktaṁ vāruṇetarabhedataḥ |
tatrāpi vāruṇam mukhyam itarad gauṇam eva tu ||
āgneyam vāruṇam brāhmaṇam vāyavyam divyam eva ca |
sārasvatam iti snānam smṛtaṁ śodhaiva tatra tu ||
āgneyam bhasmanā snānam adbhira vāruṇam ucyate |
āpohiṣṭhāmayaṁ brāhmaṇam mantrasnānam ca tat smṛtaṁ ||
paccho 'rdharcaśa ṛkśaś ca mārjanam tanmayam tṛce |
brāhmaṇam hastasthitaṁ toyam śirasā dhārayed iti ||
yat smṛtaṁ tad api brāhmaṇam vāyavyam rajasā gavām |
[* divyam ātapavarṣādbhir gaṅgāsnānasamam smṛtaṁ ||
vidvatsarasvatīvācā prāptaṁ sārasvataṁ smṛtaṁ | *]
divyatīrthamayam snānam gurvācāryeritaṁ tathā ||
sarvatīrthābhiṣekāt tu pavitrā viduṣām hi vāk |
cāṇḍālādisparśane ca kāryam vāruṇam eva tu ||
kāmyam malāpakarṣam ca kriyāsnānam ca vāruṇam |
itarāṇi yathāyogyam deśakālādyapekṣayā ||
srotaso 'bhimukhaḥ snāyān mārjane cāghamarṣaṇe |
anyatrārkamukho rātrau prāṇmukhodaṇmukho 'pi vā ||
saṁdhyāmukhas tu saṁdhyāyām tathaivādyantayāmayoḥ |
nityam naimittikaṁ kāmyam kriyāṅgam malakarṣaṇam ||
kriyāsnānam tathā ṣaṣṭhaṁ śodhā snānam prakīrtitaṁ |
nityam eva tu madhyāhne prātaś ca kva ca kasyacit ||
yativratibrahmacārihotradhyeṭṭapasvinām |
ucchiṣṭādyupaghāteṣu cāsprīśyāsparśaneṣu ca ||
grahasamkramaṇāḍau ca snānam naimittikaṁ bhavet |
puṣyasnānādikaṁ kāmyam daivajñavidhicoditaṁ ||
iṣṭāpūrtakriyārthaṁ yat kriyāṅgam snānam ucyate |
malāpakarṣaṇam yat tat snānam abhyaṅgapūrvakam ||
snānam eva phalaṁ tīrthe kriyāsnānam tad ucyate |
anarhas tv avagāhyaiva svācāntaḥ snānam ācaret ||
prakṣālyocchiṣṭam ucchiṣṭas tathaiva snānam ācaret |
nālpāmbhasi śīro majjen nāvagāhet samudrake ||
kriyāsnāne śīro majjed anyatrāpi saraḥsu ca |
udayāt pūrvam ūrdhvaṁ vā snānam syāt saṁgave 'pi vā ||
prātaḥ saṁkṣepataḥ snānam homādyarthaṁ tad iṣyate |
nadīsariddevakhātagartaprasravaṇeṣu ca ||
saraḥsu cākṛtrimeṣu śastaṁ tīrthe viśeṣataḥ |
vāpyām kūpe tadāge vā pāraḥ voṣṇavāriṇi ||
prātaḥsnānam sadā kuryād uṣṇenaiva sadāturaḥ ||

tatra pāḍau mukhaṃ prakṣālya praṇavaṃ sāvitrīm ca smṛtvā śikhāṃ baddhvācamya taṭaṃ prakṣālya darbhādīn nidhāya darbhapañih kṛtasamkalpo jalaṃ natvā pradattāñjaliḥ prāṇmukho ‘vagāhya kaksādīn nirmīya snātvā dvir ācamya darbhapañir āphohiṣṭhādyair abdaivatair mārjanaṃ kṛtvā jalāloḍanaṃ cāghamaṣaṇaṃ (kurvaṇ eva punaḥ snātvā dvir ācamya jalatarpaṇaṃ) kuryān na vā tato vastraprāntaṃ niṣpīḍyā[28](paḥ sprṣtvā vastradvayaṃ paridhānottariye kṛtvā snānavastraṃ niṣpīḍya) ācamya samdhyāṃ upāsīta |

madhyāhnasnāne tv evaṃ viśeṣaḥ —

kāryaṃ mādhyāhnikasnānaṃ samkṣiptaṃ vāpi viśṛtaṃ |
 samkṣiptasya prayogo ‘tra vakṣyate **smṛtisamgrahāt** ||
 tatra kṛtaśauco dvir ācamya viṣṇuṃ śivaṃ sūryaṃ ceṣṭadevatāṃ natvā prakṣālitataḥ mṛttikāṃ darbhān akṣatāṃs taṇḍulāṃs tilān samsthāpya mṛttikāṃ tridhā vibhajyaikena bhāgena nābher adhaḥ samlipya prakṣālya snātvā dvir ācamya bhūr bhuvaḥ svar iti mṛttikāṃ prokṣya hastābhyāṃ tat savitur vareṇyaṃ iti sūryasya darśayitvā nābher adhaḥ syonā pṛthivi bhaveti dyāvāpṛthivī śānteti vā liptvānyabhāgaṃ sūryadarśitaṃ nābher ūrdhvaṃ gandhadvārāṃ ity ālipya “āpo asmān mātaraḥ,” “idaṃ āpaḥ pravahata,” “sumitryā na āpa oṣadhayaḥ” iti śirasy abhyukṣya “durmitryās tasmai santu” ity bahiḥ prasicya yo ‘smān dveṣṭi yaṃ ca vayaṃ dviṣmaḥ iti mṛccheṣaṃ prakṣālyānyatīrthe gaṅgāīrthaṃ smṛtvā natvā “hiraṇyāśṛṅgaṃ varuṇaṃ prapadye” iti varuṇaṃ natvā tīrthaṃ caturhastāṃ prakalpya pradakṣiṇaṃ udakaṃ āvartayet | jānumātrasarijjale tiṣṭhed anyatropaviśet | snātvā dehaṃ prakṣālya punaḥ snātvā dvir ācamyābdaivatair vāruṇaiḥ śuddhaśucipavitraliṅgair mārjanaṃ kṛtvā “idaṃ me gaṅge” iti jalaṃ tir āloḍya magno ‘ghamaṣaṇaṃ kuryāt | tac cāghamaṣaṇaṃ aṅguṣṭhāṅgulibhiḥ śrotradrūnāsikāmukhaṃ pidhāya nimagnas triṣaḍaṣṭadvādaśavāraṃ āvartayed aghamaṣaṇaṃ |
 ṛtaṃ ceti ṛcaṃ sūktaṃ drupadāṃ vā japed ṛcam |
 omkāraṃ vā japed viṣṇuṃ śivaṃ sūryaṃ smaret tathā ||
 tatas tripañcasaptadaśadvādaśavāraṃ vāplutya dvir ācamyaivārdravāsā jalatarpaṇaṃ kuryāt | tato jalād uttīrya snānavastraprāntaṃ taḥ niṣpīḍayet — ye ke casmatkule jātā iti |
 tataḥ snānārdravastraṃ tyaktvā śuṣkaṃ śuddhaṃ ahaṭaṃ karpāsaṃ kṣaumaṃ vā śvetaṃ dhāturaktaṃ vā vastradvayaṃ dhṛtvā jaṅghe pāḍau prakṣālya dvir ācamya gaṅgādimṛttikayordhvaḥ punaḥ kuryāt |

iti snānaprakaraṇaṃ |

[29]

atha brahmayajñatarpaṇavidhiḥ —

anvārabdhena savyena dakṣiṇena tu pāṇinā |
 savyottarābhyāṃ pāṇibhyāṃ atha vā tarpaṇaṃ bhavet ||
 śrāddhe piṇḍe vivāhe ca dāne caikena dīyate |
 tarpaṇe tūbhayenaivaṃ jalaṃ deyaṃ tu nānyathā ||
 vāmahaste tilān kṣiptvā jalamadhye tu tarpayet |
 sthale śātyāṃ taḥ pātre romamūle na kutracit ||
 asaṃskṛtapramītānāṃ sthale dadyāj jalāñjalim ||
 śuklais tilair darbhair devān upavītī daivena tīrthena prāṇmukhas tarpayet | śabalais tilair ṛṣiṇ nivītī kāyenodaṇmukhas tarpayet | ācāryān pitṛṇ prācīnāvītī pitryeṇa kṛṣṇair tilair

dakṣiṇābhīmukhas tarpayet | yad vā śuddhodakair devān ṛṣiṃś ca pitṛiṃś tilaiḥ sarvān vā sarvais tarpayet | yad vā devān akṣatais taṇḍulair ṛṣiṃś tilaiḥ pitṛiṃ devānām ekaikam añjaliṃ dadyāt | ṛṣiṇām dvau dvau pitṛiṇām trīṃś trīn dadyāt svācārāprāptair mantraiḥ | yad vā brahmādayo ye devās tān devāṃś tarpayāmi | bhūr devāṃś tarpayāmi | bhuvar devāṃś tarpayāmi | svar devāṃś tarpayāmi | bhūr bhuvaḥ svar devāṃś tarpayāmi | kṛṣṇadvaipāyanādayo ya ṛṣayas tān ṛṣiṃś tarpayāmi | bhūr ṛṣiṃś tarpayāmi | bhuvar ṛṣiṃś tarpayāmi | svar ṛṣiṃś tarpayāmi | bhūr bhuvaḥ svar ṛṣiṃś tarpayāmi | somaḥ pitṛmān yamo ‘ṅgirasō ‘gniṣvāttāḥ kavyavāhanādayo ye pitaras tān pitṛiṃś tarpayāmi | bhūḥ pitṛiṃś tarpayāmi | bhuvaḥ pitṛiṃś tarpayāmi | svaḥ pitṛiṃś tarpayāmi | bhjūr bhuvaḥ svaḥ pitṛiṃś tarpayāmi | tataḥ pitṛādīn pratipuruṣaṃ tarpayet | mātṛādīn mātāmahādīn mātāmahyādīḥ pitṛvyāṃś tatpatnīr jyeṣṭhabhrātṛiṃś tatpatnīr mātulāṃś tatpatnīr gurvācāryopādhyādān suhr̥tsaṃbandhibāndhavāṃś ca dravyadātṛpoṣakāṃś ca tat patnīś ca tarpayet |

[30] tilābhāve svarṇarūpyatāmradarbhatilodakaiḥ |
khaḍgamauktikahastena kāryaṃ vā pitṛtarpaṇam ||
na kevalajalenaiva kartavyaṃ sati saṃbhavaḥ |
na jīvātpitṛkaḥ kṛṣṇais tilais tarpaṇam ācāret ||
saptamyāṃ ravivāre ca janmarkṣadivaseṣu ca |
gr̥he niṣiddhaṃ satilaṃ tarpaṇam tad bahir bhavet ||
śobhanagr̥he śobhanadine na tilatarpaṇam |
vivāhe copanayane caule sati yathākramam ||
varṣam ardhmaṃ tadardhaṃ ca nety eke tilatarpaṇam |
vṛddhau satyāṃ ca tanmāse nety eke tilatarpaṇam ||
tithitīrthaviśeṣe tu kāryaṃ prete ca sarvadā |
piṇḍān sapīṇḍā no dadyuḥ pretapiṇḍaṃ vinātra tu ||
pitṛyajñe ca yajñe ca gayāyāṃ dadyur eva te |
gayāsāmyaṃ mṛtāhasya kecid āhuḥ purāṇakāḥ ||
vasurudrādityarūpāṃ chrāddhārthe tarpayet pitṛiṃ |
nāmagotre samuccārya tilais tīrtheṣu saṃyataḥ ||
dīpotsavaś caturdaśyāṃ kāryaṃ ca yamatarpaṇam |
kṛṣṇāṅgāracaturdaśyāṃ apī kāryaṃ sadaiva tu ||
yamāya dharmarājāya mṛtyave cāntakāya ca |
vaivasvatāya kālāya sarvabhūtakṣayāya ca ||
audumbarāya dadhnāya nīlāya parameṣṭhine |
vṛkodarāya citrāya citraguptāya vai namaḥ ||
caturdaśaite mantrāḥ syuḥ pratyekaṃ ca namo’nvitāḥ |
ekaikena tilair miśrān dadyus trīn udakāñjalīn ||
yajñopavītīnā kāryaṃ prācīnāvītīnātha vā |
devatvaṃ ca pitṛtvaṃ ca yamasyāsti dvirūptā ||

tataḥ snānavāstraṃ niṣpīḍayet | na triguṇīkṛtaṃ pīḍayet | na jale pīḍayet | na dakṣiṇāgram prasārayet | snātvārdravastro viṇmūtre kṛtvā prāṇyāmatrayaṃ kṛtvā punaḥ snāyāt |
nottarīyaṃ adhaḥ kuryān nopary adhasthaṃ ambaram |
na sarvakṛṣṇaṃ raktaṃ vā paridadhyāt kadācana ||
kutupaṃ śāṇaṃ ajinaṃ yogapaṭṭottarīyake |
yajñopavītaṃ anyad vā dvitīyaṃ tu bhaved iha ||
snātvā na pīḍayet keśān nāṅgebhyas toyam uddharet |
na vastraṃ vidhunc chaśvan na keśān avadhūnayet ||

[31]

snāto nāṅgāni mṛjyāt tu snānavastreṇa sarvathā |
nānyo ‘nyam pṛṣato mṛjyān na limpet pṛṣato mithaḥ ||
snātvā na dhāvayed dantān na mṛjyād vāsasā mukham |
na rātrau mṛttikāsnānam naiva bhaumārkavārayoḥ ||
saṁdhyayor naiva gomūtram na śudhyed gomayaṁ niśi |
divāmbugośakṛnmūtraiḥ śuddhir niśy ambubhasmabhiḥ ||
pañca piṇḍāms tripiṇḍān vāpy uddharet paravāriṣu |
snāyād apatyupahate nityārtham na mahāniśi ||
mahāniśā dve ghaṭike rātrau madhyamayāmayoḥ |
na mahāniśi nityārtham kāmyaṁ naimittikaṁ bhavet ||
snāyāt tu pūrvam asnāto niśy uṣṇena jalena ca |
nāmbu hanyān na nindet ca tīrthe tīrthāntaram smaret ||
na snāyād utsave ‘tīte māṅgalyaṁ vinivartya ca |
anuvrajya suhrḍbandhūn arcayitveṣṭadevatām ||
mṛte janmarkṣadivase pratipannavamīṣu ca |
śrāddhe kartā cānyadine saṁkrāntigrahaṇeṣu ca ||
arkavāre ca saptamyāṁ caturdaśyaṣṭamīṣu ca |
ekādaśyāṁ paurṇamāsyāṁ ṣaṣṭhyāṁ darśe viśeṣataḥ ||
tailābhyaṅgaṁ ratim māmśam dantakāṣṭham ca varjayet |
uṣṇodakena na snāyād anyadā vāpy akāraṇāt ||
kriyāsnānam ca kāmyaṁ ca pāraḥkṛtyaṁ varjayet |
nadyāṁ nāstamite snāyā(d viśeṣān madhyayāmayoḥ ||
agnim prajvālya vā snāyā)d vāpyādiṣu mahājale |
rāhudarśanasamkrāntivivāhotkrāntivṛddhiṣu ||
snānadānādikaṁ kāryaṁ niśi kāmyavrateṣu ca |
nadyāṁ snātvā nadīm cānyāṁ na praśasyec ca dharmavit ||
asprīyasparśane snāne nāghamaṣṇanatarpaṇe |
ubhāv apy aśucī syātām dāmpatī mithunaṁ gatau ||
śayanād utthitā nārī śuciḥ syād aśuciḥ pumān |
ṛtau tu maithune snāyād garbhadhāraṇaśaṅkayā ||
anṛtau tadabhāvāc ca śaucam mūtrapurīṣavat |
rogeṇa yad rajaḥ strīṇāṁ na tenāśucayaḥ smṛtāḥ ||
cāṇḍālādīsparśanāḍau vistaro vakṣyate pṛthak |
śavānugamane snānam ghṛtaprāśo vikalpitaḥ ||
yatra pūmśaḥ sacelaṁ syāt snānam tatra suvāsinī |
kurvatī vā śiraḥ snānam śīrorogī jaṭī sadā ||
aśaktau śobhanagrhe śobhanāhe ca sarvadā |
na śītalajalasnānam kāryaṁ naivoṣṇasevinā ||

[32]

uddhṛtajalasnāne mārjanaṁ kāryam | aghamaṣṇanajapo ‘sti na vā | jalatarpaṇam tu kāryam na vā |
sthalatarpaṇam tu pātrasthe jale ‘kṣatādīn kṣiptvā pātrāntare kāryam sodake garte vā | sabarhiṣi
bhūsthale kāryam nābarhiṣi nāśucau sthale kāryam |

athābhyaṅgasnānavidhiḥ —

tailābhyaṅge niṣiddhāḥ syuḥ sarvāś ca tithayaḥ sadā |

[33]

dvitīyāṃ varjayitvaiva dr̥ṣṭādr̥ṣṭadvidoṣataḥ ||
sārṣapaṃ gandhatailaṃ ca yat tailaṃ puṣpavāsitaṃ |
anyadravyayutaṃ tailaṃ na duṣyati kadācana ||
tailābhyaṅgaṇiṣedheṣu tilatailaṃ niṣidhyate |
abhyaṅgasya niṣedhas tu sārṣapāder apīṣyate ||
snehenābhyaṅgo bhavati sa snehaḥ sārṣapādikaḥ |
na bhojanāya tailasya niṣedho ‘bhyaṅga eva saḥ ||
tailaśabdāḥ tilasneho surūḍho naiva yaugikaḥ |
atas tilavikāre ‘pi piṇyākatilamodake ||
śaṣkulīkṛsarādaḥ ca niṣedho naiva jāyate |
sārṣapādaḥ tailaśabdāḥ tatkāryasadr̥śatvataḥ ||
saṃtāpaḥ kāntir alpāyur dhanam nirdhanatā tathā |
anārogyam sarvakāmā vāreṣv abhyaṅgakāriṇaḥ ||
asaubhāgyam ca vaidhavyam vārayor guruśukrayoḥ |
niṣiddhadivase vāre rātrau ca vyādhitasya ca ||
dravyāntarayutaṃ tailaṃ na duṣyati kadācana |
śiraḥsnātas tu tailena nāṅgam kiṃcid upaspr̥ṣet ||
sarvathā nityakarmārtham snāyād eva kadācana |
vinā mṛttikayā vāpi sakṛd uṣṇena vāriṇā ||

iti snānavidhiḥ |

atha saṃdhyāvidhiḥ |

saṃdhyāhīno ‘śucir nityam anarhaḥ sarvakarmasu |
yat kiṃcit kurute karma na tasya phalam aśnute ||
tatra pādaḥ hastau prakṣālya dvir ācamya darbhapāṇir āpohiṣṭhādyair abdaivatair mantrair
drabhair śirasi mārjanam kṛtvātmānam pariṣicya sūryaś cety apaḥ pītvā dvir ācāmet | sāyamkāle
tu agniś cety apaḥ pibet | tato dvir ācamya punaś cābdaivatair mārjanam kṛtvātmānam pariṣicya
gāyatrīābhimantritam toyam añjalīnā sūryāyārghyam trir utkṣipet | āsuddhe deśe
dhārāmbumārjanam parivarjayet |

pātrasthenāmbunā kuryād vāmahastasthitena vā |
tataḥ prāṇāyāmatrayam kṛtvāsūryadarśanāt tiṣṭhan prāṇmukho gāyatrīm japet |
ā nakṣatradarśanād āsīnaḥ sāyam pratyaṇmukho japet |
brahmacārī gr̥hasṭhaś ca śatam aṣṭottaram japet ||
vānaprastho yatiś caiva sahasrād adhikam japet |
yād vāpatsu japet devīm aṣṭāvīṃśatim aṣṭa vā ||
sadarbhapāṇir ā homād darbhasṭhas tūktasamkhyayā |
hastenāvartayed devīm akṣasūtrair athāpi vā ||
sauvarṇai rājatais tāmraiḥ sphoṭikai ratnajais tathā |
ariṣṭaiḥ putrajīvoṭthair indrākṣaiḥ śaṅkhasambhavaḥ ||
rudrākṣair api padmākṣaiḥ kuśagranthibhir eva ca |
maṇibhis tv akṣasūtram syāt tad aṣṭottarasamkhyayā ||
catuṣpañcāsatā vāpi saptavīṃśatibhis tu vā |
oṣṭhyāj japād upāṃsuḥ syāc chreṣṭho vai mānasas tataḥ ||
sa upāṃsujapo ‘śabdaś calajjihvāradacchadaḥ |

[34]

mānasas tv acalajjihvādaśanacchada īritah ||
 nādhoratir nānyamanā na ca vyatyastapatkaraḥ |
 japen na prauḍhapādaś ca nāvaṣṭabdho ‘laso ‘śuciḥ ||
 na ca krāman na jalpaṃś ca na pārśvam avalokayan |
 nāsaṃkhyātam adarbhaś ca nāśikhākacchabandhanah ||
 manaḥsaṃharaṇaṃ śaucaṃ maunaṃ mantrārthacintanam |
 avyagratvam anirvedo japasampattihetavaḥ ||
 japānte prātaḥ saurair mantraiḥ sūryam upatiṣṭheta | sāyaṃ vāruṇaiḥ | yad vobhayatra
 jātavedasena vaiṣṇavai raudrair vopatiṣṭheta | digbhyo digdevatābhyo namaskṛtya saṃdhyāyai
 gāyatriyai sāvitryai sarasvatyai sarvābhyo devatābhyo namaskuryāt | ityādi yathāsvācāraṃ
 kāryam |
 punaḥ sūryaṃ namaskṛtya nāmagotreṇa vāgyataḥ |
 guptam agnyambu nītvātha homaṃ kuryād yathā vidhiḥ [yathāvidhi?] ||

iti saṃdhyopāsanavidhiḥ |

atha homavidhiḥ —

home mukhyo yajamānaḥ patnī putraś ca kanyakā |
 ṛtvik śiṣyo gurur bhrātā bhāgineyaḥ sutāpatiḥ ||
 etair eva hutaṃ vastu tad dhutaṃ svayam eva tu |
 paryukṣaṇavarjyaṃ patnī juhuyāt kumārī ca |
 asaṃnidhau tu dāpatyā hotavyaṃ nartvigādīnā ||
 dvayor apy asaṃnidhau ced bhaved dhutaṃ anarthakam |
 saṃnidhau yajamānaḥ syād uddeśatyāgakārakaḥ ||
 asaṃnidhau tu patnīsyād uddeśatyāgakārikā |
 asaṃnidhau tu patnyāḥ syād adhvaryus tadanujñayā ||
 unmade prasave cartau kurvatānujñayā vinā |
 nopavāsī pravāse syāt patnī dhārayate vratam ||
 sarvadā yajamāno vā tyajet taddinmukhaḥ śuciḥ |
 [35] prātarhome saṃgavāntaḥ kālas tv anudite tathā ||
 sāyam astamite homakālas tu nava nāḍikāḥ |
 bahuśuṣkandhane vāgnau susamiddhe vidhūmake ||
 sāṅgāre lelihāne ca hotavyaṃ nānyathā kvacit |
 agniḥ pradakṣiṇāvartaḥ karmadaś ca śubhāvahaḥ ||
 agniṃ parisamuhya paristīrya paryukṣya tato gandhapuṣpair alaṃkṛtya samidhaṃ kṣiptvā
 pradīptāṃ samidhaṃ hy aṅgulam atikramya devāyatane saṃpūrṇaṃ haumyaṃ devatīrthena
 kāyena saumyena vā hutvā punaḥ samidhaṃ kṣiptvopasthāya parisamuhya paryukṣya hutaśeṣaṃ
 brāhmaṇāya datvā namet |
 payo dadhi yavāgūś ca sarpir odanatanḍulāḥ |
 somo māṃsaṃ tailam āpo daśaitāny agnihotrake ||
 syād agnihotravad gr̥hye saṃskāro mantravarjitaḥ |
 yad vā triḥ prokṣaṇaṃ teṣāṃ māṃsaṃ aupāsane na ca ||
 śālīśyāmākanīvārā vr̥higodhūmayāvākāḥ |
 eteṣāṃ tanḍulā homyā yāvānalapriyaṅgavaḥ ||

priyaṅgavaś ca godhūmāḥ syāmākā vrīhayo yavāḥ |
 sārūpyeṇāpi homyāḥ syuḥ svarūpeṇaiva vai tilāḥ ||
 dravyaṃ [dravaṃ?] sruveṇa hotavyaṃ pāṇinā kaṭhinaṃ haviḥ |
 vrīhīnāṃ ca yavānāṃ ca śatam āhutir iṣyate ||
 tad annaṃ dviguṇo grāso mayūrāṇḍākṛtis tathā |
 kukkuṭāṇḍakamātraṃ tu piṇḍa ity abhidhīyate ||
 aṅguṣṭhaparvamātraṃ syād avadānaṃ tato 'pi vā |
 jyāyāḥ sviṣṭakṛdājyaṃ tu catur aṅgulasammitaḥ ||
 grāsamātrā bhaved bhikṣā agraṃ grāsacatuṣṭayaṃ |
 agraṃ caturguṇīkṛtya hantakāraḥ sa ucyate ||
 bhikṣā puṣkalam agraṃ vā pūrvaṃ pūrvaṃ caturguṇam |
 nṛbhojanaṃ taddviguṇaṃ śārāvaḥ pātraṃ eva ca ||

yad vā —

prasthaṃ dhānyaṃ catuḥṣaṣṭer āhuteḥ parikīrtitam |
 tilānāṃ tu tadardhaṃ syāt tadardhaṃ syād ghṛtasya tu ||

[36]

atha samidhaḥ —

palāśakhadirāśvatthaśamyudumbarajā samit |
 apāmārgārkadūrvāś ca kuśāś cety apare viduḥ ||
 satvacaḥ samidhaḥ kāryā ṛjvyāḥ ślakṣṇāḥ samās tathā |
 śastā daśaṅgulās tās tu dvādaśaṅgulikās tathā ||
 ārdrapakvāḥ samacchedās tarjanyaṅgulivartulāḥ |
 apāṭitā adviśākhāḥ kṛmidoṣavivarjitāḥ ||
 dagdhāḥ kṛśās tathā sthūlā hrasvā dīrghās tu varjayet ||

yad vā —

samit pavitraṃ vedaś ca trayāḥ prādeśasammitāḥ |
 idhmaḥ tu dviguṇaḥ kāryas triguṇaḥ paridhiḥ smṛtaḥ |
 smārte prādeśa idhmo vā dviguṇaḥ paridhiḥ smṛtaḥ ||

atha darbhavidhiḥ —

kuśāḥ kāsā yavā dūrvā uśīrāś caiva kandurāḥ |
 godhūmā vrīhayo muñjā daśa darbhāḥ samujjvalāḥ ||
 nabhomāsasya darśe tu śucir darbhān samāharet |
 ayātayāmās te darbhā niyojyāḥ syuḥ punaḥ punaḥ ||
 kuśadarbhotpāṭane mantraḥ |
 viriñcinā sahotpanna parameṣṭhinisargaja |
 nuda pāpāni sarvāṇi darbha svastikaro mama ||
 evaṃ mantraṃ samuccārya tataḥ pūrvottarāmukhaḥ |
 humphaṭkāreṇa mantreṇa sakṛc chitvā samuddharet ||
 acchinnāgrā aśuṣkāgrāḥ pitrye tu haritāḥ śubhāḥ |
 amūlā devakāryeṣu prayojyāś ca japādiṣu ||
 saptapatrāḥ kuśāḥ śastā daive pitrye ca karmaṇi |
 anantau taruṇau sāgrau prādeśau tu pavitrake ||
 caturbhir darbhapiñjūlair brāhmaṇasya pavitrakam |

[37]

ekaikaṃ nyūnaṃ uddiṣṭaṃ varṇe varṇe yathākramaṃ ||
sarveṣāṃ vā bhaved dvābhyāṃ pavitraṃ granthitaṃ na vā |
tribhis tu śāntike kāryaṃ pauṣṭike pañcabhis tathā ||
caturbhiḥ cābhicāre syān niṣkāmaṃ itī kecana |
sapavitraḥ sadarbho vā karmāṅgācamaṇaṃ caret ||
nocchiṣṭaṃ tad bhavet tasya bhuktocchiṣṭaṃ tu varjayet |
yaiḥ kṛtaḥ piṇḍanirvāpaḥ śrāddhaṃ vā pītṛtarpaṇaṃ ||
viṇmūtrādiṣu ye darbhās teṣāṃ tyāgo vidhīyate |
nīvīmādhye sthitās tyājyā yajñabhūmau sthitāḥ sadā ||
vāmahaste sthite darbhe na pibed dakṣiṇena tu |
caṣakādinopagrahaṇe na doṣaḥ pibato bhavet ||
na brahmagranthinācamaṇe na dūrvābhiḥ kadācana |
snāne dāne jape home svādhyāye pītṛtarpaṇe ||
sapavitrau sadarbhou vā karau kurvīta nānyathā |
kuśābhāve tu kāsāḥ syuḥ kāsāḥ kuśasamāḥ smṛtāḥ ||
kāsābhāve grahītavyā anyadarbhā yathocitaṃ |
nārdrāṃl lunīyād rātrau tu lunīyād vāpi saṃdhyayoḥ ||
darbhābhāve svarṇarūpyatāmraiḥ ratnaiḥ kriyāś caret ||

itī darbhoccaṇyavidhiḥ |

atha barhiḥ —

barhiḥ kāsamaṇyāṃ grāhyāṃ na labheta kuśo yadi |
śarory anujavāś caiva bālamañjārjunekṣavaḥ ||
sugandhitejanaḥ dārvaṃ dūrvā kṣīradrumā api |
yadā sarvatṛṇebhyo ‘pi grāhyāṃ barhiḥ yathepsitaṃ ||
śūlaśuṇḍakṛṣṇamūladurgandhitṛṇavarjitaṃ |
śūkalānerakāṃś cāpi varjayanty apare budhāḥ ||
kuśābhāve pare prāhuḥ parṇavallasadoṣadhīḥ |
bandhūkaśūkareṣv iṣṭaḥ parivyādhakavarjitaḥ ||
muravyān darbhan viśeṣeṇa kecit kāsān kuśān charān |
balvajān puṇḍarīkāṇi yavavṛthitṛṇāny api ||

[38]

athedhmaḥ —

pālāśaḥ khādiraś cedhmo mukhyaḥ syāt tadalābhataḥ |
śamīvaṭodumbaraja āśvatthas tadalābhataḥ ||
vanaspatīnāṃ sarveṣāṃ idhmaḥ kāryo viśeṣataḥ |
tac caitān varjayed vṛkṣān kovidāravibhītakān ||
kapitthāmalakau rājāvṛkṣaṃ śākadrumaṃ tathā |
nīpaṃ nimbaṃ karañjaṃ ca tilakaṃ śālmalīm api |
śleṣmātakam api tyaktvā grāhyo ‘nyaḥ sakalo drumah ||

atha srugādih —

[39]

vaikaṅkatī vā pālāśī agnihotrahavaṇy api |
juhūḥ pālāśy upabhr̥d āśvatthī vaikaṅkatī dhruvā ||
yad va sarvāḥ srucaḥ kāryā eteṣām anyavṛkṣataḥ |
śamīmasyaḥ srucaḥ sarvāḥ sarvā vā bhūrjavṛkṣajāḥ ||
tadabhāve yathālābham anyayaññiyavṛkṣajāḥ |
khādirasya srucaḥ syāt tu śamyāprāśitrimekṣaṇe ||
khādiro musalaḥ kāryaḥ pālāśaḥ syād ulūkhalāḥ |
yad vobhau vāruṇau kāryau tadalābhe ‘nyavṛkṣajau ||
pālāśād vā vaṭād vānyavṛkṣād vā camasāḥ smṛtāḥ |
āśvattham vāraṇam no ced idāpātram ihānyajam ||
mukhyābhāve tu sadṛśam dravyam pratinidhīyate |
yāvad yāvat tu sadṛśam tat tad eva tu gr̥hyate ||
kāmye pratinidhir nāsti nitye naimittike hi saḥ |
kāmye ‘py upakramād ūrdhvam anye pratinidhiṃ viduḥ ||
na syāt pratinidhir mantrasvāmidevāgnikarmasu |
sa deśakālayor nāsti araṇyor agnir eva sā ||
samārūdhām ca samidham araṇiṃ bruvate budhāḥ |
nābhāvasya pratinidhir abhāvāntaram iṣyate ||
nāpi pratinidhātavyam niṣiddham vastu kutracit |
śrotriyaṇām abhojyam yad dravyam hit tad adoṣataḥ ||
gr̥hyam pratinidhitvena homakārye na kutracit |
dravyam vaikalpikam kecid yatra saṃkalpitaṃ bhavet ||
tadabhāve sadṛg gr̥hyam na tu vaikalpikāntaram |
mukhyadravyāpacāre tu pratinidhyabhisamdhinā ||
prayuñjānasya mukhyārthalābhe gr̥hyaḥ sa eva hi |
upātte tu pratinidhau mukhyo ‘rtho labhyate yadi ||
tatra mukhyam anādṛtya gaṇṇenaiva samāpayet |
upātte yasmin kasmin vā mukhyopacarite sati ||
anyadravyam sajātīyam vijātīyam athāpi vā |
upādāya prayuñjāno yadi pūrvam avāpnuyāt ||
upāttatvāviśeṣe ‘pi pūrvam hitvā param śrayet |
mukhyābhāve yadā gaṇṇam upāttam tad vinaśyati ||
tatra mukhyopamam gaṇṇam gr̥hyam gaṇṇopamam na tu |
saṃskārāṇām ayogyo ‘pi mukhya eva hi gr̥hyate ||
na tu saṃskārayogyo ‘nyo gr̥hyate pratirūpakaḥ |
mukhye kāryāsamarthe tu labdhe ‘py etasya nādaraḥ ||
pratirūpam upādāya śaktaṃ tena prayujyate |
dvyavattamātraparyāptamukhyadravyasya saṃbhava ||
puroḍāśamahattvārtham na nīvāraparigrahaḥ |
kṛṣṇavṛīhyādike dravye śiṣṭe yac carite sati ||
gr̥hyo ‘kṛṣṇo ‘pi san vṛīhir nāvṛīhiḥ kṛṣṇagaṇy api |
kāryai rūpais tathā parṇaiḥ kṣīraiḥ puspaiḥ phalair api ||
gandhai rasaiḥ sadā gr̥hyam pūrvābhāve param param |
vṛīhir yavo vā śyāmāko nīvāro vā havir bhavet ||
veṇur yavāḥ svarasaṃ vā kandaṃ mūlaphalaṃ jalam |

[40]

satyaṃ vā havir eteṣu yathāsaṃbhavam ācaret ||
pratinidhyantaraṃ satyaṃ vijñeyaṃ havir atyaye |
pradhānadevatoddeśāt saṃtyajet satyaṃ ātmanaḥ ||
ato ‘nyad api vā grāhyaṃ sadṛśaṃ dhānyamātrakam |
na grāhyaṃ sarvathā māṣavarakodārakodravam ||
yad vā vrīhiyavābhāve tuṣataṇḍulayoginīḥ |
oṣadhīḥ pratigrhṇīyād ānukodravavarjitāḥ ||
grāmyānām ca bhaved grāmyam āraṇyānām araṇyajam |
yavābhāve tu godhūmās tato veṇuyavādayaḥ ||
chandogagrhyavacanāj juhuyād dhavir atyaye |
phalaṃ yājñikavṛkṣasya pavitraṃ atha vā jalam ||
yathāgnihoṭrahomārthaṃ payo na syāt kadācana |
tadā vrīhiyavau grāhyāv oṣadhyantaram eva ca ||
āraṇyauṣadhayo vṛkṣaphalāny āpa iti kramāt |
homaṃ kartum upādeyaṃ pūrvābhāve paraṃ param ||
teṣāṃ abhāve juhuyāc chraddhayā satyaṃ ātmanaḥ |
havyārthaṃ goghṛtaṃ grāhyaṃ tadabhāve tu māhiṣam |
ājāṃ vā tadalābhe tu sāksāt tailaṃ grahīṣyate |
tailābhāve grahītavyaṃ tailajaṃ tilasaṃbhavam ||
tadabhāve ‘taśisnehaḥ kausumbhaḥ sarṣapodbhavaḥ |
vṛkṣasneho ‘tha vā grāhyaḥ pūrvābhāve paraḥ paraḥ ||
tadabhāve yavavrīhiśyāmākānyatarodbhavaḥ |
piṣṭam ālodya toyena ghṛtārthe yojayet sudhīḥ ||
vṛkṣataileṣu puṣṇāganimbairāṇḍodbhavaṃ tyajet |
yad vā gavyaghrte chāgamahiṣyādighṛtaṃ kramāt ||
tadalābhe gavādīnām kramāt kṣīraṃ vidhīyate |
tadalābhe dadhi grāhyam alābhe tailam iṣyate ||
yatrājyamañjanādyarthaṃ na labhyeta kadācana |
tatra kṣīrādy anādr̥tya sāksāt tailaṃ grahīṣyate ||
yatra mukhyaṃ dadhi kṣīraṃ tatrāpi tadabhāvataḥ |
ajādeḥ kṣīradadhyādi tadalābhe tu goghṛtaṃ ||
mukhyasaṃpādaḥ grāhyaṃ kāryakāraṇasaṃtatau |
ata eva ghṛtābhāve pūrvam dadhi tataḥ payaḥ ||
yeṣāṃ keṣāṃcid anyeṣāṃ haviṣāṃ atha saṃbhavaḥ |
sarvatrājyam upādeyaṃ bharadvājamuner matāt ||
mukhyakāle yad āvaśyaṃ karma kartum na śakyate |
gaṇakāle ‘pi kartavyaṃ gaṇo ‘py atredṛśo bhavet ||
sāyam āhutir āprātar āsāyaṃ prātarāhutiḥ |
kartavyā nātipadyeta pārvaṇaṃ pārvaṇāntarāt ||
śyāmākair vrīhibhiś caiva yavair vānyonyakālataḥ |
prāḡ yaṣṭuṃ yujyate ‘vaśyaṃ na tv atrāgrayaṇātyayaḥ ||
evam āgāmikāryasya mukhyakālād adhastanaḥ |
svakālād uttaro gaṇaḥ kālāḥ pūrvasya karmaṇaḥ ||
sarvatra gaṇakāleṣu karma coditam ācaret |
prāyaścittaṃ vyāhṛtibhir hutvā karma samācaret ||
mukhyakāle tu mukyaṃ cet sādhanam naiva labhyate |

[41]

[42]

mukhyakālam upāśritya gaunam apy astu sādhanam ||
na mukhyadravyalobhena gaṇakālapratīkṣaṇam |
ekapakṣagato yāvad dhomaṣaṅgho 'tipadyate ||
pakṣahomavidhānāt tān hutvā tantumatīm yajet |
svakālotkarṣataḥ kaścīd gaṇaḥ kālo nirūpyate ||
apakarṣād athānyo 'pi gaṇaḥ kālo nirūpyate |
āmayavyādhinānāpadgato vādhvagato 'pi vā ||
rāṣṭrabhramṣe dhanābhāve gurugehe vasann api |
anyeṣv evaṃprakāreṣu nimittēṣv āgateṣu ca ||
samāsam agnihotrāṇām yathāsambhavam ācaret |
nimittānām ihaiteṣām nirdīśyaikam yad ucyate ||
tat sarveṣu nimittēṣu jānīyāt pratipāditam |
pakṣahomān aśeṣān vāpakṣahomān athāpi vā ||
samasya juhuyāt tatra prayogo 'yaṃ nirūpyate |
pratipady unnayet sāyam āpady anyatra vā dīne ||
yāvanty aupavasathyāhāt prāg dīnāni bhavanti hi |
tāvanti pratigrhṇīyāc caturunnayanāni tu ||
pātrāntarasahāyāyām nityāyām prakṛtau sruci |
sthūlam srugantaram vāpi kṛtvā tatra samunnayet ||
ekā samit sakṛd dhomaḥ sakṛd eva nimārjanam |
upasthānam sakṛd kāryam śeṣā prakṛtir iṣyate ||
evam evottaratrāpi prātarhomāt samasya tu |
juhoty aupavasathyāhāt prātar homāvadhīn sakṛt ||
samāropavidhānena samāropayate 'nalān |
evaṃ pratipado 'nyatra yatrāpad upajāyate ||
tathaivaupavasathyāt prāg yatrāhny āpad vīnaśyati |
āpad evāvadhir homasamāsasyābhyupeyate ||
tasmāt kadācid ārambhya yāvatas tāvato 'pi vā |
āpatkālasamān homān samasyed ekapakṣagān ||
evam ekatra pakṣe ye homāś teṣām aśeṣataḥ |
nyūnānām vā samāsaḥ syān na pakṣāntaravartinām ||
sarvathaupavasathyāhe sāyam homaḥ pṛthag bhavet |
tathaiva yajanīyāhe prātarhomo bhavet pṛthak ||
sarvopavāśasūnyam cet prāptam kenāpi hetunā |
tadā tatsāyahomo 'pi pūrvaiḥ saha samasyate ||
tāvātā nāpagaccheḥ ced āpat pakṣāntare 'pi ca |
punas tatrāpi kartavyaḥ samāsaḥ pṛthag eva hi ||
na tu pakṣāntarasthānām samāśas codyate mithaḥ |
evaṃ āpadgataṃ pakṣe pakṣe caivaṃ samācaret ||
tṛtīye 'nantare pakṣe samāsam na samācaret |
āpac ced anuvarteta dīrghakālam kathamcana ||
yāvajjīvam avicchinnam pakṣahomam samācaret |
āpad evāvadhīḥ tatra na pakṣagaṇāvadhi ||
athāparaḥ samāsasya prakāraḥ pratipādyate |
sāyamprātastanau homāv ubhau sāyam samasya tu ||
āpattau juhuyāt tatra samid ekātha vā dvayam |

[43]

[44]

sāyam homasya mukhyatvāt tadīyaṃ tantram iṣyate ||
catasra āhutīḥ kuryāt traya dve sāyam āhutī |
dve prātar āhutī sāyam home 'thaikā samid yadi ||
samit kṛtā dvitīyā cet sā bhavet prātar āhutī |
dviḥ sāyam homavan mṛjyād dviḥ prātar homavat su ca (?) ||
upasthānaṃ sakṛt kāryaṃ śeṣaṃ prakṛtivad bhavet |
kecid dve āhutī hutvā samveśyaiva nimīlya ca ||
vicchidyaitāvatā homau kuryād dve āhutī tataḥ |
gurvāpadi samasyante prātaḥ sarve kathaṃcana ||
dīrghakālāpadaṃ matvā pakṣahome kṛte sati |
atrāntarāle yady āpat kadācid apagacchati ||
kāle kāle punar homaḥ kartavyo vidhinā na vā |
yāvanto 'tra samasyante sarve sāyam upakramāḥ ||
prātaḥ kālāpavargāś ca na tu prātar upakramāḥ |
prātar homādikā yad vā prātaś ced āpadāgatā ||
tathā pūrvāparāhṇādaḥ nimitte ca samasyati |
pūrvapakṣe tu rātrau cen mṛtiśaṅkāgnihotriṇaḥ ||
sāyam hutvā tadaivātha juhuyāt prātar āhutīḥ |
yadi tv aparapakṣe syān mṛtiśaṅkāgnihotriṇaḥ ||
hutāvaśiṣṭāḥ pakṣe 'smiṇ juhuyāt sakalāhutīḥ |
darśeṣṭiṃ ca tadā kuryād iṣṭir yadi na sambhavet ||
devatānāṃ pradhānānāṃ ekaikasya pṛthak pṛthak |
puro' nuvākyāyābhyāṃ caturātaghṛtāhutīḥ ||
juhuyād evam anyatra sarvatrāpadi hūyate |
atheṣṭyayanam adhye syāt patyur maraṇaśaṅkanam ||
avaśiṣṭeṣṭidevebhyas tatsaṃkhyāni ghṛtāni ca |
caturghṛtāny ekatra ghṛtvā camasaiḥ saha ||
puronuvākyāyābhiḥ pūrvavaj juhuyāt tathā |
cāturmāsyāntarāle syāt svāmino mṛtyuśaṅkanam ||
tatrāntaparvaparyantam agnihotrāny aśeṣataḥ |
tadaiva kurute darśapūrṇamāsān bahūn api ||
cāturmāsyāvaśiṣṭāni parvāny atra samācaret |
paśvalābhe puroḍāśaṃ nirvapet paśudaivatam ||
āmikṣāṃ atha vā kuryāt pūrṇāhutim athāpi vā |
āhitāgniḥ kadācit tu kṛṣṇapakṣe mṛto yati ||
tadā śeṣāhutīḥ sarvā juhotīty **āśvalāyanaḥ** |
anye tadaiva darśeṣṭiṃ kuryuḥ kṛṣṇe mṛtasya tu ||
śuklapakṣe niśi pretasyecchanti prātar āhutim |
ya āhitāgner dharmāḥ syāt sa aupāsaniḥ ca ||
iti **śātyāyanakam** ācaṣṭe brāhmaṇam atra tu |
saṃdhyāṃ iṣṭiṃ caruṃ homaṃ yāvajjīvaṃ samācaret ||
na tyajet sūtake vāpi tyajan gacched adho dvijaḥ |
kuryāt pañcamahāyajñān nityaśaḥ sūtakam vinā ||
nityaṃ naimittikaṃ cānyat svakarmāpi na hāpayet |
svakarmahānau patanam abdenaiva tv anāpadi ||
svakarmahānau nāstikyān māsenā patanaṃ smṛtam |

dvādaśābdavratenaiva tasya śuddhis tu nānyathā |
taṃ nirīkṣyārkaṃ īkṣeta sparśe snāyāt sacailakam ||
tena sambhāṣaṇaṃ hāsyam kurvaṇ abdena tatsamaḥ |
tadannabhuktau sadyas tu sahaśayyāsaneṣu ca ||

iti homavidhiḥ |

atha devatārcanavidhiḥ —

[45]

brahmāṇaṃ viṣṇuṃ īśānaṃ sūryaṃ agniṃ gaṇādhipam |
durgāṃ sarasvatīm lakṣmīm gaurīm vā nityam arcayet ||
apṣv agnau hr̥daye sūrye sthaṇḍile pratimāsu ca |
śālagrāme ca cakrāṅke paṭe mudrāsu devatāḥ ||
nityaṃ santi hiraṇyeṣu ratnagobrāhmaṇeṣu ca |
pauruṣeṇaiva sūktena gāyatrīyā praṇavena vā ||
tallīṅgair eva vā mantrair arcayed gurvānujñayā |
devatānāmabhir vā syāc caturthyantair namo'nvitaiḥ ||
āvāhanāsane pādyam arghyam ācamaṇīyakam |
snānam ācamaṇam vastram ācāmaṇam copavītakam ||
ācāmaṇam gandhapuṣpaṃ ca dhūpaṃ dīpaṃ prakalpayet |
naivedyaṃ punar ācāmaṇam natvā stutvā visarjayet ||
śūdrāṇaṃ caiva bhavati nāmnā vai devatārcanam |
sarve vāgamamārgena kuryur devānusārīṇā ||
gurūktena prakāreṇa vedabāhyena nārcayet |
yāṃ kāmciḍ devatāṃ kaściḍ ārādhayitum icchati ||
sa sarvopāyayatnena brāhmaṇān gās ca toṣayet |
evaṃ devārcanaṃ kṛtvā gurūn saṃpūjya yatnataḥ ||
puṣpaṃ kṣiptvā praṇamyātha nityadānaṃ svaśaktitāḥ |
kṛtvā vṛddhān namaskṛtya kartavyaṃ maṅgalekṣaṇam ||
viprāṅnyarkāmbugohemaṇṛpājyaṃ maṅgalaṃ smṛtam |
agnicit kapilā satrī yajvā mṛṣṭānnado 'mbudhiḥ ||
jñānasiddhas tapaḥsiddhaḥ śatāyur dhārmikaḥ śuciḥ |
ete pāpaharās caitān sadā paśyen named api ||
rocanāṃ candanaṃ hema mṛdaṅgaṃ darpaṇaṃ maṇim |
ghṛtaṃ cārkaṃ guruṃ vipraṃ prātaḥ paśyet sadā budhaḥ ||
kṛṣṇabrāhmīm ca dūrvāṃ ca candanaṃ śaṅkhapuṣpikāṃ |
siddhārthakān priyaṅgūś ca prātaḥ śirasi dhārayet ||
pāpiṣṭhaṃ durbhagaṃ cāndhaṃ nagnaṃ utkṛttanāsikam |
prātar na paśyed etāṃs tu dr̥ṣṭvā paśyed divākaram ||

iti devatārcanavidhiḥ |

atha mādhyāhnikam —

madhyāhnasnānam kṛtvā nityam mādhyāhnikam kāryam | tatra pādaḥ [vā] prakṣālya [46] dvir
ācamyāpohiṣṭhādyair mārjanam kṛtvāpaḥ punantu pṛthivīm iti jalam darbhapāṇiḥ pītvā dvir
ācamya punaś cāpohiṣṭhādyair mārjanam kṛtvādbhiḥ pariprokṣya gāyatrīyā sakṛt sūryāyārghyam
datvā pradakṣiṇam āvṛtyāpaḥ sprṣṭvā haṁsaḥ śuciśad iti sūryam upasthāyod u tyam citram
ityādyaiś copasthāya natvā bhūmiḥ sprṣṭvā prāṇāyāmatrayam kṛtvā gāyatrīm pūrvavac japet |
punaḥ sūryam natvā brahmayajñādikāni kuryāt |

brahmayajño devayajño bhūtayajñas tataḥ paraḥ |
pitṛyajño nṛyajñas ca pañca yajñāḥ prakīrtitāḥ ||
svādhyāyo brahmayajñaḥ syād devayajño ‘gnihomakaḥ |
bhūtayajño baliḥ prokto hutaśeṣānnatas tataḥ ||
pitṛyajñaḥ svadhā pitṛbhya ity annādidānataḥ |
manuṣyayajño ‘tithyāder manuṣyoddeśadānataḥ ||

atha brahmayajñāḥ —

tatra pādaḥ prakṣālya dvir ācamya prāgagreṣu darbheṣu prānmukha āsīno darbhapāṇiḥ
pavitrāgarbhabrahmāñjaliḥ praṇavavyāhṛtīr uktvā sāvitṛm paccho ‘rdharcaśaḥ sakuśo navānām
coktvā praṇavam uktvā, ṛcam sūktam anuvākam vā yajur vā sāma vā sāvitṛm vetihāsam
purāṇam ca mandreṇa madhyamena vā svareṇādhītya namo brahmaṇa iti trir uktvā
uttarasamsthām prārabhya om tat sad iti samāpayet | grāme manasādhīyīta | tataḥ
svaśākhoktavidhinā devān ṛṣiṇ pitṛmś ca tarpayet | yad vā brahmādayo ye devā ityādyair vā
yathācāram kuryāt | tato vastram niṣpīḍyācamyāgryāmbu grhītvā grham gatvā vaiśvadevam
kuryāt |

atha devayajñāḥ —

grhastho vaiśvadevākhyam karma prārabhate divā |
annasya vātmanaś caiva susaṁskārārtham iṣyate ||
aupāsanāgnim anyam vā samidhya parisamuhya paryukṣyākṣatagandhapuṣpāni dikṣu cāgnau ca
kṣiptvālamkṛtya haviṣyam pakvam ghṛtaplutam vyañjanāktam vā yathāsvācāram hutvā
parisamuhya paryukṣet |

[47]

atha baliharaṇam —

devayajñahutaśeṣeṇa śucideśam abhyukṣya tatra kuryāt |

atha pitṛyajñāḥ —

tatra bhūtabaliharaṇaśeṣam sodakam svadhā pitṛbhya iti prācīnāvīti dadyāt | tatas tathaiva
bahirniveśanam sodakam annam bhūmau śvacandālapatitabhūtavāyasebhyaś ca nikṣipet | ete
devayajñabhūtayajñapitṛyajñā vaiśvadeva ity ucyate |

ahaviṣyam samastam ca vaiśvadeve vivarjayet |

yad vā —

kodravam caṇakam māṣam masūram ca kulitthakam |
kṣāram ca lavaṇam sarvam vaiśvadeve vivarjayet ||

yad vā na kṣāralavaṇahomo vā vidyate tathā ||
tathā parānnasamṣrṣṭasya haviṣyasya homa udīcīnam uṣṇam bhasmāpohyaitasmiñ juhuyāt | tad
dhutam ahutam cāgnau bhavati | na strī juhuyāt |
yad vā sabhasmāṅgāreṣu juhuyād ahaviṣyakam |
athācamya manuṣyayajñam kuryāt | tatrātithyādim arcayitvā nivītī sanakādimanuṣyebhyo hanteti
dadyāt | yad vāgram hantakāram vā hanteti vānnaṁ tyajet | sarvathā –
annaṁ piṭṛmanuṣyebhyo deyaṁ vāpi jalaṁ tathā |
svāhākāraṇaṣaṭkāranamaskārā divaukasām ||
svadhākārah pitṛnām tu hantakāro nṛnām smṛtaḥ |
pakvābhāve pravāse ca taṇḍulān oṣadhīs tathā ||
payo dadhi ghṛtaṁ vāpi kandaṁūlaphalādi vā |
yojayed devayajñādaḥ jalaṁ vāpatsu vā jale ||
dravaṁ sruveṇa hotavyaṁ pāṇinā kaṭhinaṁ haviḥ |
snātako brahmacārī vā pṛthakpākī vaiśvadevaṁ kuryāt | strī bālāś ca kārayet |
[48] homāgradānarahitaṁ na bhoktavyaṁ kadācana |
avibhakteṣu samṣrṣṭeṣv ekenāpi kṛtaṁ tu yat ||
devayajñādi sarvārthaṁ laukikāgnau kṛtaṁ yadi |
ikṣūn apaḥ phalaṁ mūlaṁ tāmbūlaṁ paya auśadham |
bhakṣayitvāpi kartavyāḥ snādanādikāḥ kriyāḥ ||
kuryād ahaḥ ahaḥ śrāddham annādyenodakena vā |
payomūlaphalair vāpi śrāddhāny anyāni bhaktataḥ \\\

iti smṛtyarthasāra ācāraprakaraṇam samāptam

kāmadhenau pradīpte ‘bdhau kalpadrumalatādiṣu |
śambhudraviḍakedāralollaṭādyaiś ca bhāṣitaṁ ||
manvatriyājñavalkyādivyākhyātrpratipāditam |
smṛtyarthasāraṁ vakṣyāmi sukhānuṣṭhānasiddhaye ||

atha śrāddhavidhir ucyate —

tatra tāvac chrāddham dvividham – pārvaṇam ekoddiṣṭam iti | tryuddeśena pārvaṇam |
ekoddeśeṇaikoddiṣṭam | tac ca trividham – nityaṁ naimittikaṁ kāmyam iti | tatra nityam ahaḥ
ahaḥ amāvāsyāṣṭakādiṣu | naimittikaṁ putrajanmādiṣu | kāmyaṁ phalārthinām tithinakṣatrādiṣu |
punaś ca pañcavidham – aharahaḥśrāddham pārvaṇaśrāddham vṛddhiśrāddham ekoddiṣṭam
sapīṇḍīkaraṇam ceti | tatra śrāddhadeśaḥ puṇyo ‘sthikeśaśleṣmādirahitaḥ śodhito dakṣiṇāpravaṇo
gomayenopalīptaḥ |

atha śrāddhakālāḥ — amāvāsyāṣṭakā vṛddhiḥ kṛṣṇapakṣo ‘yanaṁ viṣuvat samkramo
vyatīpāto gajacchāyāgrahaṇayugādīmanvādayaś ca | tathā viśiṣṭadeśe gayādaḥ viśeṣṭe kālā
mṛtāhādaḥ dravyabrāhmaṇasampatsu vātmaruciś cetyādyāḥ kālāḥ |

atha bhojyāḥ brāhmaṇāḥ — anuvācanajñātapūrvāḥ śrutādhyayanasaṁpanno
vedādhyayanaḥ brahmavit trimadhus trisuparṇas trinācīketo jyeṣṭhasāmārtvigyājyādiḥ | atha vā

bhūmau yavān vikīrya, kuśāvāstīrya, tatra svarṇāditaījasāśmamayamṛnmayapalāśapatrādiṣv
ekadravyapātradvaye dvikuśakūrcāntarhite | “śaṃ no devīr abhiṣṭaye” ity ṛcāpo niṣicya, “yavo ‘si
dhānyarāja” ity ṛcā yavān kṣiptvā, gandhapuṣpādi kṣiptvā, svāhāgṛhya iti nivedya, viprahaste
kūrcam prāgagram kṣiptvā, “yā divyā āpaḥ payasā” ity ṛcā “viśve devā idam vo’rghyam” iti
taddhaste ‘rghyam dadyāt | tato “viśve devā ayām vo gandha” ityādi prayogair gandhādi dadyāt |
śrīkhaṇḍakuṅkumakarpūrāgarupadmakādigandhānulepanam kartā kuryāt | gandham datvā kartā
darbhapaṇinānulimpen na tu sadarbheṇa hastena limpet | brāhmaṇaḥ svayam limpen nāyam
niyamaḥ | tato jātīmālikāśvetayūthikācampakakuṅkumajātyādīni puṣpāṇi
marubakādisugandhipatrāṇi ca deyāni | ugragandhīny agandhīni vṛkṣajarakāny aśuklāny
asugandhikaṇṭakijāni cārkaḍhattūraśirīṣakāñcanāratulasībīlvā[51]dīni varjyāni | tato
ghṛtamadhusamyuktaguggulaśrīkhaṇḍāgarusaralādisambhave samasto vā dhūpo deyaḥ |
prānyaṅghastavātāhatam ca dhūpam varjayet | tato ghṛtena tilatailena vāniśiddhena vānyena
dīpam dadyāt | vāsāmedodbhavam varjayet | tataḥ śuklam śuddham ahatam sadaśavastram
ācchādanam dadyāt tanmūlyam vālābha uttarīyam yajñopavītam vāśaktau dadyāt | tato “arcanam
saṃpūrṇam astu” iti brūyāt | “astu” iti te brūyuh | “saṃkalpasiddhir astu iti bhavanto bruvantu”
iti kartā brūyāt | “astu saṃkalpasiddhir” iti viprāḥ pratibrūyuh | āsanādiṣu svāsanam | “astv
arghyam | sugandhaḥ | supuṣpāṇi | sumālyam | sudhūpaḥ | sudīpaḥ | sujyotiḥ | svācchādanam” iti
viprā brūyur iti samgrahakārasmr̥tiḥ |

atha pitryam —

prācīnāvīty apradakṣiṇam ayugmatvapūrvam dakiṇāpavargam dakṣiṇāmukhaḥ kuryāt |
pitryupacāreṣv ekavacanam bahuvacanam vā prayojyam | jaghanyeṣv ekavacanam eva
pitryaviprahasteṣv apo datvāyugmakūśān dviguṇān satilān āsaneṣv āsanam pitṛṇām idam āsanam
pitāmahanām idam prapitāmahanām idam iti vā pitur idam pitāmahasyedam prapitāmahasyedam
āsanam iti vā pitre pitāmahāya prapitāmahāyedam āsanam iti vā | pitṛbhyaḥ pitāmahebhyaḥ
prapitāmahebhya idam āsanam iti vā vāmabhāge dadyāt | mātāmaheṣu caivam | tataś ca śrāddhe
kṣaṇaḥ kriyatām ityādibhir nimantrya, pitṛn pitāmahan prapitāmahan āvāhayiṣya iti tilahasto
brāhmaṇān pṛṣtvā pitaram pitāmaham prapitāmaham āvāhayiṣya iti vā pṛṣtvāvāhayeti viprair
anujñāta uśantas tvety ṛcāvāhya tilān mastakādidakṣiṇapādāntam āropya, āyantu naḥ pitara ity
upatiṣṭheta | mātāmaheṣu caivam kṛtvā pitṛsamīpe bhūmau tilān vikīrya, kuśeṣu
rājatādīpūrvokapātratrāye kuśakūrcāntarhite saṃ no devīr abhiṣṭaya ity apo niṣicya, tilo ‘si
somadevatya ity tilān kṣiptvā gandhapuṣpādi ca kṣiptvā svadhārgṛhya ity nivedya viprahaste
kūrcam kṣiptvā yā divyā āpa ity uktvā pitar idam te ‘rghyam pitāmahedaṃ te ‘rghyam
prapitāmahedaṃ te ‘rghyam iti kramenārgṛhyam datvā caturthyā vā dattvā
taddhastaniḥsṛtārgṛhyodakam pitṛpātre prasicya dakṣiṇāgreṣu kuśeṣu pitṛbhyaḥ sthānam asīti
sapavitram nyubjam kuryāt | nyubjam kṛtvā ca tasyopary arghyapātrapavitrāṇi kṣiptvā
tilapuṣpādi kṣipet | tat pātram ā samāpter na cālayet | mātā[ma?]heṣu caivam | alābha ekapātram
tripavitram kāryam | uśantas tvā, āyantu naḥ, tilo ‘sīti mantrāṇām ūho na kāryaḥ | deve pitrye ca
pātranivedanānta āvāhanam iti kecīti | tataḥ [52] pitar ayam te gandhaḥ pitaro ‘yam vo gandha
ityādiprayogeṇa gandhamālyāśuklapuṣpāṇi dadyāt | lalāṭe puṇḍrākāram skandhe mālām ca
varjayet | dhūpam dīpam ca jyotir ācchādanāni ca dadyāt | daive pitrye
cāsanakṣaṇāvāhanārgṛhyākṣatagandhadhūpadīpācchādanānām padārthānusamaye sati
saṃtativṛddhiś ca | kāṇḍānusamaye vidhisiddhir eva | tataḥ saṃkalpasiddhyantam kuryāt | atha
gomayena caturasram maṇḍalam kṛtvopari yantram ca kṛtvā daive sauvarṇādīni pātrāṇi pitrye

raupyādīni pātrāṇi svarṇaraupyāvaghṛṣṭāny anyāni pātrāṇi vā mr̥ṇmayavarjitāni maṇḍale nidhāya
tatrāpo niṣicya hastena nirṇjya prakālya punar jalenaiva kṣālayet | athāgnau pāṇau vā homaḥ |
niragneḥ pāṇāv eva | tatra ghṛtāktam annaṃ ghṛtaṃ cādāyāgnau kariṣya iti prṣṭvā kuruṣvety
abhyanuñjāta aupāsanaḥnim upavītī parisamuhya paryukṣya prācīnāvītī tūṣṇīm idhmam agnāv
ādḥāya mekṣaṇaṃ sruveṇopastīryāvadānadvayaṃ kṣiptvā pañcāvattī trayam kṣiptvā punaḥ
sruveṇābhighāryāvadāya mekṣaṇena somāya pitṛmate svadhā namo ‘gnaye kavyavāhanāya
svadhā nama ity ābhyām mantrābhyām āhutidvayaṃ hutvā mekṣaṇaṃ agnāv anuprahṛtya
hutaśeṣaṃ pitṛpātreṣu kṣipet | āhitāgniḥ sarvādhānī dakṣiṇāgnau juhuyāt pitṛyaviprapāṇau vā |
agnyabhāve pāṇau homaḥ | pāṇihoma idhmamekṣaṇaviprābhyanuñjā na santi | pitṛyaviprapāṇim
parisamuhya paryukṣya vāmenopastīrya dakṣiṇenāvadāya pratyabhighārya hutvā
paryukṣaṇaparisamūhane staḥ | mātāmahādiṣu caivam | tatra sāgninā pāṇihutaṃ tad eva
prāśyācamyopaviśet | atha vā bhājane kṣiptvācamyopaviśet | agnyabhāve hutaṃ pūrvaṃ nāśnīyat
| bhojanakāla evāśnīyāt | pretaśrāddheṣu tad agnau kṣipet | ityādyāhutiḥ | tato daivapūrvam
upastīrya svayaṃ patnī vānye vā niyuktāḥ praśastahaviṣyāṇnapūrvapariveṣaṇaṃ kuryuḥ |
nāpavitreṇa hastena nāyasena pariveṣaṇaṃ kuryuḥ | tṛṇaparṇāntardhāne na doṣaḥ |

atha haviṣyāṇi —

vṛthiśāliyavagodhūmapriyaṅgumudgamāśasyāmākanīvārādyāḥ kālāsākāṃ mahāśākāṃ
droṇaśākāṃ medhyamāṃsaṃ
mahāśālkādīkṣukadalīpanasāmlātakā[53]mrakharjūrājambū-gostanīdrākṣāpripriyālāmalakanārīkerat
rapuśorvārukacirbhaṭapāleyamadhurottamaphalāni badaryādīny elā śuṇṭhī cādrakam
hiṅgumaricapippalīmadhūkaguḍaśarkarākhaṇḍakarpūra-saindhavamānasalavaṇāni
madhugavyapayodadhighṛtānītyādīni praśastāni | etatsambhavam
odanasūpāpāyasāpūpabhakṣyapānādīkaṃ bahu pariveṣyam | hiṅguśuṇṭhīpippalīmarīcakāni
dravyasaṃskārārthāni śrāddhe syur na pratyakṣāni |

athāha viṣayāṇi —

kodravacaṇakamasūrakulitthapulakarājamāśaraktavidalamāśāḥ satvacaś cādḥakyāḥ
kṛṣṇayāvanālāḥ kṛṣṇadhānyāni mudgamāśatilavyatiriktāni varjyāni | upodakī tulasī kṛṣṇātāsī
śīgrur mahāsarṣapapatraśākakṛṣṇasarṣapapūtīgandhaśākāni kūśmāṇḍapolakādyāś ca | viśeṣato
vṛntākabṛhatīdvayālābugāndhārikāmarkaṭīkakapitthamūlabilvaphalakāñcanālakapittha-kanaka
karañjakaravandakaliṅgavaṃśāṅkurāni pitṛarthoktyā yācitam śulkaḥṛtaṃ sarvaṃ
kṛṣṇajīrakaśatapuṣpīvidalavaṇādyāranyaṃrgamahīṣīpayodadhighṛtamityādīny apraśastāni |
praśastālābhe tv aniśiddham grāhyam | atha pātre pariveṣya daive pātre sakuśayavān kṣiptvā
pātraṃ paryukṣya pṛthivī te pātraṃ ity abhimantryāto devā ity ṛcam ukṭvā viṣṇo havyam
rakṣavety anne dvijāṅguṣṭhaṃ niveśya purūravārdravā viśve devā devatā idam annaṃ havir
brahmaṇas tv āhavanīyārtha iyaṃ bhūr gayāṇnaṃ ca brahma bhoktā ca brāhmaṇo gadādharaḥ |
viśvebhyo devebhyā idam annaṃ pariviṣṭaṃ parivekṣyamāṇaṃ cā tṛpter na mameti yavodakena
tyaktvā ye devāsa ity ṛcopatiṣṭheta | atha pitṛyapātre tilān sakuśān kṣiptvā pātraṃ paryukṣya
pṛthivī te pātraṃ ity abhimantryedaṃ viṣṇur ity ṛcā viṣṇo kavyam rakṣasvety aṅguṣṭhaṃ niveśya
pitāro devatā idam annaṃ kavyam ity ukṭvā pitre vasurūpāya pitāmahāya rudrarūpāya
prapitāmahāyādityarūpāya pitṛbhyo vasurūpebhyā iti vaktvedam annaṃ pariviṣṭaṃ
parivekṣyamāṇaṃ cā tṛpter na mameti vā tilodakena tyaktvā ye ceha pitara ity ṛcopatiṣṭheta | na
cātrohaḥ kāryaḥ | mātāmaheṣu caivam | atithir asti cet taṃ devavad arcayitvā sveṣṭadevatārūpāya

śivarūpāya vānnaṃ tyaktvā ye devāsa ity upasthāya devatābhyaḥ pitṛbhyaś ca sapta svadhā
daśārṇeṣv ityādīṇ jāpītvāpośanaṃ datvā praṇava[54]yatṛīm [gāyatṛīm?] madhumatīm uktvā oṃ
tat sad yathāsukhaṃ juṣadhvam iti brūyāt | atha brāhmaṇāḥ prāṇāhuteḥ pūrvam maunino bhūtalāt
pātram anuddharanto mukhaśabdapāṇyādicāpalaṃ varjayanto bhuñjīran | yad vā mṛdāpālīkāsu
bhiḍīkāsu vā prāṇāhutyāḥ pūrvam urdhvam vā pātram nidhāya bhuñjīran |
ucchiṣṭasekapāda-rajahsparśākramaṇādibhayāt sarvathā na yantrikāditripādyādiṣu nidadhyur na
balīm kuryus tato bhoktre kartre ca pitre ca yad rocate havis tad deyam | ā tṛpte
rakṣoghnapiṭryapavitramantrān praṇavādīpūrvān upavītī śrāvayitvā praṇavagāyatryau japet |
tataḥ sārvaṇīkam annādyam ādāya praṇavam uktvā prācīnāvītī madhu vātety ṛcam akṣann
amīmadantety ṛcām [ca] śrāvayitvā tṛptāḥ stheti pṛṣṭvā tṛptāḥ smeti taiḥ pratyukte
daivapiṭryabrāhmaṇasamnidhau purata ucchiṣṭasamīpe dakṣiṇāgreṣu darbheṣu tilodakam
pitṛtīrthena prasicya ye agnidagdhā ye anagnidagdhā jīvā ity anena satilam annam kṣiptvā
tilodakam prasicyācamet | tato gaṇḍūṣam datvā sārvaṇīkam annādyam piṇḍārtham
uddhṛtyānnaśeṣaḥ kim kriyatām ti pṛṣṭveṣṭaiḥ saha bhujyatām ity abhyanujñāte tair grhīte
vāgnihome ‘gnisamīpe pāṇihome viprasamīpe piṇḍapiṭryajñavat piṇḍān nidadhyāt tac caivam —
gomayenopalīpte bhūpradeśe sphryena khādireṇa kāṣṭhena vā darbheṇa vā, apahatā asurā ityādinā
lekḥadvayam dakṣiṇāgram ullikhyābhyukṣya tatra barhir āstūrya paścimalekhyāyām piṇḍadeśeṣu
śundhantām pitara ityādibhis tribhir mantraiḥ tilodakam pitṛtīrthena ninīya pūrvalekhāyām
śundhantām mātāmahā ityadibhir ninīyaitat te devadattaśarman ye ca tvām atrānv ity uktvaitat
piṇḍarūpam annam pitre na mametyādītilamiśrān parācīnapāṇiḥ piṇḍān nidhāyātra pitara ityādinā
ṣaṭ piṇḍān sakṛd evānumantrya savyāvṛtyodanīnāvṛtya yathāśakty anucchvasann
āsītvābhiparyāvṛtyāmīmadanta pitara ityādinānumantryocchvaset | tataḥ piṇḍaśeṣam avaghrāya
hastam prakṣāya piṇḍeṣu pūrvavad udakam ninīya devadattaśramann abhyaṅkṣveti piṇḍeṣu
tailam datvā devadattaśramann aṅkṣvety añjanam datvaitad vaḥ pitaro vāsa ityādinā vāso daśām
ūrṇāstukām vā dadyāt | pañcāśadvarṣatāyā ūrdhvam svahr̥tsṭharoma vā dadyāt | atha piṇḍān
pitṛrūpān upatiṣṭheta namo vaḥ pitara ityādinā manonvāhuvāmaha iti ca tiṣṭbhiḥ | atha piṇḍān
yugapat pravāhayet paretana pitara ity ṛcā agne tam adyety ṛcā dakṣiṇāgniṃ prati gacchet | yad
antarikṣam ity ṛcā gārhapatyam prati gacchet | aupāsane [55] tv agne tad adyeti gatvā yad
antarikṣam iti japet | tatra gārhapatyapadasya lopah | pāṇihome ‘gne tam adyetyādīkam nāsty eva
| tataḥ piṇḍebhyo ‘kṣatagandhapuṣpadūpadīpavastratāmbūlāni datvā vīram me datta pitara iti
madhyamam piṇḍam ādāyādhatta pitara iti patnīm prāśayet putrāyurārogyaiśvaryārtham |
piṇḍāms tu go’javiprebhyo dadyād agnau jale ‘pi vā |

arghyaninayanād anyatra pitṛśabdasyoho na kāryaḥ | evam vā svaśākhoktavīdhiṇā vā
piṇḍān nidhāyācamyācamanam dadyāt | tato viprahaste ‘po datvā yavāms tilāms ca kramāt
kṣiptvā tān nirasya punaḥ sāḁsatapuṣpam kṣiptvā gotranāmnābhivādyā gotram vardhatām iti
yācayitvā svasti vardhatām gotram iti prayukte prakṣiptāśiṣo grhītvā prātrāṇi cālayitvācamet |
anupanītaḥ strī [vā] na cālayet | tato viśvebhyo devebhyaḥ pitṛbhyaś ca svastīti brūtety uktvā tair
oṃ svastīty ukte viśveṣām devānām pitṛñām cākṣayyam astv ity uktvāstv akṣayyam ity ukte
bhūhiranyarajatādi śaktyā dakṣiṇām dadyāt | tato dakṣiṇāḥ pāntu bahudeyam cāstu na ity ukte
tathaiva pratyūcuḥ | svadhām vācayiṣye vācyatām ity anujñātaḥ pitṛbhyaḥ svadhocyatām ity
uktvāstu svadheti pratyukte bhūmau jalam siñcet | svadhā sampadyatām ity ukte sampadyatām
svadheti pratyūcuḥ | viśve devāḥ prīyantām ity ukte prīyantām viśve devā iti pratyūcuḥ | pitaraḥ
prīyantām ity ukte prīyantām pitara iti pratyūcuḥ | tato nyubjapātram uttānam kṛtvā pavitrāṇi
vinyasya viprahaste ‘kṣatapuṣpāni ca kṣiptvā vāje vāje vata ity uktvottiṣṭhata pitara iti darbheṇa
viprān pitṛpūrvān visarjayet | tataḥ pādaprakṣālanapradeśa āmāvājasyeti pradakṣiṇīkṛtya
dakṣiṇāmukho dātāro no ‘bhivardhantām annam ca no bahu bhaved iti vareṣu yāciteṣu taiś

caitābhyāṃ ślokābhyāṃ yuṣmadākhyātāśabdena vā tathaivāstv iti vā prayukta āśiṣo grhītvā
 prāṇipatyādya me saphalaṃ janmeti prasādyā sarvaṃ saṃpūrṇaṃ astv iti vācayitvā kṣamyatām
 ity uktvā niveśanāntaṃ anvrajiyāsyatām ity ukte pradakṣiṇīkṛtyāgatya pākāntareṇa vā
 śrāddhaśeṣeṇa vā vaiśvadevādikaṃ kṛtveṣṭaiḥ saha śrāddhaśeṣapūrvam bhuñjīta | nimantraṇādi
 ca tadrātrau ca brahmacārī syād bhoktā tu punar
 bhojanādhvagamanādhyaṇāpanādhyaṇa-maithunadānapratigrahaḥomādīn varjayed iti
 pārva[56]ṇaśrāddham sarvasaṃgrahakārakamatāl likhitam | anupanītastrīśūdrāḥ śrāddham ṛtviḥ
 kārāyeyuḥ svayaṃ vāmantrakaṃ nāmagotrābhyāṃ kuryuḥ | devebhyo namaḥ pitṛbhyah svadhā
 nama iti mantrābhyāṃ vā |

pitaro yatra pūjyante tatra mātāmahā api |
 aviśeṣeṇa kartavyaṃ viśeṣān narakam vrajet ||
 evaṃ kāmāśrāddham | tatra dhūrilocanaḥ viśve devāḥ | agnau pāṇau vā homaḥ |
 naimittikaṃ śrāddham tadvat | tatra kāmākālau viśve devāḥ | iṣṭīśrāddham ruciśrāddham tadvat |
 tatra kratudakṣau viśve devāḥ |

atha vṛddhiśrāddham —

tatra satyavasū viśve devāḥ | vaiśvadevārthaṃ mātṛadyarthaṃ pitṛadyarthaṃ
 sapatnīkamātāmahādyarthaṃ ca dvau dvau viprau yugmā vā śaktito yojyāḥ | amūlā darbhāḥ |
 yajñopavītī prāṇmukha udaṇmukhebhyo dadyāt | prāṇmukhebhyo vodaṇmukhaḥ | sarvathā
 dakṣiṇāmukho na dadyāt | tilarthe yavāḥ | nāndīdevānāṃ nāndīśrāddhe kṣaṇaḥ kriyatām | om
 tathā prāpṇutām bhavantau prāpṇavāvetyādi | kṣaṇe pitrye ‘pi dvikuśakūrcam pavitrakam | pitrye
 nāndīmukhapūrvakaṃ yugmatvam | yavo ‘si somadevatya iti yavāvāpaḥ svadhāsthāne puṣṭyā |
 svadhānamaḥsthāne svāhānamaḥśabdaḥ | svāhārghya ity arghyanivedanam | nāndīmukhāḥ
 pitarāḥ prīyantām iti dvir dvir gandhādi deyam | pradakṣiṇam upacārā udagapavargam | agnau
 pāṇau vā homaḥ | agnaye kavyavāhanāya svāhā | somāya pitṛmate svāheti vyutkrameṇa homaḥ |
 homavan mekṣaṇaprakṣepaḥ | rakṣoghnaindraśāntimantrāṇi śrāvayet | madhuvātety ṛcaḥ sthāna
 upāsmai gāyatā nara iti pañcarcaḥ śrāvayed anyamadhumantrān vā | akṣann amīmadantety ante
 śrāvayet | ācānteṣu bhuktyāśrayān gomayenopalipya prāgagrān darbhān āstīrya daivam
 prṣadājyadadhibadarimiśrabhuktaśeṣeṇaikaikasya dvau dvau piṇḍau dadyāt | ājye dadhiprakṣepo
 daivam prṣadājyam | śeṣam pārvaṇavat | atra piṇḍamātrasya lopo vā piṇḍādikasya lopo vā |

athaikoddiṣṭam mitākṣarāyām —

pratiṣaṃvatsaram mṛtāhany ekoddiṣṭam upadiṣṭam yogeśvareṇa | tathā ca smṛtyantare |
 [57] varṣe varṣe tu kartavyā mātāpitros tu satkriyā |
 adaivam bhojayec chrāddham piṇḍam ekaṃ tu nirvapet ||
 tatra sarvaśrāddhāni trividhāni — navaśrāddhāni navamiśrāṇi purāṇānīti | tatra
 mṛtāhādyekādaśāhāntam vihitāni navaśrāddhāni | ekādaśāhādinyūnābdāntam vihitāni
 navamiśrāṇi | tataḥ paraṃ purāṇānīty uktam | tatra sarvaikoddiṣṭeṣu daivam nāsti | eka uddeśyo
 brāhmaṇaś caikaḥ | ayugmā vā brāhmaṇāḥ | ekaṃ pātram pavitrām ca | bhuktaśeṣeṇaikaḥ piṇḍo
 deyaḥ | purāṇaikoddiṣṭe pārvaṇaikadeśavat sarvaṃ daivahīnaṃ samantrakam eva | pāṇau
 mantrābhyāṃ homaḥ | navamiśreṣu divā nimantraṇam | nimantraṇādi na svādhyāyah |
 pitṛśabdasvadhānamaḥśabdavatām mantrāṇām lopaḥ | tilāvāpādi sarvaṃ tūṣṇīm kāryam | tūṣṇīm
 arghyam nivedyān āvāhya mantrānte nāmnā pretoddeśeṇārgghyam datvā gandhādi deyam | pāṇau
 pretāya svāhety ekāhutiḥ | navaśrāddheṣu dhūpaṃ dīpaṃ svadhāśabdam pitṛśabdam piṇḍe

‘nuśabdam japam abhiśravaṇam ca varjayet | akṣayyasthāna upatiṣṭhatām iti vadet | prativacanam tadvat | abhiraṃyatām iti visarjayet | abhiraṭāḥ sma iti pratyuktiḥ | navamiśre ca sarvaṃ samantrakam ity eke | navaśrāddhe sarvaṃ amantrakam eva kāryam | nāmapretaśabdam ca na lopayet | sadya eva nimantraṇam | dhūpaṃ dīpaṃ śrāddhaśeṣabhojanaṃ ca varjayet | navaśrāddham kṛtvā snāyāt | anyat sarvaṃ pārvaṇavat | navaśrāddhāny ekādaśe ‘hni vā kāryāṇi | tatrādyam sahaikoddiṣṭam | tatra bahudakṣiṇā pretavastrābharaṇayānaśayyāsanabhojana-pādukopanacchatrādikam deyam | rudragāṇe pretoddiṣṭapakṣe navaśrāddhavat | rudroddeśapakṣe tu yajñopavītī viprān samabhyarcya bhojayet | rudrarūpapretoddeśavac chrāddham sodakumbham satilaṃ sarvatra dakṣiṇā deyā pretaśrāddhe viśeṣeṇa |

atha sapiṇḍikaraṇam —

tatra maṇḍalatrāyam | daive dvau viprau pretasthāne tv ekaḥ, tatpitṛādiṣu trayāḥ | aśaktau daive prete pitrye caikaiko vipraḥ | kāmakālau viśve devāḥ | devārcanaṃ pūrvavad eva | pretārtham ekapātram tatpitṛādyartham trīṇi | prete navamiśraikoddiṣṭavat pitrye pārvaṇavat pātram pūrayitvā gandhādi kṣipet | pātrāṇi tatraiva nivedya pretapatram pitṛpātreṣu saṃyojayiṣya iti prṣṭvā [58] saṃyojayety anujñātaḥ pretapātrakuśān pitṛpātreṣu kṣiptvā pretapātre kiṃcid eva jalaṃ sakuśam avaśeṣya ye samānāḥ samanasa iti dvābhyāṃ mantrābhyāṃ pitṛpātreṣu siñcet | pretapātrāvaśeṣeṇa pretārghyam | pitrye tatpātrād arghyam datvācchādanāntam kṛtvā pṛthak pṛthag annam mūrdhanyapretāya pāṇav ekāhutiṃ juhuyān na vā | pitrartham agnau pāṇau vā mantrābhyāṃ homaḥ | hutaśeṣam pitṛpāṇiṣu dadyāt | tad annam bhojanāt prāṇ nāśnīyāt | bhojanārthānnena sahāśnīyāt pretoddeśenaikam piṇḍam datvā pitrye trīṇ piṇḍān datvā pretapiṇḍam pitṛpiṇḍeṣu saṃyojayiṣyāmīti prṣṭvā saṃyojayety anujñātaḥ pretapiṇḍam tredhā vibhajya pūrvamantrābhyāṃ pitṛādipiṇḍeṣu nidadhyāt | anumantṛaṇādi sarvaṃ pārvaṇavat | sarvaṃ tatraiva samāpayet | śrāddhabhojane mithaḥ sprṣṭau –

tad annam atyajan bhuktvā gāyatrīyaśaśatam japet |

ucchiṣṭena sikte tat prakṣālya bhuktvā snātvā dviśatam japet | ucchiṣṭabhojane dviśahasraṃ japet | mātṛṇām caivam |

tatra viśeṣaḥ —

aputrāyāṃ mṛtāyāṃ bhartā svamātrādibhiḥ sāpiṇḍyam kuryāt | mātṛpiṇḍadānādikam āsurādivivāhotpannaputrikāputraś cet [āsurādivivāhotpannaḥ putrikāputraś ca ?] tatpitṛgotreṇaiva kuryāt | brāhmādivivāhotpannaḥ pitṛgotreṇa mātṛgotreṇa vā kuryāt | anvārohaṇe tv ekacityārohaṇa ekadinamarāṇe striyāḥ pṛthak sapiṇḍikaraṇam na kāryam | bhartuḥ kṛte striyāś ca kṛtam bhavati | dināntaramarāṇe tu putraḥ svapitṛpitāmahaprapitāmahapiṇḍam adhye kuśān antardhāya pitraikena mātuh sāpiṇḍyam kuryāt | sarvatra bhartṛa patnyāḥ sāpiṇḍyam ekenaiva | śvaśureṇa niṣiddham | kecit tribhir eva saha sāpiṇḍyam āhuḥ | āsurādivivāhotpannaḥ putrikāputraś ca mātāmahādibhir eva | tathā sati mātāmahaśrāddham nityam eva mṛtāhādu | brāhmādivivāhotpannaḥ pitraikena | pitari sthite pitāmahādibhir mātādibhir vā sāpiṇḍyam kuryāt | brāhmaṇādihatānām prāyaścittākarāṇe brahmacāriṇām anapatyānām ca sapiṇḍikaraṇam nāsti teṣāṃ sadaikoddiṣṭam eva | vyutkramamṛtānām vyavahitaiḥ sāpiṇḍyam kāryam na vā | kecit sarveṣāṃ sapiṇḍikaraṇam āhuḥ | saṃvatsarād arvāk sapiṇḍikaraṇe [59] sati pratidinam pratimāsam vā sodakumbhaśrāddham mṛtāhaśrāddhavat kṛtvā sapiṇḍikaraṇam ārabhya vaikādaśāhādiṣu tāny eva ṣoḍaśa śrāddhāni mṛtāhaśrāddhavat kṛtvā vā saṃvatsaravimokārtham

pārvaṇaśrāddham bhūribrahmaṇabhojanam ca kuryāt | mṛtāhaśrāddham pratyabdam ekoddiṣṭam
pārvaṇam vā yathāsvācāram putraiḥ kāryam | maraṇakṣaṇe yanmāse yatpakṣe yā tithis taddinam
tasya mṛtāhaḥ | patīnām sadā strībhiḥ pārvaṇam eva kāryam | darśe mṛtasya pretapakṣe mṛtasya ca
pratyabdam pārvaṇam eva | yatīnām tridaṇḍinām pretatvam nāsty eva | ekādaśe ‘hni pārvaṇam
eva kāryam | daṇḍagrahaṇāt pūrvaṇam maraṇe svaśākhoktavidhinā
dagdhvodakapiṇḍapretaśrāddhasāpiṇḍyādīni kāryāṇy eva | śūdrāṇām tu pretaśrāddham sarvam
amantrakam dvādaśe ‘hni kāryam | māse gate vā kāryam | anāhitāgner maraṇadāhādi
pretakāryam mṛtāhaśrāddham cāhitāgneḥ pretakāryam mṛtāhaśrāddham ca dahanādeḥ kāryam
tripakṣāntam | tasmād ūrdhvaṇ mṛtāha eva | sarveṣāṃ mṛtāha eva śrāddham kāryam | aṣṭakāsu
gayāyām ca pṛthaṇ mātṛnām pitṛnām ca sodakānām ca sapatnīkam eva | tatra daivatantram eva
pitṛpūrvatvam | anekamātaro ‘py ekaṭra yojyā anyat pūrvavat | vṛddhau ca na sapatnīkam
strīpūrvatvam daivatantratvam coktam eva | mṛtāhaśrāddham pitṛmṛtāhe pitṛnām eva kāryam na
ca sapatnīkam | mātṛmṛtāhe mātṛnām eva kāryam pitṛnām tatra śrāddhe prāptir eva nāsti |
(vṛddhau mātṛmukhyaṇ mātṛnām sadaivam anvaṣṭakāyām mātṛmadhyaṇ sadaivam gayādiṣu
mātrantam sadaivam) mātāpitror mṛtāhaikye pitṛmātṛśrāddham pṛthag eva na sapatnīkam | tatra
pūrvaṇ pituḥ śrāddham samāpya tato mātūḥ śrāddham kuryāt | pitror mṛtāhaikye saha dahane ca
mātṛśrāddham pṛthag eva | tatra tu pituḥ śrāddham mātūḥ śrāddham caikakālam ekapākena
krameṇa samāpayet | mṛtāhaikya ekacityārohaṇe sati mātṛśrāddham pṛthag eva | tatra daivam
tantram eva | tataḥ pitaras tato mātaraḥ | anekamātaraḥ pṛthag eva krameṇa |
kālapākabahiḥprayogaikyam | bhinnacityārohaṇe sarvaṇ pṛthag eva |
mṛtāhaśrāddhasyaikoddiṣṭatve ‘py eṣa kramaḥ | aṣṭakāgayāvṛddhimṛtāhād anyatra sapatnīkam
eva | mātāmahānām eteṣv api sapatnīkam eva mṛtāhavarjam | tatra pṛthag eva sarveṣāṃ |
pitṛvyarikṭhabhrātmātulagurvācāryāṇām ca tadvat | aparapakṣe mahālaye sarveṣāṃ pitṛnām
śrāddham kāryam | tatra mātṛśrāddham pṛthak [60] praśastam | mātāmahānām sapatnīkam eva |
gurvācāryapitṛvyamātulaśvaśuopādhyāyabhrāṭṛsakhipriyapoṣakadravyadaputraśiṣyartvig-ādīnā
ṇ tatstrīnām ca śrāddham kāryam | aputrāṇām viśeṣeṇa kāryam | tatraikaḥ pākāḥ | vaiśvadevaṇ
tantram piṇḍabarhiś caikam | pakṣaśrāddhe ca tathaiṇa | tatpakṣatrayodaśyām ekavargasya
śrāddham na kāryam piṇḍadānaṇ ca niṣiddham maghāyoge viśeṣataḥ | putrakāmasya ca
piṇḍabarhiḥ kuśāḥ kāsā dūrvāḥ praśastāḥ | vrīhiyavagodhūmoṣīrekṣu-kandurumañjabalvajās ca
bhavanti | ekādaśyām trayodaśyām maghāyām kṛttikāsu piṇḍadāne dūrvā niṣiddhā |
tatpakṣacaturdaśyām śāstrahatasyaiva śrāddham | tac caikoddiṣṭam eva | trayāṇām api
śāstrahatatve pārvaṇam eva | sarveṣāṃ pāpamṛtānām caivam | tantram daivam pārvaṇam eva |
nityaśrāddham adaivam ṣaṭpuruṣam ca bhavati | tatṛānnadeśakālaniyamāḥ kartṛbhoktṛniyamās ca
na santi | viprāṇ upaveśyāsanam datvārghyahomapiṇḍavarjam saṃkalpasiddhyantam kṛtvānnaṇ
tyaktvā bhuktau prasādayet | vivāhamauñjībandhordhvaṇ varṣam varṣārtham kramāt
sapiṇḍīkaraṇavarjam śrāddheṣu sapiṇḍāḥ piṇḍān na dadyuḥ | ṣeṣam sarvaṇ kuryuḥ | pṛthak
piṇḍān api na dadyuḥ |

mahālaye gayāśrāddhe mātāpitroḥ kṣaye ‘hani |

yasya kasyāpi pretasya sapiṇḍīkaraṇe sati ||

kṛtodvāho ‘pi kurvīta piṇḍanirvapaṇam sadā |

pitṛyajñam ca yajñe ca gayāyām dadyur eva te ||

sapiṇḍīkaraṇavarjam sarvaśrāddheṣu viśṛtāpārvaṇavidhināsaṃbhava saṃkalpavidhinaiva
kāryam | saṃkalpavidhānaṇ nāmāvāhanārghyahomapiṇḍavarjam pārvaṇoktam yathāsaṃbhavaṇ
bhavati | annābhāve dvijābhāve pravāse putrajanmani patnyabhāve ‘gnyabhāve pākakartrabhāve
sati patnyām rajasvalāyām āpadi tīrthe grahaṇasaṃnidhau bhojananiṣadhakāle mṛtāhe
cānyaśrāddhe ca saṃgrahe rātrisamkrāntau cāvīrā strī śudraś ca sarvadāmaśrāddham kuryāt |

tatrācchādanāntaṃ kṛtvāmāṃ caturguṇaṃ samāṃ vā sopaskaraṃ tyaktvā dakṣiṇāṃ datvā samāpayet | āmena homaṇḍau na vā | svastivācanaṃ na vāsti | annābhāvādinimiteṣu hemaśrāddhaṃ vā karyam | viśeṣataḥ putrajanmāpatnīkapravāsānagnīrthāpatsaṃgrāheṣu hemaśrāddha āvāhanārghyagrhapākahomaṇḍān kuryur na vā | [61] ācchādanānte hiraṇyam aṣṭaguṇaṃ caturguṇaṃ dviguṇaṃ samāṃ vā sadakṣiṇaṃ tyaktvā pūrvavat samāpayet | annābhāvādyanekanimiteṣu satsu saṃkalpitaṃ śrāddhaṃ karyam | tatra dravye vipre vāsaṃnihite vāmahemabhūvastradhanadhānyādivastu yathāśaktyā pitruddheṣena saṃkalpaṃ tyajet | māsikāni mṛtāhaḥsu saṃbhave ‘nnaenaiva karyāṇi sapinḍīkaraṇaṃ tu sarvathānnaenaiva karyam |

atha śrāddhakālavidhiḥ —

tatra tāvad yasmin dine yad vihitam karma tadghaṭikāsu tatkarmanāḥ prārambhaṃ samāptim ca kuryāt | mṛtāhaśrāddhasya viśeṣeṇa | asaṃbhave prārambhaṃ samāptim vā kuryāt | ahni pañcadaśadhā vibhakte ‘ṣṭamo muhūrtaḥ kutupaḥ | kutupādipañcasu muhūrteṣu śrāddhaṃ karyam na sāyāhne na rātrau na prātaḥ | ahnaḥ pañcadhā vibhāgās trimuhūrtakāḥ prātaḥ pūrvāhṇo madhyāhṇo ‘parāhṇaḥ sāyāhna iti | prātaḥkāle vṛddhinimittakaṃ śrāddhaṃ praśastam | pūrvāhṇa āmaśrāddhaṃ hemaśrāddhaṃ ca | madhyāhṇa ekoddiṣṭam | aparāhṇe pārvaṇam | pinḍapitṛyajñadine sāyāhne ‘pi pārvaṇam anujñāyate | evaṃ pūrvadineṣu |

atha khaṇḍatithiśūcyate —

amāvāsyā dr̥ṣṭacandrā sinīvālī | naṣṭacandrā kuhūsaṃjñā | amāvāsyā bhūtaviddhā na ced aparāhṇavyāpinī grāhyā | bhūtaviddhā cet tām tyaktvāparedyur aparāhṇavyāpinī tithir grāhyā | madhyāhnāt parastād amāvāsyāpratītau bhūtaviddhā bhavati | atyantatithikṣayaaviṣaye ‘paredyur aparāhṇe ‘māvāsyāyā abhāve bhūtaviddhā sinīvālī sāyāhnavyāpinī grāhyā | tato ‘rvācīnakṣaye bhūtaviddhā sinīvāly aparāhṇavyāpinī sarvair grāhyā | yad vā sāgnikaiḥ sinīvālī niragnikaiḥ strīśūdrais ca kuhūḥ | atyantatithivṛddhau bhūtaviddhām sinīvālīm tyaktvāparāhṇavyāpinī kuhūr grāhyā | tato ‘rvācīnavṛddhau bhūtaviddhām sinīvālīm tyaktvā madhyāhnavyāpinī kuhūr grāhyā | dvayor api madhyāhnavyāpitve tithisāmya icchayānyatarā tithir grāhyā | yad vā sāgnikaiḥ sinīvālī niragnikaiḥ strīśūdrais ca kuhūḥ | yad vā sarvaiḥ kuhūr grāhyā | darśapūrṇamāsayoḥ śrāddhatithiṣu vṛddhihrāsasvīkāro nānyatra | mṛtāhe cāparāhṇavyāpinī eva tithir grāhyā | aparāhṇaḥ pitṛñāṃ svayaṃbuvā dattaḥ | nāstamayaḥ | [62] trimuhūrtamātravyāpinī eva tithir vṛddhau paraiva grāhyā tithisāmye tu pūrvā parā vā tithikṣaye tv astamayatrimuhūrtavyāpinī eva grāhyā | paradine śrāddhakaraṇāsaṃbhave sūtakādivighnasam̐bhave pūrvaivāstamayamātravyāpinī grāhyā | keci sarvathā pūrvaviddhā grāhyety āhuḥ | tat tu bahusmṛtinyāyavido necchanti | pūrvadine śrāddhakaraṇāsaṃbhave sūtakādivighnasam̐bhave ca paraivodayavyāpinī prayogaparyāptakālā tithir grāhyā | tatrāpi mṛtāhaśrāddhasya dravyāsaṃbhave cānyena vighnena vānupapattāv upapattyanantaram karyam | sūtakādivighne ca tacchuddhyanantaram karyam | yad vā kṛṣṇaikādaśyām amāvāsyāyām vā karyam | yad vānantaramāse taddine vā karyam | ekoddiṣṭe saṃprāpte vighne saty anantaramāse taddine vā karyam | yathākālāṃ ṣoḍaśa śrāddhāni karyāṇi | anupapattinimitte vighne saty upapattyanantaram karyāṇi | vighnenāntaritam māsikaśrāddham uttaramāsi taddine karyam | proṣitamaraṇe mṛtāhājñāne mṛtamāsaparijñāne tanmāsadarśo grāhyaḥ | mṛtamāsājñāne mṛtāhaparijñāne sati mārگاśīrṣamāse bhādrapadamāse māghe vā taddinaṃ grāhyam | maraṇadinamāsau na vijñātau cet prasthānadinamāsau grāhyau | prasthānadinamāsau na vijñātau cen

marañadinamāsavārtāśravaṇadinamāsau pūrvavad grāhyau | marañavārtāśravaṇadinamāsau na vijñātau cet punar dahanamāsau pūrvavad grāhyau | yad vā sarvatrāpi kṛṣṇapakṣamarāṇe darśo grāhyah | śuklapakṣamarāṇe pūrṇamāsaḥ | sarvātmanā mṛtāhājñāne māghamāsasya darśo grāhyah | aproṣitasyāpi sarvātmanā marañadinamāsājñāna evam eva kāryam | yugādimanvādiprabhṛtviśeṣavihitaśrāddheṣu śuklapakṣa udayavyāpinī tithir grāhyā | kṛṣṇapakṣe ‘stamayavyāpinī | śuklapakṣasya pūrvāhṇe karaṇam praśastam kṛṣṇapakṣasyāparāhṇe nakṣatravihitaśrāddheṣv api śuklapakṣa udayavyāpi nakṣatradinaṃ grāhyam kṛṣṇapakṣe ‘stamayavyāpi nakṣatradinaṃ grāhyam |

atha saṃkrāntiṣūcyate —

(saṃkrāntiṣu sarvatrobhayato ‘ṣṭāṣṭaghaṭikāsu drṣṭam adṛṣṭaphalam ucyate |) tatra karkaṭasaṃkramo dakṣiṇāyanam | dakṣiṇāyane pūrvam triṃśadghaṭikāḥ snānadānaśrāddhādiṣu puṇyāḥ | tathā viṣṇupadeṣu ca pūrvam ṣoḍaśa[63]ghaṭikāḥ puṇyāḥ | vṛṣavṛścikakumbhasiṃhasaṃkramā viṣṇupadāḥ | tulāmeṣayor viṣuvam | tatra pūrvam daśa ghaṭikāḥ paścāc caturghaṭikāḥ puṇyāḥ | ṣaḍaśītimukheṣu paścāt ṣoḍaśa ghaṭikāḥ puṇyāḥ | mithunakanyādhanurmīnasamkramāḥ ṣaḍaśītimukhāḥ | makarasamkrama uttarāyanam | uttarāyane paścāc catvāriṃśadghaṭikāḥ puṇyāḥ | (pūrvam catvāriṃśadghaṭikāḥ puṇyāḥ) prāhuḥ | ardharātrād arvāk samkramaṇeṣu satsu pūrvadinam puṇyam | tatra bhogaḥ kāryah | ardharātrasamkramaṇeṣu satsu dinadvayam mahāpuṇyam | tatra bhogaḥ kāryah | yad vā grahaṇasaṃkrāntivivāhotkrāntivṛddhiṣu rātrāv api snānadānādikam kāryam | vyatīpātādiyogaḥ kutupādiyogī grāhyo viṣṭyādikaraṇam ca tathaiva |

iti smṛtyarthasāre śrāddhakālanirṇayaḥ

atha parvanirṇaya ucyate —

sampūrṇe parvaṇy anvādhānam | pratipadi yāgaḥ | khaṇḍaparvaṇi viśeṣa ucyate | pūrṇamāśī nyūnacandrānumatiḥ pūrṇacandrā rāketi dvidhā | amāvāsyā ca drṣṭacandrā sinīvālī naṣṭacandrā kuhūr iti dvidhā |

rākānumatyāv iti pūrṇamāsyau rātridyudrṣṭenduvaśād bhavetām |

kuhūr sinīvāly api naṣṭadrṣṭacandre smṛte cāsītapañcadaśyau ||

pradhānakarmatither uttaratithau vṛddhihrāsayor ūrdhvaṃ pūrvatithau prakṣipyā kālo vijñeyah | sūryasyāvartanāt pūrvam āvartane ca pratipatsamdhau sati tasminn ahani yāgaḥ | āvartanād ūrdhvaṃ samdhau pare ‘hani yāgaḥ | parvaṇo ‘ntyaś caturthāṃśaḥ pratipady ādyās trayo ‘mśā yāgakālah | prātaḥkālayogyaparāhṇe samdhau sati pare ‘hani pratipac caturthāṃśo yāgakālo na pūrvāhṇe samdhau | atrāhṇo dvidhā vibhāgaḥ pūrvoktaparvadvaye samānah | paurṇamāsyām viśeṣo vakṣyate | āvartanāt pūrvam parvasamdhau sadyaskālo na vā | āvartanāt pūrvam saṃgavād ūrdhvaṃ parvasamdhau tu sadyaskāla eva | sarvāṃ paurṇamāśīm yajanīyadinam parvaṇi vā sadyaskālam kecid āhuḥ | prakṛtau sadyaskālatvaṃ kadācid api nāsti | vikṛtāv eva tad iti kecit | kim ca paurṇamāsyām ayaṃ viśeṣah | ahaḥsv atyantadīrgheṣu tithihṛāse saty udayasamīpe caturthāṃśābhāve ‘pi pūrvāhṇe parvasamdhīś ca saṃbhavati | tatraiva pūrvāhṇasaṃdhidine bādhenānyatra pare ‘hani yāgaḥ | [64] amāvāsyāyām tv aparāhṇādiparvasamdhau sati pare ‘hani drṣṭe candre ‘pi yāgaḥ kāryah | pūrvāhṇe samdhau sati pratyakcandradarśanāhe yāge bhūr

bhuvah svaḥ svāhety āhutiṃ hutvā viprāya daṇḍadānaṃ prāyaścittam | prācyāṃ candradṛṣṭau tadaharyāge **taittirīyoktā**bhyuditeṣṭiḥ | manasvatyāhutir vyāhṛtyāhutir vā | pratīcyāṃ candradṛṣṭāv anvādhāne sati pare ‘hanīṣṭiṃ samāpya pathikṛdiṣṭiṃ kuryāt | tatrāgniḥ pathikṛdaṣṭākāpālāḥ, indro vṛtrahaikādaśakāpālāḥ | agnir vaiśvānaro ‘ṣṭākāpālāḥ saśaraṃ dhanur dakṣiṇā | eṣā **vājasaneyoktā** prakṛtidevatā punaḥ kāryā manasvatyāhutir vā vyāhṛtyāhutir vā | dinadvayaṃ prātaryāgākāle saty api pūrvāhṇasamdhidina eva prātaryāgaḥ | sarvathā samdhir eva yāgotkarṣāpakarṣaprayojako na tithivṛddhihrāsau prayojakau | saptadaśī tithir anvādhāne niṣidhyate na yāge | prārabdhaprakṛtiṣṭer vikṛtiṣṭayaḥ syuḥ sadyaskālāḥ | āvartanāt purā samdhau prakṛtiṃ samāpya vikṛtiḥ kāryā | ūrdhvasamdhau vikṛtiṃ samāpya prakṛteḥ prārambhaḥ | āgrayaṇaṃ parvālābhe śuklapakṣe devanakṣatre kāryam | kṛttikādiviśākhānte prācyāṃ candrādarśane piṇḍapitṛyajñakālāḥ |

iti parvanirṇayaḥ |

athaikādaśīnirṇayaḥ —

ekādaśyāṃ upavāsaḥ kāryaḥ | sa ca putratatām gṛhiṇāṃ śuklaikādaśyāṃ eva na kṛṣṇaikādaśyāṃ | kṛṣṇaikāśayāṃ anaśanam ayācitam naktam ekabhaktam dānaṃ vā śaktyā kāryam | sarvathā na nirdvādaśiko bhavet | upavāsāśakṭaś caivam kuryāt | putrarahitānāṃ gṛhiṇāṃ yativanasthabrahmacārisnātakavidhavānāṃ ubhayaikādaśyor nityam eva |

ya icched viṣṇusāyujyam śriyam āyuh prajāṃ sukham |

ekādaśyāṃ na bhuñjīta pakṣayor ubhayor api ||

iti vaiṣṇavavratatvenopavāsavatām kṛṣṇā na niṣiddhā |

upavāso yadā nityaḥ śrāddham naimittikaṃ bhavet |

upavāsam tadā kuryād āghrāya pitṛsevitam ||

ekādaśyāṃ śrāddhe kṛte śrāddhaśeṣam āghrāyopavaset | ādityavārasamkrā[65]ntyādiṣv ekādaśyupavāsasya niṣedho nāsti | mahāpatsu mahotsaveṣu ca sūtake cārtave cāśaktau ca na tyājyam dvādaśīvratam | tatra nitye snātvā devārcanarahitam upavāsam kuryāt | kāmye tu snātvā patnīm patiṃ putram bhrātaram bhaginīm ṛtviṇam anyam vārcanādiṣu kārayet | sūtakārtavānte dānaṃ kuryāt | madhye cet patiḥ patnī vā dānaṃ kuryāt | sapatnyo ‘pi parasparam kuryuḥ | anyavrateṣu caivam | ekādaśyāḥ pūrvottaradinayor ekabhaktam | kāmasye māmśam masūram cātighṛtam atituṣṭiṃ punarbhojanam maithunam ca pūrve ‘hni varjayet | atha samāhita ekādaśyam prātaḥ snātvā samkalpaṃ kuryāt |

ekādaśyāṃ nirāhāraḥ sthitvāhni pare hy aham |

bhokṣyami puṇḍarīkāḥśa śaraṇam me bhavācyuta ||

iti samkalpya divāsvāpaṃ maithunam tāmbūlādibhakṣaṇam asakṛjjalapānaṃ sarvabhogān

udakyāsūtikāpatitapāṣaṇḍihīnājātisambhāṣaṇam [ca] varjayet | puṇyastrīṇāṃ tu –

puṣpālāmkaṛavastrāṇi gandhadhūpānulepanam |

upavāse na duṣyanti dantadhāvanam añjanam ||

vānniyamalope vaiṣṇavamāntrāṇ japed viṣṇuṃ smared vā | manovākkāyaniamalope śārīramanta ... ityādyaṃ japed | viṣṇuṃ śuddhaḥ sampūjya purato jāgaram nidrām vā kuryāt | śvobhūte punaḥ smpūjya –

ajñānatimirāndhasya vratenānena keśava |

prasīda sumukho nātha jñānadṛṣṭiprado bhava ||

iti natvā pāraṇam kuryāt | kāmśyam māmśam masūram ca kṣaudraṃ lobham asatyam tailam tilapiṣṭam vyāyāmam añjanam ca punarbhojanam adhvagamanam āyāsam divānidrām

maithunam ca varjayet | [anyathā] upavāsaphalam śaktim ca hanyuḥ | yadaikādaśī śuddhā
 sampūrṇā dvādaśyām nāsti dvādaśī tu samā nyūnādhikā vā tadaikādaśyām upavāsaḥ | yadā
 sampūrṇaikādaśī dvādaśyām ca kiyanmātrāsti dvādaśī ca trayodaśyām asti tadā dvitīyaiva sarvair
 upoṣyā | yadā sampūrṇaikādaśī dvādaśyām ca kiyanmātrāsti tatra rātriśeṣe ca trayodaśī tadā
 gr̥hasthaiḥ pūrvopoṣyottarā yatibhiḥ | (yadā daśamīviddhaikādaśī dvādaśyām kiyanmātrā **[66]**
 vidyate dvādaśī ca trayodaśyām asti vā na vā tadā sarvair dvitīyaivopoṣyā |) yadā
 daśamīviddhaikādaśī dvādaśyām kiyanmātrāsti tatra rātriśeṣe trayodaśī tadā dinakṣaye ‘pi puṇyā
 dvitīyaivopoṣyā yatibhir na gr̥hasthaiḥ prajārthibhiḥ | gr̥hasthais tu pūrvopoṣyā yadā ca
 daśamīviddhaikādaśī dvādaśyām nāsti dvādaśī ca trayodaśyām asti tadā dvādaśyaivopoṣyā | yadā
 ca daśamīviddhaikādaśī dvādaśī ca samā nyūnā vā tadā yativyatiriktānām
 daśamīviddhaikādaśyām upavāsaḥ | yatīnām tu śuddhadvādaśyām upavāsaḥ | yadā ca
 daśamīviddhaikādaśī rātriśeṣe ca trayodaśyām cāsti samā nyūnā vā tadā sarveṣām
 daśamīviddhaikādaśyām upavāsaḥ | idam ekādaśīvratam māheśvaram api bhavati
liṅgādipurāṇadr̥ṣṭyā | aṣṭamīcaturdaśyor naktam ca kāryam ekabhaktam vā tatpuruṣeṇa
 samkalpaḥ pāraṇam ca nāmnā vā | tathaikādaśīvratam māheśvaravratavat sauram api bhavati
saurapurāṇac ca | nityatvam tu sarvatra samānam eva | tatrāyam viśeṣaḥ – ṣaṣṭhyām upavāsaś ca
 kārya ādityavāra ekabhaktam ca kāryam sāvitranāmnā samkalpaḥ |

iti smṛtyarthasāra ekādaśīnirṇayaḥ |

atha tithyantaranirṇayaḥ —

ekādaśy aṣṭamī ṣaṣṭhī paurṇamāsī caturdaśī |
 amāvāsyā tṛtīyā ca upavāsavratādiṣu ||
 paraviddhāḥ puṇyāḥ śeṣāḥ pūrvaviddhāḥ kāryāḥ | kṛṣṇapakṣe ‘ṣṭamī caturdaśī ca pūrvaviddhā
 praśastā tṛtīyā navamī cety eke | sarvatra vratadānādīnām kṛṣṇapakṣāc chuklapakṣo viśiṣyate |
 aparāhṇac ca pūrvāhṇo viśiṣyate | tadasambhava udayād dvimuhūrtaṁ grāhyam | upavāse
 ghaṭikāpi grāhyā |
 aviddhānām alābhe tu payodadhighṛtāni ca |
 sakṛd evālpam āsnīyād upavāsaś tato bhavet ||
 ekādaśī tu pañcamuhūrtāviddhāpy upoṣyā | tadardhaviddhāny anyāni dināni |
 pradoṣavyāpinī grāhyā tithir naktavrate sadā |
[67] upavāsasthānīyam naktam tūpavāsathau kāryam | tithinakṣatrasamyogavihitavrate ca
 pradoṣavyāpinī tithir grāhyā | (nakṣatrasamyogena yā tithiḥ puṇyā tasyām vihitavrate saiva tithir
 grāhyā) śravaṇadvādaśīvrate tūdayavyāpinī dvādaśī grāhyā | atraikādaśī dvādaśyām rātriśeṣe
 trayodaśī cet |
 dvādaśa dvādaśīr hanti trayodaśyām tu pāraṇam |
 sarvatra tithinakṣatrānte pāraṇam niyamāḥ pūrvam evoktāḥ | samkrāntyām ravivāre ca grahaṇe
 vyatīpāte kṛṣṇaikādaśyām –
 pāraṇam copavāsam ca na kuryāt putravān gr̥hī |
 iti samkrāntyādiprayuktasyāyam niṣedho nānyaprayuktasya |

iti sāmānyatithinirṇayaḥ |

atha malamāse kāryākāryanirṇaya ucyate —

sūryasaṃkrāntirahito māso malamāsaḥ | tatra malamāse ‘nanyagatikarmākaraṇe pātityāpādakam
nityaṃ naimittikaṃ ca karma kartavyam | tatra
nityasānāsaṃdhyopāsanāgnikāryapañcamahā-yajñātithipūjāgnihotropāsanahomadarśapūrṇamās
apārvaṇeṣṭipārvaṇasthālīpākapiṇḍapitr-yajñāmāvāsyāpārvaṇaśrāddhamāsikaśrāddhadevārcananit
yadānādikaṃ nityaṃ malamāse ‘pi kāryam | ananyagatikaṃ nityam | anyagatikaṃ
soma yāgapaśubandhādhānāgrayaṇa-cāturmāsyaḍikaṃ malamāse na kāryam |
mahālayāṣṭakākarmopākarmotsarjanaśravaṇākarmāśva-yujakarmapratyavarohaṇayajñādikaṃ yat
karma kartur māsaprayuktyā vihitam tac ca malamāse na kāryam | uttare māsi kāryam eva |
naimittikaṃ ca garbhanimittaṃ garbhamāsaprayuktyā vihitam
pumsavanānavalobhanasīmanta-jātakarmādikaṃ tannimittābhyudaya-kadānādikaṃ
candrasūryagrahe snānatarpaṇaśrāddhadānādikaṃ ca maghātrayodaśīśrāddham ca
tīrthasānājalatarpaṇaśrāddhapiṇḍadānaya-vavṛītilahomamaraṇakālaśuddhyādikaṃ
dahanodakapiṇḍadānādyāśrāddhanavaśrāddhaśoḍaśaśrāddhāni pretatvavimokārthāny anyāny
api sapīṇḍīkaraṇādīni naimittikāny ananyagatikatvena malamāse prāpte kāryāni | tataḥ
saṃvatsaravimokṣāntam anumāsikāni kurvan malamāse naiva kuryāt | (saṃvatsarānte
sapīṇḍīkaraṇaṃ saṃvatsaravimokṣaṃ ca yathākālaṃ [68] māsikāni kurvan api malamāse naiva
kuryāt) uttaratra kuryād eva | malamāsaṃr̥tānām ābdikaṃ ca śrāddham malamāse kāryam |
anyeṣāṃ uttaramāsy eva kāryam | vārdhuṣike bhṛtye mṛte cādhimāsaṃ na varjayet | atra
vaṣaṭkārahomā nityanaimittikapravṛttakāmyārthāḥ prāyaścittēṣṭhālīpākahomādyāś ca
malamāse ‘pi kāryāḥ | naimittiky api jāteṣṭir malamāse na kāryā | ādhānāntaram
anvārambhaṇīyeṣṭiṃ cādyasthālīpākam ca malamāse na kuryāt | kāmyaṃ yāghahomādikaṃ
malamāse na kāryam | malamāsāt prāk pravṛttaṃ kāmyaṃ karma malamāsa āgate kāryam |
purāṇadhānyābhāvena nirvāhābhāve malamāse ‘pi syāmākair āgrayaṇam āturaḥ kṛtvā navam
bhuktṛvā yathākālaṃ vr̥hyāgrayaṇam kuryāt | vasantāt parvaṇaḥ prāg daivāt somayāgo na kṛtāś
cec chiṣṭaṃ parvaikam eva tac ca maladūṣitaṃ cet tatra nityo ‘pi somayāgo na kāryaḥ | tatra lopa
eva patnīrajo darśanavat |

iti malamāsanirṇayaḥ |

atha bhakṣyābhakṣyavidhiḥ —

saṃskāraduṣṭaṃ kriyāduṣṭaṃ svabhāvaduṣṭaṃ ca nādyāt | saṃskāraduṣṭaṃ vaiśvadevādirahitam |
kriyāduṣṭaṃ ekapañktāv anyathātvam | svabhāvaduṣṭaṃ laśunādikālindavor
vārukakumbhītaka-vṛttālābuvanyakaṇṭakikusumbharakṭaśīgrukovidāraśleṣmātakanālikākṣudraśv
etakaṇṭaki-vṛntākāni durgandhikandamūlaphalādi sarvaṃ yativratinoḥ sarvathā sarvadā varjyam |
śīraḥkapālāntrāṇi nakhacarmatilāni kramād aṣṭamyādiṣu varjyāni | sagotrābhartur annaṃ
kārukāṇnaṃ vastreṇa pāṇināvadhūtam avaghrātam avakṣutam ityādi prāyaścittavidhāv
abhakṣyaṃ vakṣyate |

iti bhakṣyābhakṣyavidhiḥ |

atha bhojanavidhiḥ —

kṛtanityavidhiḥ pāḍau prakṣālya bahir dvir ācamya prāṇmukha udaṇmukho vā yajñopavītī
sottaravāsā vibhave ratnahiraṇyapāṇir gandhākṣatamālyavāñ chuciḥ praśastaśrīparṇyādiślakṣṇe
catuṣpādapīṭhe sukhāsīno bhūmau pāḍau praiṣṭhāpyāntarjānukaro vāgyatas taccittaś caturasre
gomayamaṇḍale saparyānte vipro dīpasāṃnidhau bhuñjīta | trikoṇamaṇḍale nrpaḥ | vartule
vaiśyaḥ | abhyukṣite śūdro bhuñjīta | tato maṇḍale pālikāya [69] nṛāḍau śuddham pātram nidhāya
prakṣālya pañcamahāyajñāvaśiṣṭam pūrvam tu saṃskṛtam vihitam mitam ghr̥tādyupaskṛtam
mātr̥bhāryādiddattam atithyabhyāgatabhṛtyaputrādiparivṛta ekānte bhuñjīta | tad annam akutsayan
brahmagranthirahitapavitradakṣiṇapāṇir gāyatrīyābhyukṣyānnam om bhūr
ityādimentrenābhimantrya satyam tvartena pariśiñcāmi om citrāya namaś citraguptāya namo
yamāya namaḥ sarvabhūtebhyo nama iti bhūmau baliṃ datvā hastapādavadanārdraḥ
karamadhyenānnam alaṅghayann amṛtopastaranam asīty āpośanam ghr̥itvā sarvāṅgulibhiḥ
sarvagrāsam grasan prāṇyāpanāya vyānāyodānāya samānāyeti svāhāntaiḥ pañcāhutīḥ saghr̥tāḥ
sakṣīrāḥ vā hutvā vākpāṇipādacāpalyam varjayan kṛtsnam grāsam sāṅguṣṭham grasan naro
bhuktvā, amṛtāpidhānam asīti gaṇḍūṣārdham pītvārdham bhūmau bahiḥpāṇim ninīya pavitram
visṛjya bhūmau pātre vā kṣiptvā samyag uchiṣṭam prakṣālya dvir ācāmet | tato hastau saṃmṛjya
parisṛvāṅguṣṭhena cakṣuṣor niṣiñcyākṣiṇī spr̥ṣtvāgnim upaspr̥ṣyeṣṭadevatām smaret |
bhojanagr̥he cāsanastho nācāmen nāñjalīnā piben na pitṛtīrthena | gomayam mṛṇmayam
vāśvattham pālāsam ārkam yutakam bhinnam dagdham ayobaddham ca pītham varjayet |
tāmraupyasauvarṇāśmavarjam bhinnabhājanam bhagnam varjayet | na śuṣkapāṇipādo bhuñjīta
na tiṣṭhan na gacchan na śayāno na prahvo na khatvāyām na saṃdhyāyām na śayyāstho na tatra
bhājanam nidhāya na jānuni notsaṅge na vāmapāṇitale vā nidhāya bhuñjīta | na śiṣubhiḥ saha
bhuñjīta | na pāsyatām apradāya | nābhijanabālāvṛddhāturebhyo ‘pradāya na bhāryayā sahāśnīyād
vivāhavarjam nārdravastro vastrādiparyāṅkikām kṛtvā na prauḍhapādo nāsanārūḍhapādo na
vidiṇmukho na duṣṭapaṅktau | jalatṛṇāgnibhasmapathistambhaiḥ paṅktir bhidyate | grahaṇe
nāśnīyāt | tadānyasūtakasūtakitvam nāsti | tadā snānatarpaṇaśrāddhayāgadānādi kṛtvā
mokṣasnānam kṛtvāśnīyāt | sūryagrahe pūrvam caturyāmam nāśnīyāt | candragrahe triyāmam |
candramaso grastodaye na divā pūrvam aśnīyāt | abhuktayor asatamgatayor dr̥ṣṭvā snātvā pare
‘hany adyāt |

grastodaye vidhoḥ pūrvam nāharbhojanam ārabhet |
na saṃdhyayor nārdharātre nāgnipākaśūnyagr̥heṣu nāyajñopavītī na vāmahastena na
pāṇipr̥ṣṭhena na kevalam pāṇitalena na vastre bhuñjīta | nānyasahā [70] sano na yantrikāḍau yatir
brahmacārī vratī vidhavā ca bhuñjītyēdi sarvam jñeyam | atha kāle sāyamsaṃdhyām upāsya
homaṃ vaiśvadevam atithyarcanam kṛtvā bhṛtyaiḥ parivṛto bhuñjīta | rātrau pariṣecane viśeṣaḥ –
ṛtam tvā satyena pariśiñcāmīti sāyam | tataḥ svastriyā saha sugandhalepanatāmbūlādi sevamānaḥ
svapet | na saṃdhyāyām śūnyālaye śmaśāna ekavṛkṣe catuṣpathe
śivamātr̥kāyakṣanāgaskanda-bhairavādyugradevagr̥heṣu kūleṣu ca svapet |
dhānyagodevaviprāgnigurūṇām copari cāsucāu vāsucir ārdrastrapādo nagno na svapet |
prākṣīrā dakṣiṇataḥśīrā veṣṭadevatām natvā smaran vaiṇavam daṇḍam śayanasaṃpīve nidhāya
svapet | prakṣālitaḥpādaḥ kṛtarakṣaḥ svapet | pradoṣāparayāmau vidyayā nayet |

iti smṛtyarthasāra āhnikam samāptam

atha dravyaśuddhir ucyate —

tatra viṇmūtraśukraraktavasāmajjāsuraṁmadyāny atyantopahatikāraṇāni | śvaviḍvarāhabidālādīni puriṣādīni ca karṇaviṇṇakhaśleṣmāśrudūṣikāśvedādīny alpopahatikāraṇāni | tathocchiṣṭasūdreṇa sūtakidvijair asprīyakākādibhiḥ cāsprīyaviḍvarāhādibhiḥ paśubhiḥ ca sparśanam alpopahatir ucyate | tathālpapradeśālpakālamūtrocchiṣṭamrgādisparśanam alpopahatir ucyate | pañcamādyantyajāticāṇḍālādyaiḥ sūtikāyā rajasvalāyāḥ patitaiḥ śunā śavena ca śavasprśam ca sparśe ‘tyantopahatir bhavati | alpakāle ‘lpapradeśe madyasaṁsparśa ucchiṣṭarudhirādyair bahukālam vastudoṣe ‘tyantopahatir bhavati |

sauvarṇam rājatam tāmram lauham viṇmūtracāṇḍālodayādīduṣṭam pātram triḥsaptabhasmabhir amlodakena ca śudhyet | sauvarṇam rājatam tāmram lauham viṇmūtracāṇḍālodayādisprīṣṭamātram nirlepam jalaprakṣālanāc chudhyet | salepam ced bhasmabhir amlodakena śudhyet | kāmśyāder āvartanam | bahūpaghāte sarveṣām āvartanam eva | taijasānām gomūtraparivāseṇa, lepānapagama āvartanam | tāmrasya viṇmūtrādibhiḥ caṇḍālādibhiḥ ca dūṣitasyāmalodakābhyām śuddhiḥ | kāmśyapittalāyor viṇmūtrādigaṇḍūṣapādaprakṣālanacāṇḍālādisparśe tad eva triḥsaptakṛtvo bhasmanā parimārjya prakṣālanāc chuddhiḥ | alpakālopahatau tāpanaparilekhābhyām śuddhiḥ | bahukālāpahatāv āvartanam | yad vā bhūmau nikhāya ṣaṇmāsaṁ parimārjanam eva | tatra vṛddhe vṛddham alpe ‘lpam eveti [71] syāt | evaṁ sarvataijāsānām āvartanam punaḥkaraṇam | parilekhanam takṣaṇam | kāmśyapittalāyor go ‘śvakācocchiṣṭasūdrasparśe daśabhasmabhiḥ prakṣālanam | alpakālopahatau bhasmanā salavaṇatailāvagharaṇaiḥ śuddhir bahukāle tv āvartanam | trapisīśāyasānām bhasmajalābhyām śuddhiḥ | sarvataijaseṣv alpopahatau gomūtragomayamṛdbhasmāmlodakaiḥ śuddhir yathārham kāryā | śuktiśaṅkhaṇāpāṣāṇamaniratnānām abjānām viṇmūtrādicaṇḍālādyucchiṣṭasparśamātre jalakṣālanāc chiddhiḥ | salepānām bhasmajalābhyām mṛjjalābhyām vā śuddhiḥ | atyantopahatānām saptāham bhūmau nikhāya prakṣālanāc chuddhiḥ | sauvarṇarājatatāmraśaṅkhaśuktyaśmasphaṭikādiratneṣu bhede na doṣaḥ | śṛṅgantasthīmāyānām alpopahatau bilvaphalacūrṇair gaurasarṣapair mṛdbhasmagomūtragomāyānām anyatareṇa prakṣālanāc chuddhiḥ | atyupahatau takṣaṇam amedhyarasavedhe tyāgaḥ | dāruveṇuvetrapātrānām alpohapatau takṣaṇam atiduṣṭānām tyāgaḥ | kapitthabilvālābunārikelaphalānām tatkr̥tapātrānām cālpopahatau prakṣālyā gopucchanigharaṇāc chuddhiḥ | atyantopahatau tyāgaḥ | śṛṅgāsthidantapātrānām abjānām ca durlabhānām atyantopahatānām takṣaṇaprakṣālanāc chuddhiḥ | mṛnmayānām pātrānām īṣadduṣṭānām punar dahanāc chuddhiḥ | viṇmūtrādyupahatānām śavasṛtikodakyaṁsprīṣṭānām tyāga eva | mahābhājanabhāṇḍeṣu bāhyadoṣa āntaram na duṣyati | tatra bāhyam prakṣālyam | sruksruvādipātrānām jalaprakṣālanāc chuddhiḥ | sasnehānām yajñiyanām uṣṇajalaprakṣālanāc chuddhiḥ | sarveṣām pātrānām saṁhatānām ekasyopahatau tasyaiva śuddhiḥ kāryā na tatsprīṣṭānām ca | kandaṁmūlāśākānām apakvānām veṇupātravastrakāṣṭhānām cāsucisprīṣṭānām jalaprakṣālanāc chuddhiḥ | vastrānām ekapuruṣoddhāryabhārādhikānām sthūlānām bahūnām anyeṣām ca caṇḍālādisprīṣṭānām ahatakrītānām prokṣaṇāc chuddhiḥ | śvetavastrasūtṛeṣu paṇyasthūlanūtaneṣu viṁśatau bahutvam | citravastreṣv ekādaśasu bahutvam | kusumbhādirakteṣu triṣu bahutvam | paṇyeṣu nūtaneṣu ca tato ‘lpānām api bahutvam | sūcyā sūcite ‘lpatame bahutvam | tadalpānām prakṣālanāc chuddhiḥ | adhautānām malinānām cālpānām bahūnām ca vaidike kārye navānām ca sthiraṇānām ca prakṣālanam | āvikakambalasyālpadoṣe sūryaśmibhiḥ prokṣaṇād vā śuddhiḥ | viṇmūtrādidoṣe valmīkamṛttikābhiḥ prakṣālanāc chuddhiḥ | [72] kauśeyavastrasyālpadoṣe prokṣaṇāc chuddhiḥ | viṇmūtrādyupahatasya mṛjjalābhyām prakṣālanāc chuddhiḥ | kṣaumavastrasyālpadoṣe prakṣālanāc chuddhiḥ | viṇmūtrādyupahatau bilvacūrṇāvagharaṇajalaprakṣālanāc chuddhiḥ | nīlīsaṁyuktam vastram svarūpeṇa caturvarṇais tyājyam |

kambale paṭṭasūtre ca nīlidoṣo na vidyate |
 nepālakambale ‘lpopahatau prokṣaṇam | mūtrādidoṣe ‘riṣṭaphalasambhavaphenair vighrṣya
 jalaprakṣālanāc chuddhiḥ | tūlaśayyopadhānānām kusumbhādīrañjitavastrānām cālpopahatāv
 ātape kiṃcic choṣaṇam | viṇmūtrādisaṃsprṣṭe saṃsprṣṭāṃśam saṃśodhya śoṣaṇāc chuddhiḥ |
 ūrṇākārpāsātūlakusumbhakunmakusumakarpūrādiniryāsānām caivam | śvetavastraṃ
 caṇḍālādisprṣṭam prakṣālanāc chudhyet | tasya purīṣādidoṣe gomūtragomayābhyām prakṣālanāc
 chuddhiḥ | śayanāsanayānasambandhānām bahuromavastrānām ca prokaṇāc chuddhiḥ | cailavac
 carmaṇām śuddhiḥ | navānām tu jambūvṛkṣādītiktasūṣkakaṣāyeṇa triphalodakena vā
 gandhakṣaye śuddhiḥ |

(brhaccarmapaṭe navye saṃdhite ‘tra laghuṇy api |
 uktadravyaiḥ kramāc chuddhiḥ sadyaḥ prokto maṇīśibhiḥ ||
 mṛdbhasmabhiḥ kaṣāyaiś ca triphalābhis tribhis tribhiḥ |
 dinair dvādaśabhiḥ proktā carmaṇaḥ śuddhir uttamā ||
 bhasmanaḥ palam ekaṃ tu mṛdas taddviguṇam smṛtam |
 kāṣāyās triguṇāḥ proktās triguṇā triphalā smṛtā ||)

carmabhāṇḍeṣu bahir doṣa āntaram tu na duṣyati | tatra bāhyam samyak prakṣālyam | dhānyam
 ekapuruṣoddhāryabhārādhikam caṇḍālādisprṣṭam prokṣaṇāc chudhyet | ekapuruṣabhāram
 prakṣālanāc chudhyet | dhānyam aśuddham mṛttikāyuktam taṇḍulīkaraṇāc chudhyet |
 dhānyarāśau mūtrādilipte liptāṃśam apasārya śiṣṭam abhyukṣaṇāc chudhyet | dhānye gr̥he sthite
 gr̥hadāhe sati tatra narapaśumarāṇe tad dhānyam tyājyam eva | bhūmigarbhasṭham
 kusūlagarbhasṭham ca dhānyam abhyukṣaṇāc chudhyet | mudgamāśādi (narabhārān nyūnam
 ārdram prakṣālanāc chudhyet | śuṣkam ced atyantopahatam iti prokṣyam eva | mūrādyair [73]
 abhyupahatam tyājyam eva | pustakam caṇḍālādisprṣṭam prokṣet) | śimbīdhānyānām alpopahatau
 prokṣaṇāc chuddhiḥ | dhānyam aśuddham dhūlisprṣṭam nistūṣīkaraṇāc chudhyet | atyupahatau
 tyājyam eva | dṛḍhadhānyeṣu puruṣabhārādhikeṣu bahutvam | śīthileṣu droṇapramāṇeṣu
 bahutvam | taṇḍulavidalādīnām tadartham bahutvam | tatra sparśadoṣe prokṣaṇam | sarvatra
 viṇmūtrādidoṣe tāvanmātram tyaktvā sarvam prokṣyam | śīthilataṇḍulādi sarvatra prokṣyam |
 puruṣāśānān nyūnam tyājyam eva | mṛccarmatṛṇakāṣṭhādhikam narabhārādhikam alpopahatau
 vātātapāc chudhyet | bhūtaḥ keśakīṭatuśādyair malinaḥ mārjanād abhyukṣaṇāc ca śudhyet |
 bhūtaḥ śvakharoṣṭraṇḍīvarādhisevitaḥ gokramaṇamārjanād abhyukṣaṇāc chudhyet |
 bhūtaḥ viṇmūtrādyair atyantopahatam ced ullekhanena gonivāsamārjanaprokṣaṇaiḥ śudhyet |
 bhūtaḥ nārīprasavadūṣitaḥ caṇḍālādivāsadūṣitaḥ cirakālam viṇmūtrādidūṣitaḥ cirakālam
 kharoṣṭraṇḍīvarāhadūṣitaḥ tatsthānamṛttikām avadhṛtyānyām mṛttikām āpūrya
 gokramaṇamārjanaprokṣaṇāc chudhyet | etad eva bhūtaḥ atyantopahatam cet khātvā tṛṇāgninā
 dagdhvānyamṛttikām āpūrya gokramaṇamārjanaprokṣaṇaiḥ śudhyet | gr̥hasyāśucitve kuḍyānām
 lepanam bhūmeḥ parilekhanam mārjanam ca kāryam | bhūtalasya cirakālam viṇmūtrādivāsitasya
 śmaśānatvam gatasyāpi vṛṣṭiprakṣālanāt paścāt pūrvoktavidhinā śuddhiḥ | ārame kṣetre
 śmaśānatvam gate viṇmūtrādyair atyantadūṣite vṛṣṭer ūrdhvam halakarṣaṇāc chuddhiḥ | gr̥he
 viprakṣatriyaviśāṃ maraṇe tatrastham mṛṇmayam bhāṇḍam pakvam annam ca saṃtyajet |
 mṛtadeśam gomayenopalipyājāghrātena gavākrāntena vā vācanair vā kuśasuvārnamīśrodakaiḥ
 prokṣaṇāc chuddhiḥ | gr̥he kaścid rājādinigaḍabandhanān mṛtaś ced bhūmiḥ kuṇḍyam ca
 saṃprokṣya tṛṇāginā tāpanād gokramāt sūryaśmipracārāt prāguktavidhinā śuddhiḥ | gr̥he
 janane maraṇe vā jāta āśaucād ūrdhvam medhyabhūmimṛttikāprakṣepaṇāt punyāhavācanāc
 chuddhiḥ | vipragr̥he śūdrādimaraṇe gr̥hasya daśāham āśaucam | asacchūdramarāṇe māsam
 āśaucam | caṇḍālapatitādimaraṇe caturmāsam āśaucam | rajakādimaraṇe dvimāsam āśaucam |
 sarvatṛāśaucānte ‘medhyabhūmiśuddhivac chuddhiḥ kāryā | vipragr̥he dagdhe tatra mārjārādau

mṛte sati tadgrhasya karṣaṇāt prokṣaṇāc chuddhiḥ | śvakākādaḥ mṛte caivam karṣaṇe viśeṣaḥ | pratimā lohajālpopahatidūṣitā bhasmodgharṣaṇāt pañcagavyena śudhyet | pratimā pāṣāṇajā cālpopahatidū[74]ṣitā ced valmīkamṛttikayā jalaiḥ prakṣālītā pañcagavyena śudhyet | pratimā viṇmūtragrāmakardamādinā dūṣitā cet pañcagavyaiḥ pañcāham adhivāsyāplāvya gomūtragomayavalamkāṁṛttikābhīḥ samyak prakṣālyā punaḥpratiṣṭhayā śudhyet | ratnajānām pañcagavyaiḥ prakṣālyā punaḥ prakṣālanam kāryam | jalam bhūmiṣṭham gandhavarṇarasānvitam viṇmūtrādidūṣitam trigavām pānasamartham śuddham | tato 'lpam śvakākādyupahatam ekagopānasamartham tathaiva śuddham | jalam śuddham bhāṇḍāhṛtam tasminn evāhani śuddham | tenānyadine 'nuṣṭhānam na kāryam | bṛhadbhāṇḍagatam caturdronādhikam viṇmūtrādidūṣitam jalam parityajya bhāṇḍam prakṣālyā kuśasamgharṣaṇāt punaḥ prakṣālyā pañcagavyena prokṣya punar jalapūraṇāc chudhyet | vāpīkūpataḍāgādiṣv alpajaleṣu śvamārjārādiśave klinne jīrṇe sati taj jalam sarvam uddhṛtya mṛttikām uddhṛtya pañcagavyaprokṣaṇāc chuddhiḥ | pāṣāṇair iṣṭikābhīḥ vā baddhe takṣaṇasthāne dahanam anyat samānam | dārubaddhe prakṣālanam eva | bahujale ṣaṣṭikumboddhārāḥ | mūṣakādikṣudraprānighāte triṁśatkumbhoddhāro gomūtrādi prakṣepaḥ | jale jalaprāṇīśave na doṣaḥ | vāpīkūpajale naraśave sthite ghaṭaśatam jalam uddhṛtya pañcagavyaparakṣepāc chuddhiḥ | paśuśavapāte 'py eṣā śuddhiḥ | tatra jalena maraṇe jalasya trirātram āśaucam | āśaucānte pūrvoktā śuddhiḥ kāryā | vāpīkūpajala upānacchleṣmaśukraviṇ-mūtraraktavasāmajjasthidūṣite ṣaṣṭikumboddhārāj jalabāhulye śatakumbhoddhārāt pañcagavyaprokṣaṇāc chuddhiḥ | kūpādi jale 'śuddharajasā dūṣite divā sūryaśmivāyusparśanāc chuddhiḥ | rātrau vāyucandranakṣatraraśmisparśanāc chuddhiḥ samdhyāyām vāyusparśanāc chuddhiḥ | nadīstrotastadāgajale 'ntyajair dūṣite tatsvīkṛtajasthānād anyatra śuddham eva |

śānam pāṇitalam mānam kuḍavam prastham ādhakam |

dronam ca khārikā ceti pūrvavac ca caturguṇam ||

dronapramāṇanirmitadhānyāne gavā ghrāte khareṇa vā sunā vā viḍvarāhagrāmakukkuṭakākair vā sprṣte sprṣtamātram uddhṛtya śeṣam annam paryagnīkṛtya sahasragāyatrīyābhimantritair jalaiḥ pavamānaḥ suvarjana ity anenānuvākena sakṛd abhimantritair vā śuddhavatībhīḥ ṛgbhir vā śucilīṅgair mantrair vābhyukṣyaitac chuddham astv iti vipravacanam labdhvā śudhyet | ajāmukhena vā ghrātam śudhyet | tadanne śvakākā[75]dilālayā gharṣite tāvanmātram samuddhṛtya śeṣam kanakavārīṇā raupyavārīṇā vābhyukṣyolmukena sparśayitvā, ājyakanakaiḥ sprṣtam śudhyet | annam pūrvoktam nakhalomaviṇmūtrādiduṣtam ced drṣtamātram uddhṛtya pūrvavan mantritodakenābhyukṣya bhasma kṣiptvā ghr̥tenābhīdhārya śuddham astv iti vipravacanāc chudhyet | ghr̥tasya navanītasya vādhakapramāṇasya śvakākapiṭīlikādiduṣṭasya duṣṭāmśam uddhṛtya vastreṇa pariśodhya tajjātīyena tadbhāṇḍam pūrayitvā sarvam agnau pratāpya gāyatrīyābhimantritajalābhyukṣaṇāc chudhet | tatra navanītaghr̥tatailakṣīradadhnām dronapramāṇānām kākādyupahatau ghr̥tavac chuddhiḥ | takradadhikṣīrāṇi śūdrabhāṇḍasthāni dvijabhāṇḍe prakṣepe śuddhāni | navanītam ghr̥tam kṣaudram caṇḍālādibhāṇḍasthitam cet pratāpya viprabhāṇḍe kṣiptam bahu śudhyet | navanītam ghr̥tam kṣaudram caṇḍālena pramādena sprṣtam jale kṣiptvoddhṛtam śudhyet | dronapramāṇān nyūnapramāṇadhānyavirmitānnānām ādhakapramāṇanyūnaghr̥tādīnām dronapramāṇān nyūnatakrādīnām ca pūrvoktopahatau parityāgo 'nāpadi | āpadi tu pūrvoktavidhibhiḥ śuddhiḥ | atikṣāme catuṣpuruṣāśanasamarthavyaṅjane plāvane śuddhiḥ | alpātmanas tyāgaḥ guḍalavaṇādīnām paryagnikaraṇam | bhojane keśakīṭādidarśane tāvanmātram uddhṛtya jalam bhasma mṛdam vā kṣiptvā śudhyet | mukhe sprṣṭau niṣṭhīvyā jalam prāśya niṣṭhīvyā ghr̥tam prāśyāśnīyāt | pāke keśādisthitau tyāgaḥ | tac ca bhuktivopavaset | yad yad vastu dharmopayogy atyantapriyam deśakālato 'tyantadurlabham tadupahatam ced alpam api pūrvoktavidhinā śudhyet | aśvamukham

ajāmukhaṃ ratikāle strīmukhaṃ mrgavye śuno mukhaṃ prasave vatsamukhaṃ phalapāte
pakṣimukhaṃ vā paṇyadravyaṃ ca sadā śuddhaṃ eva | bālā upanayanād arvāk śuddhāḥ | strī
vivāhād arvāk | mūśakaśalabhamaśakapataṅgamakṣikādhānyasthakītagohastyaśvachāgaśukāś ca
jalasthāḥ sarvajīvāś ca svabhāvaśuddhā aśuddhasparśe ‘pi na duṣyanti | candrasūryaraśmayāḥ
svataḥ śuddhāḥ | sūtikodakyāmedhyapatitāntyaajaśmaśānasamśrayaṃ vināgneḥ svabhāvataḥ
śuddhiḥ | rajo vātāhataṃ śuddhaṃ hastyaśvarathajātaṃ ca śuddhaṃ | gavāṃ pādarajaś ca
dhānyasamutthaṃ rajaś ca praśastam |
śvavidvarābhakharoṣṭrājāvīkākolūkagrāmyapakṣivastra-mārjanīsamutthaṃ rajaḥ sprṣṭam ced
aśrīkaram anāyuskarā apuṇyaṃ ca | ajñānadoṣaṃ yad dravyaṃ tat svata eva śuddhaṃ |
saṃdigdhadoṣaṃ [76] yad dravyaṃ ca tad vipravacanāc chuddhaṃ | sūrpasparśanam anāyusya
apuṇyaṃ ca (vastrakeśaghaṭodakaṃ ca nindyapakṣa-dhūlivātasparśanam anāyusya apuṇyaṃ
cetyādi sarvaṃ aśrīkaraṃ ca)

dadhikṣīrājyaṃ māmśāni gandhaṃ puṣpaṃ ca matsyakān |
śayyāsanāśanaṃ śākaṃ pratyākhyeyaṃ na kutracit ||
kuśāḥ śākaṃ payo matsyā gandhāḥ puṣpaṃ dadhi kṣitiḥ |
māmśaṃ śayyāśanaṃ dhānāḥ pratyākhyeyaṃ na vāri ca ||
mukhajā vipruṣo medhyā bhūsprṣṭācāmabindavaḥ |
śmaśru cāsyagataṃ śuddhaṃ dantasthaṃ atha vā tyajet ||
nigīred vā samācāmed anuṣṭhāne na cen na ca |
tāmbūle tu sthite tyakte nigīrṇe vānutiṣṭhataḥ ||
nācāmen na tyajet antyaśūtīkādi pradārśane |
gāvas tu prṣṭhato medhyā amedhyā narajā malāḥ ||
panthānaś ca viśudhyanti somasūryāṃśumārutaiḥ |
mārgakardamatoyāni sprṣṭāny antyaśvavāyasaḥ ||
mārutenaiva śudhyanti pakveṣṭakacitāni ca |
śuddhā ca satatā dhārā śuddhaṃ eva vahaj jalam ||
vākśastam ambu nirmuktaṃ ajñātaṃ ca sadā śuci |

iti smṛtyarthasāre dravyaśuddhiḥ samāptā

atha śarīraśuddhiḥ —

amedhyāktasya mṛttoyair gandhalepāpagamāc chuddhiḥ | caṇḍālaṃ patitaṃ ca dūrataḥ
parivarjayet | sūtikodakyā ca śakyaviṣaye varjayaiva | asaṃkaṭasthāne
caṇḍālasūtikodakyāpatitānāṃ catustriḍvyekayugāntare saṃnidhāne sacailaṃ snānam |
saṃkaṭasthāne govālavyañjanād arvāk | tāratamyena saṃnidhāne sacailaṃ snānaṃ kāryam |
śvapākādichāyārohaṇe ca tathaiva | caṇḍālasūtikodakyāpatitānāṃ matyā sparśane sacailaṃ
snātvā blīngamantrān gāyatrīm vāṣṭaśataṃ pādonam ardhapādaṃ ca kramāj japet | atra
vastrāntaritasparśaḥ sāksātsparśa eva | caṇḍālādisprṣṭasprṣṭasya dvitīyasya
caṇḍālādisprṣṭasprṣṭasprṣṭasya ca tṛtī[77]yasya sacailaṃ snānaṃ tattadardhajāpaḥ sarvatra |
matyā sparśane tu caturthasya snānamātram | caṇḍālasūtikodakyāpatitānāṃ amatyā sparśane
sacailaṃ snātvā catuṣpañcājjapaṃ tatpādonam ardhapādaṃ ca kramāt kuryāt | amatyā
caṇḍālādisprṣṭasprṣṭasprṣṭasya sacailaṃ snānaṃ tadardho jāpaḥ sarvatra caturthasyācāmanam |
rajasvalādiviṣaye dvitīyādidīneṣu snānapūrvam pādonam japaṃ prāhuḥ | tatsprṣṭasprṣṭādiṣu ca

snātvā tattadardham japah kāryah | acetanena daṇḍādīnā caṇḍālādisparśane snānamātram
 tṛtīyasyācamanam dravyāṇām prokṣaṇam | matyā rajakādisparśane sacailam snātvā daśajapam
 kuryāt | matyā tatsprṣṭasparśane sacailam snānam | amatyā rajakādisparśane sacailam snānam eva
 | tatsprṣṭasparśane snānamātram tṛtīye jyotirdarśanam | matyā pañcamajātisparśane sacailam
 snānam pañcājapas tatsprṣṭasya snānam | hīnaśūdrasya sparśane sacailasnānam
 sacchūdrasparśane snānam | niśādasparśane sacailam snānam niśādasprṣṭasparśane
 snātvācamanam kāryam |
 śavaśāvāsaucipretadhūmadevadravyopajīvigrāmayājakasomavikrayi-yūpaciticitikāṣṭhaśmaśānānt
 arvartimadyabhāṇḍasasnehamānuṣāsthīni sprṣṭvā sacailam snātvā gāyatriyaṣṭaśatam japitvā
 ghṛtaṁ prāśya punaḥ snātvā trir ācāmet | amatyā snānam eva sarvatra | strīṇām japahomasthāne
 ‘nnadhānyodakumbhādīdānam kāryam |
 vedabāhyaśaivaśākteya-pāśupatalokāyatikanāstikadevalakavikarmasthadvijānān ārūḍhapatitam
 viśrṣṭāgnim abhiśastam śaṭham ṣaṇḍham śavadāhakam sprṣṭvā sacailam snāyāt | amatyā
 snānamātram kāryam | ajīrṇe supte ‘bhyudite ‘stamite vivikte duḥsvapne durjanasparśane
 kṣurakarmani bhuktvā muhūrtād uparicchardite ca snānam | ṛtau maithune snānam | anṛtau
 samyak śaucācamanam | divāmaithune ‘ṣṭamyām ca caturdaśyām maithune sacailam snānam
 smṛtiprāyaścittam ca kāryam | mūtrapurīśāda śaucācamanam cākṛtvā yāmadvayād bahukālām
 sthītau sacailam snātvā vyāhṛtibhir homo japaś ca kāryah | udayāstamayayo retah skandayitvā
 sacailam snātvā punar mana iti japitvā saptavyāhṛtibhir ājyāhuṭī juhuyāj japed vā | amatyā
 sacailam snānam eva | akṣispandane kaṇācrośe sacailasnānajapahomāḥ kāryah |
 śvajambūkavṛkādikravayādakharoṣṭra-viḍvarāhameśavānarasparśane nābher ūrdhvaṁ karau
 muktvā sacailam snānam | nābher adhaḥ sparśane snāna[78]mātram | rātau cen nābher ūrdhvaṁ
 snānamātram | nābher adhaḥ sparśane tu prakṣālyāvajvālya punar ācamya śudhyet |
 kākōlūkabhāsayūkakapotagrāmakukkuṭādikravayāda-pakṣisparśane nābher ūrdhvaṁ karau
 muktvā sacailam snānam | nābher adhaḥ sparśane snānamātram | rātau cen nābher ūrdhvaṁ
 snānamātram | nābher adhaḥ prakṣālanam | rathyākardamatoyaniṣṭhīvanādyair nābher ūrdhvaṁ
 sprṣṭah sadyah snāyāt | nābher adhaḥ sparśane pakṣālanam |
 amedhyasvajātīyaparakīyaviṇmūtraretorakārtavāsthimajjāvasādyair malaiḥ surāmadyaiś ca
 nābher adhaḥ prabhāḥsu ca sprṣṭvā mṛjjalair gandhalepaṁ prakṣālya snānam | nābher ūrdhvaṁ
 sparśe snātvopavāsaḥ | indriyeśūcchiṣṭeṣu ca sparśane snātvopoṣya pañcagavyaṁ pibet |
 svakīyamalasparśane tu nābher ūrdhvaṁ api prakṣālanam eva | sasnehadvijāsthisparśane viprasya
 sacailasnānam | nihsnehe snānamātram | ciraṁtane tv ācamya gām sprṣṭvā sūryam vā drṣṭvā
 śudhyet | advijāsthī sasnehe trirātram nihsnehe tv ekarātram amānuṣe tu bhakṣyaṁ varjyam |
 pañcanakhaśavadantāsthni sasnehe snānam vastrāntaradhāraṇam ca | vṛṣṭau
 sakardamagrāmasamkarapraveṣe jaṅghayos tisro mṛttikāḥ pādayoh ṣaṭ kṣiptvā prakṣālanam |
 vāyuśuṣke kardamādaḥ na doṣah | śvapākādicchāyārohaṇe sacailam snātvā ghṛtaṁ vā
 hiraṇyodakam vā kuśodakam vā pibet | śvapākādisparśane sacailam snātvāṣṭasahasrajapah |
 matyā ced upavāsaś ca tatsprṣṭādiṣu tu tāratamyena yojyam | divā rajaḥsrāve janane maraṇe vā
 taddinādikam āsūcitvaṁ syāt | rātau rajaḥsrāvādaḥ saty ardharaṭrād arvāk pūrvadinam ity ekah
 paksah | rātriṁ tredhā vibhajya pūrvabhāgadvaye cet pūrvadinam ity anyah paksah | udayāt
 pūrvam cet pūrvadinam ity aparah paksah | eṣāṁ pakṣāṇām deśacārato vyavasthā | ajñāte
 rajaḥsrāve caturdineṣu jñāte tu rajaḥsrāvādikam āsūcitvaṁ syāt | janādaḥ jñānādikam
 āsūcitvaṁ | sarvathājñāte āsūcitvaṁ eva | ato jñānāt pūrvam rajasvalāsprṣṭam aduṣṭam eva |
 sūtakam tu jñānāt | evaṁ sarvapāpanimittam svasattādīnā pāpāpādakam sūtakam tu jñānādikam
 eva | rajasvalā trirātram āsūciḥ syāt | caturthe ‘hani snātvā śudhyet | bhartuḥ sprṣyā syāt | daive
 pitrye ca kārye rajonivṛttau pañcamādidine śuddhā | sūtikā svāsaucānte malam prakṣālya dantān

dhāvayitvā sacailaṃ snāyāt | rajasvalā caturthe ‘hani ṣaṣṭimṛttikābhiḥ śaucam kṛtvā kṣatrādistī
ca pādapādanyūnamṛttikābhir [79] vidhavā dviguṇamṛttikābhiḥ śaucam kṛtvā malaṃ prakṣālya
dantadhāvanapūrvakaṃ saṃgave sacailaṃ snāyāt | rajasvalāyāḥ snātāyāḥ punar api rajodṛṣṭāv
aṣṭādaśadinād arvāg aśucitvaṃ nāsti | aṣṭādaśadine rajodṛṣṭāv ekarātram aśucitvaṃ |
navadaśadine dvirātram | viṃśādidine trirātram | prāyo viṃśādidinād ūrdhvaṃ rajaḥsrāviṇīnām
evaṃ bhavati | viṃśatidinād arvāk prāyaśo rajodarśanavatīnām aṣṭādaśadine ‘pi trirātram
aśucitvaṃ | kiṃ ca trayodaśadinād ūrdhvaṃ prāyaśo rajaḥsrāviṇīnām ekādaśadinād arvāg
aśucitvaṃ nāsti | ekādaśadine rajodṛṣṭāv ekarātram aśucitvaṃ | dvādaśe dvirātram |
trayodaśādidineṣu trirātram eva | sacailasnānaṃ vastraṃ prakṣālya snātvā punaḥ sacailaṃ
snānaṃ | ekavastraḥ sprṣṭaś cet tathā snāte ‘pi sacailaṃ snānaṃ eva |

saṃgrāme haṭṭamārga ca yātrādevagrheṣu ca |
utsavakratutīrtheṣu viplave grāmadeśayoḥ ||
mahājalasamīpeṣu mahājanavareṣu ca |
agnyutpāte mahāpatsu sprṣṭāsprṣṭir na duṣyati ||
prāpyakārindriyaṃ sprṣṭam asprṣṭi tv itarendriyam |
tayoś ca viṣayaṃ prāhuḥ sprṣṭāsprṣṭyabhidhānataḥ ||

iti sprṣṭāsprṣṭavidhiḥ |

athāśaucavidhiḥ —

caturmāsābhyantere garbhamātranāśaḥ srāva ucyate | tatra srāva ādyamāsacatuṣṭaye mātus
trirātram āśaucam | upari mātur garbhamāśasamkhyāsamadinam āśaucam | sagotrasapiṇḍānām
snānena sadyaḥ śuddhiḥ | yataḥ prabhṛti santānaṃ bhidyate sa kūṣṭhas tam ārabhya gaṇitāḥ
sapta puruṣāḥ sapiṇḍāḥ | ūrdhvaṃ samānodakāḥ | pañcamaṣaṣṭhayaḥ māsayaḥ garbhamātranāśaḥ
pāta ity ucyate | pāte mātur garbhamāśasamadinam āśaucam | pitrādīnām sapiṇḍānām trirātram |
idaṃ tu garbhanāśaprayuktāśaucam sarvavarṇeṣu samam | saptamamāsaprabhṛti
pūrṇagarbhanirgamaḥ prasavaḥ | tatra prasave janananimittam āśaucam pūrṇam daśāhādikam
sarveṣāṃ yathāvarṇaṃ bhavati | sodakānām trirātram | janananimittāsprṣyatvaṃ mātur eva yāvad
āśaucam na pituḥ | tasya snānānantaram asprṣyatvaṃ nāsti | sapiṇḍānām asprṣyatvaṃ sarvadā
nāsty eva | sūtikā svavarṇāśauce gate saṃvyavahāryaiva | adṛṣṭārtheṣu tu karmasu putraprasūtir
viṃśa[80]tirātram ayogyā strīprasūr māsam | putrajananadivase
hiraṇyabhūgavāśvājyavāśaḥ-śayyāgrhādi sarvaṃ pratigrāhyam | kṛtānnaṃ varjyam |
kṛtānnagrahaṇe cāndrāyaṇam | putrajananadivase dānaṃ kuryāt | hiraṇyādyabhāve tadānīm
saṃkalpya paścāt samarpayet | prathame divase hiraṇyādidānaṃ ṣaṣṭhe saptame vā balidānaṃ
daśamadine ‘nnadānaṃ ityādi yathācāraṃ kāryam | sūtikāgrharakṣā ca kāryā rātrau viśeṣeṇa |
janmāśaucamadhye tacchīsumaraṇe tūcyate | nābhicchedanād ūrdhvaṃ śīsumaraṇe
niṣprāṇaśīsunirgame ca janananimittāśaucam kṛtsnaṃ yathāvarṇaṃ sarveṣāṃ sapiṇḍānām asty
eva | maraṇanimitte sadyaḥ śuddhiḥ | nābhicchedanāt pūrvam śīsumaraṇe tu janananimittāśaucam
sapiṇḍānām trirātram | maraṇanimittam sadyaḥ śuddhiḥ | mātur janananimittāśaucam sarvaṃ
yathāvarṇaṃ asti | maraṇanimitte sadyaḥ śuddhiḥ | nāmakaraṇāt pūrvam śīsumaraṇe nikhananaṃ
eva nānugamanaṃ nāgnyudakadānādikam | jñātīnām sacailasnātāt sadyaḥ śuddhiḥ | tato
dantajananaṃ pūrvam maraṇe nikhananaṃ tūṣṇīm dahanodakādidānaṃ vā kāryam | anugamanaṃ
kṛtākṛtam | khananapakṣe sadyaḥ śuddhiḥ | dahane tv ekāham | khananaṃ ca śavamalaṃ

prakṣālya ghr̥tenābhyajya saṁsnāpya navavastrasūtragandhamālyānulepanādyaiḥ śaktyā hy
alamkṛtya grāmād bahiḥ śucau seṣe kāryam | dahanam ca tathā śavam saṁsnāpyālamkṛtya
bāndhavajyeṣṭhapūrvāḥ śmaśānam nītvā laukikāgninā tūṣṇīm kuryuḥ | tūṣṇīm udakādānādīdānam
ca | dahane ‘medhyacaṇḍālasūtakupatitacitāgnīn varjayet | dantajananād ūrdhvam prathamavarṣe
kṛtacūḍasyāpi yāvat trivarṣam ekāhaḥ | prathamavarṣe jātadantasyākṛtacūḍasyāpy ekāha eva |
dantajananād ūrdhvam trivarṣaparyantam akṛtacūḍasya maraṇe khananam dahanam vā kāryam |
kahana ekāham āśaucam | dahane trirātram | atronadvivarṣāntam anugamanam kṛtākṛtam | paścān
nityam | dantajananād ūrdhvam trivarṣaparyantam kṛtacaulyasya maraṇe tūṣṇīm dahanam | tūṣṇīm
udakādīdānam | trirātrāśaucam nityam eva | trivarṣāt param kṛtacaulyasyāpi maraṇe yāvad
upanayanam tāvad anugamanam | tūṣṇīm dahanodakādānatrirātrāśaucāni niyatāni kāryāni |
anupanītamaraṇe mātāpitror daśāhāśāucapakṣo ‘nādr̥taḥ | anupanītamṛtāśauce varṇaḥ
svāśaucakālatribhāgād ūrdhvam spr̥śyāḥ | anupanītamaraṇe śrute ‘nītāśaucam nāsti snānam eva |
idaṁ vayah̥prayuktāśaucam sarvavarṇasamam | āśaucānte snātvā svastivācanapūrvam
brāhmaṇabhojanam kāryam | kanyāmarane tu tripuruṣaviṣayajñātīnām ā caulakaraṇād ā
caulakālād vā snānena śuddhiḥ | strīṣu sāpiṇḍyam tripuru[81]ṣam evāprattāsu | tato vāgdānād
arvāg ekāham āśaucam | tato vivāhād arvāk patipakṣe pitṛpakṣe ca tripuruṣaparyantam trirātram |
vāgdānābhāve vivāhaniścayo ‘vadhīr ity eke | atronadvivarṣe khananam paścād dahanam
puruṣavad vā | aspr̥śyatvādi sarvam pūrvavad eva | upanayanād ūrdhvam puruṣamaraṇe vivāhād
ūrdhvam strīmarane sūdramarane ca vidhivad dagdhvodakapiṇḍadānasahitam yathāvarṇam
pūrṇāśaucam kāryam | tac ca dahanam brahmacaryāder anagnikasya vidhurādeś cāpi kapālāgninā
svaśākhoktavidhinā kāryam | gr̥hasthasya gr̥hyāgninā kāryam | āhitāgnes tretāgninā dahanam
kāryam | tac cāśaucam brāhmaṇānām daśāham | kṣatriyānām dvādaśāham | vaiśyānām
pañcadaśāham | sūdrānām māsam | vṛttasthānām dvijaśuśrūṣāpañcamahāyajñavatām sūdrānām tu
pañcadaśāham | caturthe daśarātram syād iti pakso dūṣitaḥ |

ekāhac chudhyate vipro yo ‘gnivedasamanvitaḥ |

ityādyā anādr̥tāḥ | tac cāśaucam āhitāgner vidhivad dahanam kṛtvā dahanadivasam ārabhyaiva
kāryam | videśasthe mṛte yāvad vidhinā na saṁskāras tāvat putrādīnām saṁdhyādikarmalopo
nāsty eva | anāhitāgner maraṇadivasam ārabhyāśaucam kāryam | anāhitāgner vidhivad
dahanābhāve tadānīm āśaucagrahaṇam kṛtākṛtam | āhitāgner vidhivad dahanābhāva āśaucam
nāsty eva | agnyudakādānam ca putrānām prathamadine kāryam daśame vā | tryahād vā |
daśamadinād arvāg vā | ādyaśrāddhāt prāg vā kasmimścid dine grāmād bahiḥ kāryam
nakhanikṛnanam ca | gurumarane caivam | mṛtaśarīrābhāve ‘sthisaṁskāram kuryāt | asthnām
abhāve palāśavṛntaiḥ kuśair vā śarīrapratikṛtim kṛtvā punaḥsaṁskāram kuryāt | āhitāgneḥ
punaḥsaṁskāre pratyakṣaśavavad dāhādikaṁ sampūrṇāśaucam yathāvarṇam kāryam | āhitāgneḥ
punaḥsaṁskāras tat sūtakamadhya cet kṛtas tat sūtakaśeṣeṇaiva śuddhiḥ | atīte sūtaka
punaḥsaṁskāre tu pūrvam agr̥hītāśaucasya putrasya patnyāś ca daśāhādikaṁ pūrṇāśaucam |
gr̥hītāśaucasya putrasya patnyāś ca trirātram | patnīpunaḥsaṁskāre patyus caivam sapatnyor
mithaś caivam | agr̥hītāśaucānām sapīṇḍānām trirātram | gr̥hītāśaucānām punar āśaucam nāsty
eva | videśasthajanane maraṇe vā prathamadivasād ūrdhvam jñāte svāśaucaśeṣeṇaiva śuddhiḥ
putrādīnām | hīnavarṇasya brāhmaṇādyutr̥kṣṭajātisapiṇḍatva utr̥kṣṭajātyāśaucam [82] eva | dāsī
dāśaś ca preṣyāś ca svāmikārye svāmy āśaucasamakāle gate spr̥śyāḥ | svakarmādhikāras tu
svāśaucānta eva | pratilomajñānam nāśaucam teṣām tadante malakṣālanam eva | śavam dagdhvā
pr̥ṣṭhato ‘navekṣamāṇā āgacchanto ‘sphuṭitam ślakṣṇam pāṣānam gr̥hītvā mahājalam gatvā tatra
mahājale śarīramalam prakṣālya vastram saṁsodhya snātvā punaḥ sacailam snātvā ca vāgyatāḥ
samāhitāḥ sagotrāḥ sapīṇḍāḥ samānodakāś ca vṛddhapūrvāḥ prācīnāvītino dakṣiṇāmukhāḥ
pretasya nāmagotre uccārya pretas tṛpyatv iti jalapūrāñjalim satilam savyottarapāṇikāḥ pāṣāṇe

sakṛt pramuñceyuh | evam udakaṃ datvā jalāt samuttīrṇān navajātatrṇake bhūpradeśe samyak
sthitān kulavṛddhāḥ pūrvetiḥsaiḥ śoko niṣphalaḥ śleṣmāśru bāndhavair muktaṃ pretāsye patati
tasmān na rodanaṃ kāryaṃ vihitāḥ kriyāḥ kāryā ity āśvāsayeyuh | evam āśvāsītā vastrāṇi
niṣpīḍya śoṣayitvā bālapūrvam grhaṃ gatvā dvāri sthitvā samāhitā nimbapatrāṇi śanair
bhakṣayitvācamyāgnyudakagomayagaurasarṣapadūrvāṅkuragovṛṣabhān sprṣtvā maṇipravālādīn
svaśākhoktāṃś ca yathālābhaṃ sprṣtvāśmani padaṃ śanair nidhāya grhaṃ praviśeyuh | tasminn
ahany ekasmin mṛnmaye pātre jalaṃ preta snāhīty ākāśe śikyādaḥ sthāpyam | anyasmin
mṛnmaye kṣīraṃ preta pibeti tathaiva sthāpyam | nimbapatrabhakṣaṇaṃ pātrasthāpanaṃ vā
kāryam | tatas tasmin divase tasmin grhe ‘nnaṃ na paceyuh | krītānnena vāyācitāhṛtena
vānyagrhapakvena vā haviṣyeṇa varteran na svagrhapakvena
kṣārālavanaṃmāśamāśpūpa-pāyasavarjaṃ | adhaśāyanaṃ bālavṛddhāturavarjaṃ pṛthak pṛthag
brahmacaryayuktā bhaveyuh | gurau mṛta upavaseyuh putrāḥ patnī ca | jātasūtake sarve niyamā
na syuh | mahāgurumarāṇe ‘kṣārālavanāśīno dvādaśarātraṃ dānādhyayane varjayeran | pitā
putram utpādyā saṃskṛtya vedam vedārthaṃ ca grāhayitvā vṛttim kalpayitvā mahāgurur bhavati |
tato yāvad āśaucaṃ tāvat pratyaham ekaikam añjalim dadyuh | tathā sati daśadineṣu daśāñjalayaḥ
syuh | yad vāśaucadineṣu pratyaham dinasamkhyayāñjalīm vṛddhyā datvātītadinasaṃkhyayā ca
dadyāt | tathā sati śatāñjalayaḥ syuh | evam mātāmahanām ācāryānām codakadānaṃ kuryāt |
sakhīnām prattānām duhitṛbhaginyādīnām bhāgineyaśvaśrūśvaśurartvijām cecchayodakadānaṃ
kuryāt | asthisamcayanaṃ āhitāgner anāhitāgneḥ saṃskāram ārabhya prathame ‘hni dvitīye tṛtīye
caturthe saptame navame vāviruddhe svaśākhoktaviddhinā [83] kāryam | tatra piṇḍatrayaṃ ca
deyam | ekaḥ piṇḍaḥ śmaśānavāsibhyaḥ pūrvapretebhyo madhyama eka idānīmṛtanapretāya
dakṣiṇata ekas tatsakhibhya iti dakṣiṇasaṃsthaṃ dadyāt | asthīni gaṅgāyām kṣīped anyatīrthe vā
śuddhadeśe vā | saṃcayane kṛte varṇāḥ svāśaucakālātribhāgena tricatuhpañcadīnaiḥ sprṣyāḥ |
daśadvādaśapañcadaśatrimśaddinair bhojyānnāḥ | brahmacārī
pitṛmātrmahāgurvācāryopādhyāya-vyatiriktānām dahanāśaucodakadānādikaṃ na kuryād ā
samāvartanāt | pitṛādīnām tu kuryād eva | prakrāntaprāyaścittavrataś ca ā vratasamāpter
dahanādikaṃ na kuryāt | svakarmarahitaś ca na kuryāt | kṛte ‘pi nopatiṣṭhate |
mātāpitṛgurvācāryopādhyāyānām pretakārye vratacārīṇo vratalopo nāsti | sa sūtakānnaṃ nāśnīyāt
| na sūtakibhiḥ saha vaset | anyapretālaṃkaraṇe tūpanayanaṃ kāryam | samāptavratasya śiṣyasya
daśāhāśaucaṃ gurudahane | svakarmapatitā mahāpātakapatitāḥ puruṣāḥ striyaś ca
hīnajātīgāminyo brāhmaṇagarbhapatinyo bhartṛghnyaś ca steyasvabhāvā viruddhadharmāṇaś ca
klībāś ca dahanodakadānādikaṃ na kuryuh | mohāt kṛte ‘pi nopatiṣṭhate | pretasya putro
dinatraye grāmād bahiḥ pāśāṇasya purataḥ kuśeṣv amantrakaṃ nāmagotreṇa
piṇḍapitṛyajñaprayageṇa trīm piṇḍān dadyāt | piṇḍe pāśāṇe cākṣatagandhamālyadhūpadīpān
dadyāt | dhūpadīpau na vā dadyāt | yad vā daśadineṣu daśa piṇḍān dadyāt | āśaucahrāse ‘pi trayah
piṇḍā daśaiva vā | anekaputratve tv itarānumato jyeṣṭha eva dadyāt | dravyeṇa vibhaktena
vāvibhaktena vā | putrābhāve pitṛsapīṇḍā mātṛsapīṇḍāḥ śiṣyāś tadarthajīvinō vā sambandhino
bāndhavā dadyuh | asagotraḥ sagotro vā puruṣaḥ strī vā | prathame ‘hani yo dadyāt sa
daśāhāntam | prathame ‘hani yad dravyaṃ daśāhāntaṃ tad eva | daśame ‘hany adhikaṃ
piṇḍatrayaṃ deyam | ekapiṇḍas tatsakhibhyaḥ | idānīmṛtanapretāya madhyamaḥ | dakṣiṇata ekaḥ
piṇḍo yamāya | tataḥ kartrā prārthitā bāndhavāḥ sambandhinaś ca trīmś trīm dharmodakāñjalīm
dadyuh | na pāśāṇanimayaḥ | tataḥ suvāsinyo ‘bhyaṅgasnātāḥ śubhaśuklavāsasaḥ kalaśapūrvāḥ
svagrhaṃ gatvānnabhojanādi svagrhapākena yathācāraṃ kuryuh | trirātrāśauce daśāñjalayaḥ
śatāñjalayo vā | daśāñjalipakṣe prathame ‘hni trayo ‘ñjalayaḥ | dvitīye catvāraḥ | tṛtīye trayah |
śatāñjalipakṣe prathame ‘hni trimśat | [84] dvitīye ca catvārimśat | tṛtīye trimśat | piṇḍāś ca
trayodaś vā | daśapakṣe prathame ‘hni trayah | dvitīye catvāraḥ | tṛtīye trayah | saṃcayanaṃ ca |

anupanītasya piṇḍam bhūmau dadyān na barhiṣi | strīśūdrayor vivāhād arvāg eva |
aśaucadinamadhye punaḥsaṃskāre tu dr̥ṣṭabādhahayād dinam saṃbhava śodhyam | kālāntare
kartavye pretakārye tu dinam śodhyam eva | saṃvatsarād ūrdhvaṃ pretakārye tūttarāyaṇakālah
śreyān | tatrāpi kṛṣṇapakṣaḥ śreyān | tatrāpi nandam trayodaśim caturdaśim dinakṣayam ca
varjayet | śukraśanaiśvaravārau varjyau | nakṣatreṣu bharaṇī kṛttikādrāśleṣā maghā mūlam
dhaniṣṭādipaṇcakam ca tripuṣakarāṇi cātidoṣṭāni sarvathā varjyāni | vyatīpāte parighe vaidhṛtau
ca yoge viṣṭikarāṇe caturthāṣṭamadvādaśasthe candre cātidoṣaḥ |
rohiṇīmṛgaśīrṣapunarvasupūrvottarācitrāviśākhānurādhāpūrvāṣāḍhottarāṣāḍhā
niśiddhatripuruṣkarāṇi ceṣadduṣṭāni saṃbhava varjyāni | śeṣāṇy aduṣṭāni grāhyāni | sarvathā
dinaśuddhyasaṃbhava ‘natiduṣṭabāhyanakṣatram grāhyam | punaḥsaṃskāre ‘nantaranakṣatram
grāhyam | nāndāyām śukravāre caturdaśyām trijanmanakṣatreṣv ekoddiṣṭam atiniśiddham |
sākṣād ekāśahe ca prāpta ekoddiṣṭam kāryam eva | tatra tithinakṣatravārādikam naiva śodhyam |
yugādimanvādisaṃkrāntyamāvāsyāsu pretakārye kimcid api naiva śodhyam | (aparārkaṭ – (p.
871)

dhaniṣṭhāpaṇcakamṛte pañcaratnāni tanmukhe |
nyasyāhutitrayam kartā dadyād vaha vapām iti ||
tato nirharaṇam kāryam eṣa sāgner vidhiḥ smṛtaḥ ||

itaram nikhaned eva |

tripādarkṣamṛte tadvad dhiranyaśakalam mukhe ||)

pratipādayet |

pratyakṣaśavaṣaṃskāre punaḥ punaḥ saṃskāre ca kartavya
ūrdhvocchiṣṭādharcchiṣṭobhayocchiṣṭaspr̥ṣyaspr̥ṣṭamarāṇakhaṭvāmaraṇabaddhamaraṇādiṣu
satsu trīn kṛcchrān ṣaṭ kṛcchrān dvādaś kṛcchrān pañcadaśa kṛcchrān vā prāyaścittam
nimittānusāreṇa brāhmaṇavacanād gr̥hītvāśaktau tadaiva kṛcchrapratyāmnāyam
dhenugo[85]hiranyadhanadhānyavastrādi datvā tadānīm śuddhim saṃpādy dahanādikam
kāryam | śakto bhaktaḥ putrādīḥ pitrādeḥ pāpinaḥ sarvātmanā suddhim icchatī cet
prāyaścittaprakaraṇoktasarvaprāyaścittānām anyatamam योगam kṛtvā dahanādikam kuryāt |
dahanādikartāpy adhikāritvābhāva evam eva śuddhim ātmanah saṃpādy dahanādikam kuryāt |
evam pretasyātmanaś ca śuddhim āpādy lobhādīnā dahanādike kṛte tat sarvam nopatiṣṭhate |
antarikṣe vinaśyati | ubhayaś ca narako dhruvam | pāṣaṇḍīnām vedabāhyalingānām saty adhikāre
‘nāśramiṇām svakarmahānīpatitānām mahāpātakinām puruṣāṇām strīṇām hīnajātīgāminīnām
brāhmaṇagarbhabhartṛghnīnām kulaṭānām ca prāyonāśakaśastrāgniviṣodbandhanaprapatanādyair
buddhipūrvakam ātmaghātakānām dahanādikam na kuryāt |
caṇḍālajalasarpabrāhmaṇavaidyuta-damṣṭrīśṛṅgipaśubhir buddhyā darpāt krodhādīnā mṛtānām ca
dahanāśaucodakādikam na kuryāt | mohāt kṛte ‘pi nopatiṣṭhate | antarikṣe vinaśyaty eva | teṣām
śarīram gaṅgāyām kṣipet | anyasyām vā mahānadyām kṣipet | tretāgnīn apsu kṣipet | gr̥hyāgnīm
ca catuspathe | yajñapātrāṇi dahet | teṣām śavānām
sparśanasnānālamkāravahanarajjucchedanadahanāśrupātakathādīn ajñānataḥ kṛtvā
mahāsāntapanam kuryāt | jñānāt taptakṛcchrām | eteṣv ekaikakarāṇe tv ajñānād upavāsaḥ |
matyābhyāse kṛcchratikṛcchracāndrāyaṇāni योगatayā kuryāt | eteṣām pāṣaṇḍyādīnām sarveṣām
niṣkṛtīr nāsti prāyaścittākarāṇe | tadānīm prāyaścittakaraṇasaṃbhava vatsarānte
lokarhāparihārartham śuddhyartham ca śrāddhāu योगatvārtham ca nārāyaṇabalim kṛtvā
śrāddham kāryam | atha teṣām ativiraktā bhaktāḥ prāyaścittasamarthāḥ putrādayaḥ santi ced
ātamaghātaprāyaścittam cāndradvayam taptakṛcchracatuṣṭayam ca kṛtvā dvātriṃśat kṛcchrāṇi
kṛtvā pāṣaṇḍyādīnām sarveṣām prāyaścittam योगam kṛtvā tadaiva vā kālāntare vā saṃvatsarād

arvāg vā dahanādikaṃ kṛtvā śrāddhaṃ kuryur anityatvād āyusaḥ | prāyo mahāprasthānaṃ
prapātanaṃ girivṛkṣādibhyaḥ |

atha nārāyaṇabalir ucyate —

kasyāṃcic chuklaikādaśyāṃ viṣṇuṃ vaivasvataṃ yamaṃ ca yathāvad abhyarcya tatsamīpe
madhughr̥taplutāṃs tilamiśrān daśa piṇḍān viṣṇurūpeṇa pretam anusmaran pretanāmagotre
uccārya dakṣiṇāgreṣu darbheṣu dakṣiṇāmukho datvā gandhādyair abhyarcya
piṇḍaprahavaṇāntaṃ kṛtvā nadyāṃ kṣipen na [86] patnyādibhyo dadyāt | tatas tasyāṃ eva
rātryāṃ ayugmān brāhmaṇān āmantryopoṣitaḥ śvobhūte madhyāhne viṣṇuṃ
abhyarcyaikoddiṣṭena vidhinā brāhmaṇapādaprakṣālanādīrtipraśnāntaṃ kṛtvā
piṇḍapitṛyajñavad ullekhanādyavanejanāntaṃ kṛtvā viṣṇave brahmaṇe śivāya yamāya ca
saparivārāya catuspiṇḍān datvā nāmagotrasahitaṃ pretam saṃsmṛtya viṣṇor nāma saṃkīrtya
pañcamam piṇḍam dadyāt | tato viprān ācāntān dakṣiṇādibhis toṣayitvā tanmadhye caikaṃ
guṇavattamaṃ pretabuddhyānusmaran gobhūmihiraṇyādibhir atiśayena toṣayitvā pavitrapāṇibhir
vipraiḥ pretāya tilasahitaṃ udakaṃ dāpayitvā svajanaiḥ sahito bhuñjīta |

sarpahate tv ayam viśeṣaḥ —

tasya nāgavrataṃ kāryam | tatra saṃvatsaraṃ bhādrapadaśuklapañcamīm ārabhyānyāṃ vā
śuklapañcamyāṃ upavāsaḥ kāryaḥ | yad vā caturthyāṃ ekabhaktaṃ pañcamyāṃ naktaṃ kurvan
dārumayaṃ mṛnmayam vā nāgaṃ pañcapaṇaṃ kṛtvā gandhaiḥ karavīraiḥ śatapatrair jātīpuṣpair
dhūpādibhir anantaṃ vāsukim śaṅkhaṃ padmaṃ kambalaṃ karkoṭakam āsvataraṃ dhṛtarāṣṭraṃ
śaṅkhaḥ kālīyaṃ takṣakaṃ kapilaṃ ca pañcamyāṃ saṃpūjya paścād brāhmaṇān
ghṛtapāyasamodakair bhojayet | saṃvatsarānte caivam saṃpūjya brāhmaṇabhojanaṃ
sauvarṇanāgādānaṃ godānaṃ ca kuryāt | atha vobhayoḥ pakṣayoḥ pañcamīṣu bhūmau nāgaṃ
piṣṭena vilikhya sitapūṣpagandhaiḥ sitagandhavāsitatandulair abhyarcya gavyakṣīramodakaṃ
bhūmau nivedyopasthāyaivam vaden muñca muñcemam iti | taddine madhuraṃ annam aśnīyāt |
evam abdaṃ vidhinā nāgaṃ abhyarcya pūrṇe ‘bde nārāyaṇabalim kṛtvā sauvarṇaṃ nāgaṃ gām
ca dadyāt | tataḥ śrāddhādikaṃ sarvaṃ kuryāt |
caṇḍālagobrāhmaṇapaśudamṣṭrisarpāgny-udakādibhiḥ pramādān maraṇe tu cāndrāyaṇam
taptakṛcchradvayaṃ ca kṛtvā yad vā pañcadaśa kṛcchrān kṛtvā vidhinā dahanāśaucadakaṃ
sarvaṃ kāryam eva | anuṣṭhānāsamarthajīrṇa-vānaprasthādīnām acikitsyaguruvyādhipīḍitānām
cāgnyudakāśanagiriprapatanaḍibhir buddhipūrvakam ātmaghātakatvam abhyanujñāyate | teṣāṃ
vidhivad dāhaṃ kṛtvā trirātrāśaucaṃ kāryam dvitīye ‘hny asthisamcayanaṃ tṛtīya
udakapiṇḍadānaṃ caturthe ‘hni śrāddhaṃ kuryāt | evam anyeṣāṃ vidhyānuḡhītātmaghātakānām
kāryam | abhiṣikṭakṣatriyādīhatānām goviprair antyajaiḥ paśudamṣṭryādibhir yuddhe
buddhipūrvātmaghātakānām pāṣaṇḍyanāśramipatitānām sadyaḥ śaucaṃ | jātāśauce mṛtāśauce ca
tretāgnisādhyāgnihoṭradarśapūrṇamāsādyā nityanaimittikāḥ kriyāḥ kāryāḥ | aupāsanāgnisādhyāś
ca sāyamprātarhomapārvaṇa-sthālīpā[87]kādyā nityanaimittikāḥ śruticoditatvāt kāryā eva |
asaṃbhavaḥ hāpayet | sarvathā na hāpayet | smārtatve ‘pi
piṇḍapitṛyajñāśravaṇākarmāśvayujīkarmādikam asagotreṇa kārayen na hāpayet |
(brahmācāryādivratinām ca vṛtte śrāddhakarmaṇi kartṛiṇām nimantritānām bhokṛiṇām yat kimcin
niyamasthānām apratiśiddhagrāhīnityadātṛiṇām eteṣāṃ yāvad upādhis tāvad āśaucaṃ nāsty eva |
ṛtvigādīnām tadānīm snānam asti) yajamānas tu snātvācamyoddeśatyāgau kuryāt | sarvaṃ

kāmyam tu varjyam eva | smārtatve ‘pi samdhyāyām gāyatrīyāñjalidānam kāryam | mārjanam
kāryam na vā | sūtake karmaṇām tyāgaḥ | yad vā prāṇān niyamy manasā mantram uccārayan
mārjanādikaṁ kṛtvā vācā gāyatrīm uccāryāñjalim dadyāt |
dānapratigrahapañcamahāyājñanityaśrāddhasvādhyāyādīnām smārtānām tyāga eva |
nityasannāśaucācamanabhojananiyamān asprśyasparsānānam ca kuryād eva |
sūtakānnabhojanam asvakulyānām na kāryam | svakulyānām na doṣaḥ | dātṛbhoktror
anyatareṇāpi sūtake jñāte na bhoktavyam | ubhābhyām aparijñāne na doṣaḥ | vivāhotsavayajñeṣv
antarā jananamaraṇāśauce pūrvasamkalpitadravye na doṣaḥ | (+ tatra kṛtānneṣu parair annam
pradātavyam | dātṛbhoktṛṇ sūtakī na samspṛšet | bhuñjāneṣu vipreṣv antarāśauce
‘nyagehodakācāntāḥ śuddhāḥ | sarvatrāśauce lavaṇe madhuni māmse ca pūṣpamūlaphaleṣu
śākakāṣṭhatṛṇeṣv apsu payodadhighṛteṣu tailauśadhājineṣu nāsty āśaucam | svāmyanujñayā
svayam eva gṛhṇīyāt | annasatrapravṛttānām taṇḍulādiṣv apakveṣu ca sarveṣu paṇyadravye ca
nāśaucam | śavasamsarganimittāśaucam anugamanāśaucam ca śavasamsargiṇa eva na
tadbhāryāputrādīnām dravyānām ca | atikrāntāśaucam ca taddravyānām nāsty eva |
kāruṣilpivaidyadāsīdāsarājapreṣyamūlyakarmakarāṇām sadyaḥ snātānām tattadvyāpāre nāśaucam
| gatyabhāve kvacit sprśyatvaṁ ca syāt | svavihitakarmasv āśaucam asty eva | kāravaḥ
śilpakārādyāḥ śilpinaś citrakarmacailanirṇejakādyāḥ | vṛtānām ṛtvijām dīkṣaṇīyeṣṭyādīdīkṣitānām
yajñīyakarma kurvatām annasatrakartṛṇām kṛcchracāndrāyaṇādivratīnām prāyaścittatvena
pravṛttavratīnām ca brahmacaryādi[88]vratīnām ca pravṛtte śrāddhakarmaṇi kartṛṇām
nimantritānām bhoktṛṇām yatkiṁcinniyamasthānām apratiśiddhagrāhayitṛdātṛṇām eteṣām yāvad
upādhis tāvad āśaucam nāsty eva | brahmacāriṇām yatīnām ca sarvadāśaucam nāsty eva |
ṛtvigādīnām tadānīm snānam asti)* | pūrvapravṛttacaulopanayanavivāhādisamskārakarmasu
pravṛttayajñeṣu ca pravṛttapratīṣṭhārāmādyutsaveṣu ca pūrvapravṛttavṛṣotsargādīpākayajñeṣu ca
yuddhe yuddhārthavihiteṣu śāntikarmasu ca sphoṭakādyupadravopasarge rājamaye deśaviplave
ca vivāhotsavadurgayajñayātrādītīrthayuddhakarmasu ca sadyaḥ śaucam tattadarthe śāntikarmaṇi
ca sadyaḥ śaucam | vyādhyādīnā mumūrṣāvasthāyām tadupaśamanārthe dāne ca | tathā
samkucitavṛtteḥ kṣutparīśrāntamātāpitṛādibahukūṭumbasya tadrakṣaṇayogye pratigrahe ca |
aśvastianikasya ca sadyaḥ śaucam | atikaṇiṣṭhāpadi viplave ca viśeṣeṇa sadyaḥ śaucam |
ekāhasamcitadhanasyaikāham āśaucam | tryahasamcitadhanasya tryaham āśaucam |
caturahārtham samcitadhanasya kumbhīdhānyasya ca caturaham | kusūladhānyasya daśāham |
āśaucakālamadhye 'nupapattyapagame 'vaśiṣṭāśaucam asty eva | evam daśāhasthāne
trirātrapakṣiṇyekāhasadyaḥśaucarūpāni vākyāny āpadviśayāni yojyāni | samānodakaviśayāś ca
samkucitāśaucaviśayakalpāḥ pakṣiṇyekāhasadyaḥśaucarūpā āpadviśayāḥ | tena
pratigrahādīnārtināśastadviśayā na sarvatra | brahmojjhatānimittam bahuvedasya svādhyāye
sadyaḥ śaucam |

japo devārcanavidhiḥ kāryo dīkṣānvitair naraiḥ |

nāsti pāpam yatas teṣām sūtakam vā yatātmanām ||

āśaucānantaram sarve varṇāḥ sacailam snānti | tato brāhmaṇo dakṣiṇahastenāpaḥ sprṣtvā
śudhyet | kṣatriyo vāhanam āyudham vā | vaiśyaḥ pratodam raśmīm vā | śūdro yaṣṭim sprṣtvā
śudhyet | evam sapiṇḍāḥ samānodakā vastrayugādibhir bhūṣitam śavam śmaśānam nayeyur na
gṛhagrāmābhīmukham pretam nayeyuḥ | na śūdrāḥ patitāś ca śavatṛnakāṣṭhahavīmṣi nayeyuḥ | na
nagnaṁ śavam daheyuḥ | dharmārtham
brāhmaṇaśavanirharaṇasnānālamkaraṇavahana-dahanādike kṛte dvijānām sacilasnānāt sadyaḥ
śuddhir mahāpuṇyam śubham cāyur bhavati | tatrāpy anāthapretasam[89]skāre ‘nekapuṇyam
āyus ca vardhate | dharmārtham utkṛṣṭajātipretanirharaṇādike kṛte sacailasnānāc chuddhiḥ |
dharmārtham sajātipretanirharaṇādike kṛte sacailasnānaprāñyāmaiḥ śudhyet | dharmārtham

hīnajātipretanirharaṇādike kṛte sacailaṃ snātvā nimbapatrabhākṣaṇādigrhapreveśanānte kṛte
 kṛcchrāc chuddhiḥ | snehādīnā sajātipretanirharaṇamātre kṛte tv ekāhāśaucena śuddhiḥ |
 snehādīnā sajātiṃ nirhṛtya tadgrhe sthitau trirātrāśaucam | snehādīnā sajātiṃ nirhṛtya tadgrhe
 sthitau tadannāśane daśāhāśaucena śuddhiḥ | snehādīnā tv anyajātīnirharaṇe tajjātīyam āśaucam
 kāryam | anugamanam (+tu sajātiṣv api brāhmaṇādyair na kāryam | snehādīnā
 sajātiṣūtkṛṣṭa)dvijātiṣu cānugamane kṛte sacilaṃ snātvāgniṃ sprṣtvā ghr̥taṃ prāśya śudhyet |
 ghr̥taprāśanam śuddhyartham eva na bhojanasthāne | sapiṇḍeṣv anugamanam vihitam eva |
 hīnajātiṣu tv evam: brāhmaṇasya kṣatriyānugamana ekāham āśaucam, vaiśyānugamane pakṣiṇī,
 sūdrānugamane trirātram āśaucamkṛtvā samudragāyām nadyām snātvā prāṇyāmaśataṃ kṛtvā
 ghr̥taṃ prāśya śudhyet | kṣatriyasya vaiśyānugamane tv ekāham āśaucam, sūdrānugamane
 pakṣiṇī, vaiśyasya sūdrānugamane tv ekāham | rodane caivam | asapiṇḍasya dahanādikaraṇe
 pādakṛcchro daśarātram trirātram vāśaucam ca | aśaktasya maraṇabhaye sati śuddhiḥ kāryā
 yathāyogyaprāyaścittaiḥ śaucasnānapūrvakam | rajasvalāyām jvaritāyām caturthe ‘hany anyā strī
 rajasvalā sprṣtvā sacailāvagāhyācamya daśakṛtvo dvādaśakṛtvo vā sprṣed ante vāsasām tyāgaḥ |
 tataḥ sā rajasvalā śuddhā | śaktyā dānam kṛtvā puṇyāhena viśeṣataḥ śuddhiḥ | āturo snānaprāptāv
 anāturo daśakṛtvo dvādaśakṛtvo vā snātvā snātvācamyācamyāturaṃ sprṣet | tataḥ sa āturaḥ
 śudhyet | sūtikāyām mṛtāyām kumbhe jalam ādāya tatra pañcagavyam
 kṣiptvāpohiṣṭhīyavāmadēvyādipuṇyābhīr ṛgbhīr abhimantrya brāhmaṇavacanaiḥ prāyaścittam
 labdhvā tenaiva snāpayitvā vidhinā dahet | rajasvalām mṛtām prakṣālya pañcagavyaiḥ snāpayitvā
 vastrāntarāvṛtām vidhinā dahet | atrāpi brāhmaṇavacanam kāryam pūrvoktam | yad vā sūtikām
 rajasvalām ca malam prakṣālya snāpayitvā [90] kāṣṭhavad dagdhvā brāhmaṇavacanam
 labdhvāsthīni vidhinā dahet | atītāśaucam tu svāśaucakālād ūrdhvaṃ brāhmaṇādīnām sarveṣām
 varṇānām upanayanād ūrdhvaṃ strīṇām sūdrāṇām vivāhād ūrdhvaṃ bhavati | tac ca māsatrāye
 trirātram | ṣaṇmāse pakṣiṇī | navamāse tv ekāham | tataḥ param sacailaṃ snātvodakadānāc
 chuddhiḥ | idaṃ sarvavarṇasamam | atītāśauce svāśaucakālātribhāgād ūrdhvaṃ sprṣyāḥ | janmany
 atikrāntāśaucam sapiṇḍānām nāsty eva | putrajanmani pituḥ snānam asty eva | deśāntarād
 arvāktanadeśe mṛte svāśaucakālād ūrdhvaṃ śrute taddeśe viṃśatiyojanādikaṃ tredhā
 vibhajyādye svamīpe bhāge trirātram | tato dūrabhāge pakṣiṇī tato ‘pi dūrabhāge tv ekāhaḥ syāt |
 evaṃ deśakālau paryālocya yatrālpāśaucam tad eva grāhyam | nātrāhāni vardhayet |
 deśāntarasthe mṛte svāśaucakālād ūrdhvaṃ śrute sapiṇḍānām sacailaṃ snānam na trirātrādi |
 mātāpitṛmarāṇe daśāhād ūrdhvaṃ dūradeśe ‘pi vatsarād ūrdhvaṃ api putrāḥ śrutvā
 maraṇaśravaṇadinam ārabhya daśāhāśaucādikam kuryād udakapiṇḍādikam ca | mahāgurumarāṇe
 dūradeśe ‘py ārdravastropavāsinā tathāivāśaucādikam kāryam | strīpumsayoḥ parasparam caivam
 | savarṇottamavarṇasapatnīṣu caivam | deśāntare kālāntare ca hīnavarṇāyā mātulḥ sapatnyā
 marāṇe tu putrasya trirātram | hīnavarṇasapatnīṣu caivam | samvatsare ‘tīte ‘pi sapatnyoḥ
 parasparam caivam | idaṃ cāśaucam sarvavarṇasamam | deśāntaram anekadhā smṛtam
 smṛtipurāṇatīrthakalpesu | āśaucakālamadhye yatra mṛtavārtā na śrūyate yojanād bahis tad
 deśāntaram | tatra yojanadvayādhikaprāyāṇasya niṣiddhatvād vidhivirodhena viprasya
 daśāhāśaucino viṃśatiyojanair deśāntaram | kṣatriyasya dvādaśāhāśaucinaś caturviṃśatiyojanaiḥ
 | vaiśyasya pañcadaśāhāśaucinaś ca triṃśadyojanaiḥ | sūdrasya māsāśaucinaḥ ṣaṣṭhiyojanair
 deśāntaram | tathā ṣaṣṭhiyojanam ekaṃ triṃśadyojanam aparaṃ (+caturviṃśatiyojanam anyad
 viṃśatiyojanam apara)m etāni yogyatayā vyavasthitānīti kecit |
 deśakālasugamadurgama-paryālocanayā sarveṣām aviśeṣeṇa bhavantīty anye | tathānyāni
 yoja[91]nād bahir eva | ṣaṭcaturdviyojanāni trīṇi deśāntarāṇi smṛtāni | tāni
 trirātrapakṣiṇyekaśāśaucaviśayāni | tathā
 bhāṣābhedaśeṣaviśeṣamahāgirivyavadhānamahānadīvyavadhānāni trīṇi deśāntarāṇi |

dvādaśāṣṭacaturyojanāni trīṇi deśāntarāṇi tāni samāny uktāni | tāni trirātrādiviṣayāṇy api bhavanti | tāni bhāṣābhedaḍḍini trīṇi pūrvoktacaturvidhadeśāntareṣu santi cet krameṇa
 (+dvādaśāṣṭacaturyojananyūnāni deśāntarāṇi bhavanti | tathā
 bhāṣābhedamātragirivyavadhāna-nādivyavadhānāni ca trīṇi deśāntarāṇi smṛtāni | yāni
 ṣaṭcaturdviyojanasamāni tāni ca trirātrādiviṣayāṇi bhavanti | tāni ca bhāṣābhedaḍḍini
 pūrvoktacaturvidhāni deśāntareṣu santi cet krameṇa) ṣaṭcaturdviyojanādhikanyūnāni deśāntarāṇi
 prāhuḥ |

tiryagyavodarāṇy aṣṭāv ūrdhvā vā vrīhayas trayah |
 pramāṇam aṅgulyasyoktaṃ vitastir dvādaśāṅgulā ||
 vitastir dviguṇāratnis tataḥ kiṣkus tato dhanuḥ |
 dhanuḥsahasre dve krośāś catuṣkrośaṃ tu yojanam ||

mātāpitṛgrhe vyūḍhāyāḥ prasave mātāpitṛdikānām ekāham āśaucam | tatra tasyā maraṇe
 trirātram | grhāntaramaraṇe pitror evam | grāmāntaramaraṇe pakṣiṇī | asapiṇḍe grhe mṛte
 trirātram | anyāśritāsu patipatnyādiṣu trirātram | sapiṇḍānām ekāham | asaṃnidhau pitur ekāham |
 sapiṇḍānām snānam ityādyadhikāśaucam saṃnidhāv asaṃnidhau nyūnam | idaṃ ca
 sarvavarṇasamam | mātāpitṛmaraṇe sarvavarṇeṣu vyūḍhaputrikāyās trirātram | jātāśauce
 mṛtāśauce sādekānām trirātram |
 mātamahagurvācāryadauhitraśvaśurasambandhiśrotriya-bahuyajñakratukṛdṛtvyajyeṣu guṇiṣv
 ekagrāme mṛteṣu trirātram | grāmāntare pakṣiṇī | aguṇiṣv ekagrāme pakṣiṇī | grāmāntara ekāham
 | anauraseṣu putreṣu kṣetrajadattakādiṣv ekāham |
 yājyartvigdauhitrasahādhyaīyahopanītātmabandhupitṛbandhumātrbandhuṣu ca
 śvaśuraśiṣyopādhyāyānūcānaguruputrācāryaputrasvāmimitrabhāgineyeṣu
 śvaśrūbhaginīmātāmahiṣu ca mātṛ[92]śvasṛpitṛśvasmātulānīgurvācāryapatnīṣu maraṇa ekagrāme
 pakṣiṇy āśaucam | grāmāntare tv ekāham | aguṇavatsv ekagrāme ‘py ekāham | grāmāntare
 snānam | upanayanād arvācīnasamśkārāpūrvakam vedādhyāpako gurur mantrajñānopadeśakāś ca
 | upanayanapūrvakam vedādhyāpaka ācāryaḥ smārtakṛd ācāryaś ca | vedādhyāpaka upādhyāyo
 vedaikadeśādhyāpakaś ca | anūcāno vedāṅgavaktā sacchrāstravaktā ca | śrotriya ekaśākhādhyāyī |

ātmapitṛśvasuḥ putrā ātmamātrśvasuḥ sutāḥ |
 ātmamātulaputrāś ca vijñeyā ātmabāndhavāḥ ||
 pituḥ pitṛśvasuḥ putrāḥ pitur mātṛśvasuḥ sutāḥ |
 pitur mātulaputrāś ca vijñeyāḥ pitrbāndhavāḥ ||
 mātūr mātṛśvasuḥ putrāḥ mātūḥ pitṛśvasuḥ sutāḥ |
 mātūr mātulaputrāś ca vijñeyā mātṛbāndhavāḥ ||

sabrahmacāriṇi trirātram | ekācāryopanītaḥ sabrahmacārī | svadeśarājamarāṇe tu dinamaraṇe
 dināntaram āśaucam | rātrau maraṇe rātryantam āśaucam | grāmamādhye śave sthite grāmasya
 tāvad āśaucam | kṣatriyāḍḍinām bhūrakṣārtham abhiṣiktānām āśaucam nāsti | bhūrakṣārtham
 anyasādhye vyāpāre ‘bhicārādaupurohitāder nāśaucam | svavīhiteṣu bhūpāder anadhikāra eva |
 strīviprārtham gavārtham ca saṃgrāme ca vidyutā ca hatānām sapiṇḍānām nāśaucam |
 yuddhakṣatena kālāntaramaraṇe grāmeśvare kulapatau mṛte caikāham | bhaginyām saṃskṛtāyām
 bhrātari saṃskṛte mitre jāmātari dauhitre bhāgineye śālake tatsute caiteṣv asavarṇeṣu maraṇe
 sadyaḥ snānena śuddhiḥ | svalpasambandhe snānam sacailam ityādi sarvavarṇasamam |
 svavarnottamavarṇābhyām naṣṭabhāryāmarāṇe bhartur ekāham āśaucam | jārasya trirātram |
 pratilomajānām kṛtaprāyaścittānām āśaucādikam kāryam eva | akṛtaprāyaścittānām āśaucam
 nāsty eva | svairiṇyādyāśritasya trirātram | saṃnidhau pitur trirātram | jātāśaucamadhe tatsame
 tato nyūne vā jātāśauce sati tato nyūne vā mṛtāśauce saty api pūrvāseṣeṇaiva śuddhiḥ |
 jātāśaucamadhye mṛtāśauce tena jātāśaucena tatsamam na samāpyate | mṛtāśaucenaiva tatra

śuddhir na jātāśaucena | mṛtāśaucamadhye tu tatsame tato nyūne vā jātāśauce mṛtāśauce vā sati
pūrveṇaiva śuddhiḥ | janmamaraṇanimittasvalpakālāśaucamadhye dīrghakālāśauce
dīrghakālā[93]śaucenaiva śuddhir na svalpakālāśaucena | mātṛmṛtāśaucamadhye pitṛmṛtāśauce
sati pitṛāśaucenaiva śuddhir na mātṛāśaucena | pitṛmṛtāśaucamadhye mātṛmṛtāśauce sati
pitṛāśaucam samāpyādhikam pakṣiṇy āśaucam kuryān na pitṛāśaucenaiva śuddhiḥ | mṛtāśauce
rātrimātrāvaśiṣṭe mṛtāśaucāntare sati pūrvāśaucam samāpyānantaram dvābhyām rātribhyām
śuddhiḥ | tasyā rātreś caturthe yāme mṛtāśaucāntare sati paścāt trirātreṇaiva śuddhir na
pūrvaśeṣeṇaiva śuddhiḥ | jātāśaucamadhye mṛtāśauce sati pretam uddiśya
dahanodakapiṇḍadānādikam kāryam eva | mṛtāśauce gate kāryam ity eke | mṛtāśaucayoḥ
saṁnipāte pretakṛtyam kāryam eva | jātāśaucayoḥ saṁnipāte jātakarmādikam kāryam eva | tatra
kartus tātkalikī śuddhir asty eva | strīpuruṣamaraṇa ekasmin dahanakāle prāpte savarṇānām
samānadharmānām patnyā saha dahanam kṛtvodakapiṇḍādikam patipūrvam pṛthak kāryam |
sapiṇḍanam tu patyuh paścān maraṇe ca patyuh pūrvam kṛtvā patnyāḥ sāpiṇḍyam kāryam |
asavarṇānām samānadharmānām patnīnām dahanādikam sarvam pṛthag eva kāryam |
savarṇānām samānadharmānām patnīnām ca saha dāhaḥ | udakapiṇḍādikam jyeṣṭhapūrvam
pṛthag eva | asavarṇānām samānadharmānām sapatnīnām dahanādikam pṛthag eva |
asamānadharmatāyām sarvam pṛthag eva | pitṛputrayoḥ samānadharmayoḥ kapālāgninā dāhyayor
dāhaḥ sahaiva | udakadānādikam pitṛpūrvam pṛthag eva | bhrātṛṇām samānadharmānām
kapālāgninā dāhyānām saha dāhaḥ | udakādikam jyeṣṭhapūrvam pṛthag eva | asamānānām
sarvam pṛthag eva | pūmbālānām bhrātṛṇām strībālānām dahane khanane caivam | anvārohaṇam
sarvajātistrīṇām pativratānām praśastam ātmano bhartuś ca sarvapāpakṣayadam narakottāraṇam
anekasvargaphaladam svargānta āyurārogyaiśvaryaputrādisarvasaṁpatpradam
duḥkhadāridryavaidhavyādināśakaram ityādi purāṇasmṛtiṣu śrūyate | tatrānvārohaṇam garbhinyā
niśiddham | brāhmaṇyā garbhinyā brahmahatyāsamam | kṣatriyādi jātigarbhinyāḥ
kṣatriyādi jātivadhasamam | savarṇayā patyā sahaikacityārohaṇam kāryam |
brāhmaṇyāikacityārohaṇam eva na pṛthakcityārohaṇam kāryam | kṣatriyādistriyā bhartari
deśāntaramṛte pṛthakcityārohaṇam eva | asavarṇayā pṛthakcityārohaṇam kāryam | tac
cānvārohaṇam evam kāryam | anvārohaṇam kariṣyāmīti saṁkalpya patiṁ namaskṛtya citim
āruhya sarvam prayogam kārayet | yad vā saṁkalpya prayoge kṛte dahyamāne bhartari taṁ
natvāgniṁ praviśet | citi[94]bhraṣṭā nārī mohād vicalitā ca prajāpatyam caret | saha dahane tu
śrāddhādaḥ piṇḍapākaikyam kālāikyam kartraikyam ca bhavati | sarvatra piṇḍadānam yogyaḥ
putro dadyāt | putrābhāve mitho dāpatī sapatnyāś ca | tadabhāve bhrātṛputro bhrātā snuṣā duhitā
dauhitro ‘nyaḥ sagotraḥ sapiṇḍaḥ sabrahmacārya api mitraṁ śiṣyo gurur bāndhavo
dhanasaṁbandhī vā dadyāt |

na putrasya pitā dadyān nānujasya tathāgrajāḥ |
api snehavaśād dadyāt sapiṇḍīkaraṇam vinā ||

adattānām kanyakānām tu pitarau dattaḥ | anyābhāve dattakanyām api pitarau dattaḥ |
dauhitramātāmahau parasparam dattaḥ | mātāmahyāś ca dauhitraḥ | jāmātrśvaśurau mithaḥ |
śvaśrvādeḥ snuṣā | bhrātārau mitho dattaḥ | guruśiṣyau parasparam | uktakartrabhāve yaḥ kaścit |
kurvataḥ sarvasaṁpatprāptir iti vijñāyate | ekādaśāhādaḥ putro jyeṣṭhādir yogyaḥ kuryāt |
navaśrāddhāni ṣoḍaśāśrāddhāni ca vibhakto vāvibhakto vaika eva kuryāt | sapiṇḍīkaraṇam tu
vibhaktāḥ putrāḥ sadhanāś caikasminn eva dine svavṛddhikramāt pṛthak pṛthak kuryur nānyathā |
ata ūrdhvam pṛthag eva kuryuh | śūdrasyāmantrakam sarvatra dvijavat kāryam | sarvatra
gotrājñāne nāmnaiva kāryam | vrīhyādipiṇḍadravyābhāve phalena mūlena payasā śākena guḍena
vā tilamiśreṇa kāryam | daśāhāntam kṛṣṇāyasapāṇiḥ syāt | anāhitāgniṁ yajamānam laukikāgninā
dahet | patnyāḥ patiparokṣe kapālāgner apy anujñāsti | dahanakāle ‘gnināśe dagdhakāṣṭhe ‘gniṁ

mathitvā dahet | laukikāgnau bhūr bhuvaḥ svāhety ājyāhutīr hutvā vā dahet | taddehaṃ mahyāṃ
jale vā kṣipet | daśāhapretapiṇḍaṃ datvāsnātvā bhuktāv asapiṇḍasya trirātraṃ sapiṇḍasyopavāsaḥ
| matyā dviguṇaṃ pretakṛtyaṃ kurvataḥ | saṃcayanād arvāk strīṇāṃ saṃgame cāndram ūrdhvaṃ
kāryaṃ | anyeṣāṃ pretāsaucināṃ pūrvam trirātraṃ paścād upavāsaḥ | pretakāryaṃ akṛtvā tad
dravyaṃ haraṃs tadvarṇavadhaprāyaścittaṃ kuryāt | deśāntaramaraṇe parākadvayam aṣṭau
kṛcchrān kṛtvā dahet | dūradeśāntaragate jīvadadvārtāṃ punaḥ paryālocya jīvadadvārtāyāṃ
aśrūyamāṇāyāṃ pūrvavayaske viṃśatyabdhād ūrdhvaṃ madhyamavayaske pañcadaśābhdād
ūrdhvaṃ cāndrāyaṇatrayaṃ triṃśatkṛcchrāṇi vā kṛtvā pālāśavṛntaiḥ kuśair vā pratikṛtiṃ kṛtvā
[95] dāhāsaucādikam piṇḍaśrāddhāni ca kāryāni | evaṃ kṛte ca punar āgataś ced ghṛtakuṇḍe
nimajjya tasya jātakarmādisaṃskāraṃ kṛtvā pūrvapatnyā vivāhaḥ kāryaḥ |

atha śrāddhakramaḥ —

tatrādaḥ navaśrāddhaṃ prathame ‘hni tṛtīye pañcame saptame navama ekādaśe ‘hni vihitam |
tatra prathamam ekādaśe ‘hni utkṛṣyate na vā | utkarṣapakṣe tṛtīyāhādiṣu pañcāharganaṣaṃjñāṃ
navaśrāddhaṃ bhavati | anutkarṣapakṣe caikādaśāhikasya vikalpitatvāt prathamādiṣu
pañcāharganaṣaṃjñāṃ bhavati | yad vā prathamāhe tṛtīye pañcame saptamāhe caivaṃ
tryaharganaṣaṃjñakam navaśrāddhaṃ kāryaṃ | aharyugmatvaṃ na kāryaṃ | etan navaśrāddham
ekādaśe ‘hni vā kāryaṃ | tathā ṣoḍaśaśrāddhāni navamiśrasaṃjñāni kāryāni | tāni pratimāsaṃ
mṛtāha āsaṃvatsaraṃ vihitāni dvādaśadvādaśāhe tripakṣe nyūnaṣaṇmāse nyūnābde catvāri |
evaṃ ṣoḍaśa | tatrādyam ekādaśe ‘hni utkṛṣya vidhīyate | tatra kramaḥ – ekādaśāhe dvādaśāhe
dviṫīyamāse tripakṣe tṛtīye caturthe pañcame ṣaṣthe māse nyūnaṣaṣthe saptame ‘ṣṭame navame
daśama ekādaśe dvādaśe māse nyūnābde ceti | tato ‘paredyuh saṃvatsarānte sapiṇḍikaraṇam |
tataḥ paredyur dviṫīyasamvatsarādāv ābdikam | tṛtīyasamvatsarādau pratyābdikam iti kramaḥ |
yad vā piṇḍapitṛyājñapārvaṇaśrāddhārtham agnimān daśāhād ūrdhvaṃ dvādaśāhe tripakṣe vā
vṛddhiśrāddha upasthite vāyuṣyasyāniyatatvāc cārvāk saṃvatsarāt sapiṇḍikaraṇam kuryāt | tac ca
ṣoḍaśaikoddiṣṭāni kṛtvaiva kāryaṃ | tatraikādaśe ‘hni catvāri śrāddhāni saṃbhavanti |
navaśrāddhādyam navaśrāddhāntyam ādyamāsikam svatantraikoddiṣṭam ceti | svatantraikoddiṣṭe
kriyamāṇe ‘nyeṣāṃ tantrānuṣṭhānāt siddhir icchatām asti ata ādyaikoddiṣṭam navasu miśram ity
ucyate | navaśrāddhadharmakam navamiśradharmakam ubhayadoṣakam bhavati | tato ‘vaśiṣṭam
navaśrāddhaṃ tato ‘vaśiṣṭam māsikam ca | pṛthaganuṣṭhānapakṣe cādaḥ svatantraikoddiṣṭam
kāryaṃ | tac cobhayadoṣam eva | tato navaśrāddhaṃ tato māsikam ekādaśe ‘hany
ekādaśabrāhmaṇabhojanaṃ pretoddeśenaikādaśarudroddeśena vā | ekādaśarudroddeśād
rudragaṇam ity āhuḥ | vṛṣotsargaś ca praśasyate | dvādaśāhasthāne nyūnamāsikam kṣātrā**[96]**diṣu
bhavati | saṃcayane kṛte manuṣyalokāt pretalokaṃ gacchata āmena pātheyaśrāddham
ekoddiṣṭavidhinā kāryaṃ | sapiṇḍikaraṇe kṛte pretalokāt pitṛlokaṃ gacchata āmena
pātheyaśrāddhaṃ pārvaṇavidhinā kāryaṃ | tataḥ puṇyāhavācanaṃ kāryaṃ | saṃvatsarād arvāk
sapiṇḍikaraṇe ‘numāsikāni pṛthak kuryād ekoddiṣṭavat pārvaṇavad vā mṛtāhaśrāddhavad |
anumāsikānte saṃvatsaravimokāntam śrāddhaṃ puṇyāhavācanaṃ ca kāryaṃ it kramaḥ |

atha saṃnyāsaavidhiḥ —

saṃnyāsasya vidhiṃ kṛtsnaṃ pravakṣyāmy anupūrvaśaḥ |
govindarājasya matam **baudhāyanam** matam yathā ||
ekoddiṣṭavidhānena kuryāc chrāddhāni ṣoḍaśa |
agnimān pārvaṇenaiva vidhinā nirvapet savyam ||

kṛcchrāṃs tu caturah kṛtvā pāvanārtham anāśramī |
 āśramī cet taptakṛcchrām tenāsau योगyatām vrajet ||
 daivikaṃ cārśikaṃ divyaṃ pitryaṃ mātṛkamānuṣe |
 bhautikaṃ cātmanaś cānte tv aṣṭau śrāddhāni nirvapet ||
 keśaśmaśrulomanakhaṃ vāpayitvopakalpayet |
 yaṣṭiṃ jalapavitraṃ kuryān nityena vidhinā tataḥ ||
 anagnimān dvijaḥ kuryān nityena vidhinā tataḥ |
 svāgnāv evāgnimān kuryād apavargāntam ādṛtaḥ ||
 grāmānte grāmasīmānte agnyāgāre surālaye |
 ājyaṃ payo dadhīty etat trivṛt prāśyopaveśayet ||

abhāve apo vā | om bhūḥ sāvitrīm praviśāmi om tat savitur vareṇyaṃ om bhuvah sāvitrīm
 praviśāmi om bhargo devasya dhīmahi om svaḥ sāvitrīm praviśāmi om dhiyo yo naḥ pracodayāt |
 iti paccho ‘rdharcaśaḥ samastayā vā | om bhūr bhuvah svaḥ sāvitrīm praviśāmi om tat savitur
 vareṇyaṃ bhargo devasya dhīmahi | dhiyo yo naḥ pracodayāt | ity ātmānam ātmanāśramād
 āśramam anuṇīya brahmībhūto bhavatīti vijñāyate | tat tathāgnim upasamādhāya samitpūrvām
 om svāheti pūrṇāhutiṃ juhuyāt | tena brahmānvādhānam iti vijñāyate | anāhitāgner iṣṭisthāne
 vaiśvānaraś caruḥ

[97] anagneś cāgnivarjaṃ tu brahmacāriṇa iṣyate |
 tathāgnīn samāropya gurave sarvasvaṃ datvā om bhūr bhuvah svaḥ samnyastaṃ mayā iti trir
 upāṃśu trir uccais triṃśatyā hi devā iti vijñāyate | tathā ca **kātyāyanah** |
 pañcāyudhadharam saumyaṃ sarvābharaṇabhūṣitam |
 dhyātvā hṛdi tv anujñāto guruṇā praiṣam īrayet ||
 tato ‘manta iti vāpāṃ pūrṇam añjalim ninayati | sakhe mām gopāyeti daṇḍam grhṇāti | padasya
 pāre rajasa iti śikyam | yena devāḥ pavitreṇeti jalapavitraṃ | sāvitrīyā kamaṇḍalum | sarvābhir
 vyāhṛtibhir brahmabhājanam | tata ud u tyam citraṃ tac cakṣur haṃsaḥ śuciṣan namo mitrasyeti |
 namaḥ savitre jagadekakakṣuṣe
 jagatprasūtisthitināśahetave |
 trayīmayāya triguṇātmadhāriṇe
 virañcinārāyaṇaśaṃkarātmane ||
 ity ādityam upatiṣṭhate | tathā ca **vyāsaḥ** |
 kaṭiprakṣālanam kṛtvā praṇavena mṛdā bahiḥ |
 tataḥ snānam prakurvīta mantravat tu jalāśaye ||

tisṛṣv api ca saṃdhyāsv añjalīm pradāya om bhūs tarpayāmi, om bhuvas tarpayāmi, om svas
 tarpayāmi, om bhūr bhuvah svas tarpayāmi, iti tarpaṇam kuryāt | athodite bhānau om bhūr
 bhuvah svar ity añjalim pradāya ud u tyam citraṃ tac cakṣur haṃsaḥ śuciṣad idam viṣṇur
 vicakrame tredhā tridivo brahma jajñānam ity ādityam upatiṣṭhate | sarvabhūtebhyo nama ity
 ātmānam pradakṣiṇīkṛtya namaskuryāt | om ādityāya vidmahe sahasrākṣāya dhīmahi | tan naḥ
 sūryaḥ pracodayāt, iti trir japet trikālam | atha bhikṣiṣyann ud vayaṃ tamasaś parīti catasṛbhir
 ādityam upasthāya maunī bhūtvā pañcāgāram saptaṅgāram vā praviśet | tataḥ pūrṇam asi pūrṇam
 me bhūyād iti japitvā punar āvartate | śucau deśe śucir bhūtvā caturaḥ piṇḍān nirvapet | om bhūḥ
 svadhā namaḥ, om bhuvah svadhā namaḥ, om svaḥ svadhā namaḥ, iti sārvaabhautikaṃ caturtham
 | śeṣam bhuktvā prāṇyāmān ṣaḍ ācāret | brahmabhūyāya kalpate, brahmabhūyāya kalpata ity āha
 bhagavān **baudhāyanah** | [cf. BDh 2.17.13–41]

iti smṛtyarthasāre saṃnyāsaavidhiḥ |

[98]

atha parivrājakasya saṃskāravidhiḥ —

grāmāt prācīm udīcīm vā gatvā brahmavṛkṣasyādastāt nadītīre vā śucau deśe vā
daṇḍapramāṇam devayajanam vyāhṛtibhiḥ khātvā trisaptavyāhṛtibhiḥ prokṣya darbhān
saṃstīryālaṃkṛtya śavaṃ nidadhāti | śvabhre viṣṇo havyam rakṣasveti | idaṃ viṣṇur vicakrama
iti dakṣiṇahaste daṇḍam nidadhāti | yad asya pāre rajasa iti savyahaste śikyam | yena devāḥ
pavitreneti mukhe jalapavitram | sāvitryā udare brahmabhājanam | bhūmir bhūmneti guhye
kamaṇḍalum | cittiḥ srug iti daśahotribhir anumantrayate | nātra śeṣasaṃskārāḥ pūrvam
anuṣṭhitatvāt |

sarvasaṅganivṛttasya dhyānayogaratasya ca |
na tasya dahanam kāryam nāśaucam nodakakriyā ||

atha saṃnyāsinām dahanavidhiḥ —

bhūmibhāge khāte —

saṃnikṛṣṭais tu saṃnyaste pitary uparate sutaiḥ |
dahanam tasya kartavyam yac cānyac cheṣasaṃjñitam ||
tasya samīpe ‘gṇim prajvālya yater dakṣiṇahaste upāvarohety avarohya tasyāgṇim putrāḥ
pitṛvidhānataḥ, agnihotravidhānena sāvitryā praṇavena vā dahet | yatīn dahan spṛśan vāpi
jalāvagāhanād eva sadyaḥ śudhyet | prāpnoty aśvamedhaphalam |
ahany ekādaśe prāpte pārvaṇam tu vidhīyate |
ekoddiṣṭam na kurvīta tridaṇḍānām kadācana ||
sapinḍīkaraṇam teṣām na kartavyam sutena tu |
tridaṇḍadhāraṇāt praityam naṣṭam āhośanā muniḥ ||
kuṭīcaraṇ saṃpradahet pūrayec ca bahūdakam |
haṃso jale vinikṣepyah paraḥsaṃ prapūrayet ||
ity āha bhagavān **baudhāyanah** |

iti smṛtyarthasāre ‘śaucaprakaraṇam

[99] **kāmadhenau pradīpte ‘bdhau kalpavṛkṣalatādiṣu |**
śaṃbhudraṇḍakadāralolaṭādyaiś ca bhāṣitam ||
manvatiriyājñavalkyādivyākhyātrpratipāditam |
smṛtyarthasāram vakṣyāmi sukhānuṣṭhānasiddhaye ||

atha prāyaścittāny ucyante —

tatra pāpānām acīṇaprāyaścittānām narakabhogānte karmavipākā ucyante | ajñānād brahmahā
kramāt sṛgāśvasūkarōṣṭrāṇām yoniṃ yāti | surāpaḥ kharapulkasavenānām
nāgapakṣicāṇḍālapulkasānām yoniṃ, suvarṇasteyī vidvarāhakṛmikīṭapataṅgatvam | gurutalpagas
tṛṇagulmalatātvaṃ kramād yāti | jñānād brahmahā
śvasūkarakharōṣṭrago’jāvimṛgapakṣicāṇḍāla-pulkasānām yoniṃ yāti, surāpo

viṭkrimipataṅgapakṣihimsrasattvānām | suvarṇasteyī ūrṇanābhi-kṛkalāsātiraścām ambucāriṇām
himsrāṇām piśācānām ca sahasraśo yoniṃ yāti | gurutalpagas tṛṇagulmalatānām kravyādānām
krūrakarmaṇām ca śataśo yoniṃ yāti | tatsaṃsargī ca tadvat | tato manuṣyajanmani brahmahā
kṣayarogī, surāpo nijakṛṣṇadantaḥ, suvarṇasteyī kunakhī, gurutalpagah kuṣṭhī | tatsaṃyogī ca
tadvat | parastriyaṃ dravyaṃ ca hṛtvārāṇye nirjale deśe brahmarākṣasaḥ syāt | anadhyāye ‘dhyāyī
śrgālo bahupratigrāhī ca | annaṃ ratnaṃ vā hṛtvājīrṇavyādhir atyantadaridro vā |
jñānavedavācakapustakahārī mūkaḥ, patraśākam mayūrah, ratnāni hemakārī pakṣy
atyantadaridro vā, nyāsam anapatyo daridro vā, śubhagandhāṇ chuchundarī, chuchundarī
rājamūśikā, dhānayaṃ mūśakaḥ, tailaṃ tailapāyī pakṣī | parasvaṃ hṛtvā nānātiryaḡjātīḥ syāt |
hutaṃ havir aśnaṇ chvātīduḥkhī ca | yānaṃ haraṇ uṣṭraḥ, phalaṃ kapiḥ, jalaṃ jalaplavaḥ
pataṅgo vā pakṣī matsyo vā, kṣīraṃ kāko bako vā, ḡrhopaskaraṃ ḡrhahārī kīṭaḥ | madhu haraṇ
daṃśaḥ kīṭaḥ, māṃsaṃ ḡrdhraḥ, ḡm godhā sarpo vā, agniṃ bakaḥ, vastraṃ kuṣṭhī pataṅgo vā,
rasaṃś ca lavaṇacārī kīṭaḥ, taijasaṃ maṇḍalī, godevabrāhmaṇasvaṃ pāṇḍurogī, nyāsaṃ kāṇo
‘napatyō vā, śayyāṃ kṣapaṇakaḥ | śaṅkhaṃ śukṭiṃ haraṇ kapālī, dīpaṃ kauśikaḥ, snehaṃ kṣayī,
parasvaṃ parapreṣyaḥ | yad yad apaharanti tattatprakārāḥ prāṇino jāyante tatsādhyavikalā vā |
brāhmaṇīm gacchan nirbījaḥ | mātaraṃ snuṣāṃ vā gacchan vātavṛṣaṇaḥ, caṇḍālīm [100]
pulkasīm vājagaraḥ, pravrajitāṃ naraḥ piśācaḥ, sūdrīm dīrghakīṭaḥ, savarṇāṃ daridraḥ,
rājastriyaṃ napuṃsakaḥ | ḡm gacchan maṇḍūkāḥ | dhānyamiśrako ‘tiriktāṅgaḥ, piśuno
durgandhi(ndha)nāsikaḥ, sūcako durgandhāsyah, devabrāhmaṇakrośakaḥ skhaladvāk,
garadāḡnidāv unmattau, gurupratikūlo ‘pasmārī, goghnaś cāndhaḥ | dharmapatnīm utsṛjyānyatra
pravṛttaḥ śabdavedhī prāṇī gulmī vā | madhukuṇḍāśī madhubhaksyah, strīpaṇyajīvī ṣaṇḍhaḥ,
kaumārādāratyāḡī durbhagaḥ, mṛṣṭaikāśī vānaro vātagulmī vā, abhaksyahbhaksako ḡṇḍamālī,
krūrakarmā vāmanaḥ, mitradhruk kṣayī, mātāpitror ākroṣṭi ṣaṇḍhākāraḥ, anṛtavāk saṃcalitavāk,
kūṭasākṣy ucchinnaḡaṅghācaraṇaḥ, vivāhaviḡhṇakartā chinnoṣṭhaḥ, avagoraṇe chinnaḡhasthaḥ,
catuspathe viṇmūtravisarge mūtrakṛcchrī, kanyādūśakaḥ ṣaṇḍhaḥ, īrṣyālur maśakaḥ, pitrā
vivadamāno ‘pasmārī, vidyāvikrayī puruṣamṛgaḥ, vedavikrayī dvīpī, bahuyācako jalaplavaḥ,
ayājyayājako varāhaḥ, animantritaḡhojī vāyasaḥ, yatastato ‘śnaṇ mārjāraḥ, kakṣavanadāhī
khadyotaḥ, adattādāyī balīvardaḥ, dāraḡcāryō mukhaviḡandhaḥ, paryuṣitāśī kṛmiḥ, matsarī
bhramaraḥ, agnyutsādī maṇḍalakuṣṭhī, sūdrācāryah śvapākaḥ, vārdhuṣiko ‘ṅgaḡhīnaḥ,
avikrayavikrayī ḡrdhraḥ, rājākrośako gardabhaḥ, anadhyāye ‘dhyāyī śrgālaḥ, matsyavadhe
garbhavāśī | ityādīny anūrdhvagasamāni striyo ‘py eteṣu nimitteṣu tajjātiṣu striyo jāyante |
idānīmṭanapāpinām prāyaścittanmukhatvārthaṃ pūrvajanmakarmavipākā darśitāḥ |

atha mahāpātakinaḥ —

brahmahā surāpo brāhmaṇasuvarṇasteyī gurutalpaga ete mahāpātakinaḥ | abdaṃ tatsaṃsargī
pañcamaś ca tadvat sāḡṣāt kartur anuḡrāhaka ājñāpayitopadeṣṭā ca | ājñāpayitābhyyarthayitā |
upadeṣṭā prayojayitā svārthaṃ parārthaṃ ca |

(*ākruṣṭas tāḡdito vāpi dhanair vā viprayojitaḥ |

yam uddīśya tyajet prāṇān brahmahā sa nigadyate ||)

[101] anumantā sanimittaṃ bhartsanatāḡanārthaharaṇāḡdinā kopam janayan nimittakartā |
tatkarṭṣu sāḡṣāt kartur anuḡrāhakasyālpadoṣaḥ | tasmāt prayojakasya | tasmāc copadeṣṭuḥ |
tasmāt prayojakānumantuḥ | tasmān nimittakartur alpadoṣaḥ prāyaścittaṃ ca tadvat |

athānupātakāni —

tatra brahmahatyāsamāni yāgasthanṛpavaiśyayor vadhaḥ, śaraṇāgatasya ca | rajasvalāyā
garbhinyāś cānatrigotrāyāś cāvijñātagarbhasya suhṛnmātrasya ca vadhaḥ | guruvipraviṣaye
‘jñānān mithyābhiśaṃsanam krodhotpādanam | adhikṣepo ‘sakṛn mithyānirbandhanaś ca |
rājagāmi pauṣunyam | gurau mahādveṣaḥ | nāstikyād vedanindāśāstrābhyāsād vedanāśaś ca |

atha surāpānasamāni —

laśunaviḍvarāhacchatrākagrāmakukkuṭapalāṇḍugrñjanādīnām matyā bhakṣaṇam | guruvipraviṣaye
mithyābhiśaṃsanenāyathāvāditvam anyathākartṛtvam ca | jaiḥmyam kauṭilyam ca tadvat |
ātmoṭkarṣārtham rājakulādāv anṛtoktir udakyāvaktṛsvādo mitravadhaḥ kūṭasākṣyam | vedatyāgo
vedanindā | tayor annasya bhuktiḥ |

atha suvarṇasteysamāni —

brāhmaṇasaṃbandhyaśvaratnamanuṣyastrībhūdhenuharaṇam | nikṣepasya cārvāk suvarṇamānāt |

atha gurutalpagasamāni —

snuṣābhaginīcaṇḍālīsakhibhāryottamajātikanyāsu retahsekaḥ | tathā pitṛṣvasāram mātṛṣvasāram
mātulānīm mātuh sapatnīm snuṣābhaginyau sakāme ācāryapatnīm tanayām
svasṛpitṛvyamātāmamahamātulaśrotriartviggurūpādhyāyaśiṣyastriyam uttamām udakyām
nikṣiptām pravratijām vratasthām uttamām brāhmaṇīm sagotrām śaraṇāgatām mātuh sakhīm
rājapatnīm stanyadhātṛīm anyamātaram mātṛṣvasuḥ sakhīm mātulānīsakhīm gacchan
gurutalpagavat sadyaḥ patati | tathā pitṛmātṛyonisambandhām gacchan |
stenanāstikāninditakarmatyāgininditakarmatyāgipatitātyāgyapatitatyāginah patitāḥ
pātakasaṃyojakāś cety anupātakāni |

athopapātakāni —

tatra **yājñavalkyaḥ** |

[102] govadho vrātyatā steyam ṛṇānām cānapakriyā |
anāhitāgnitāpaṇyavikrayaḥ parivedanam ||
bhṛtād adhyayanādānam bhṛtakādhyāpanam tathā |
pāradāryam pārivittyam vārdhuṣyam lavaṇakriyā ||
strīśūdraviṭkṣatravadho ninditārthopajīvanam |
nāstikyam vratalopaś ca sutānām caiva vikrayaḥ ||
dhānyakupyapaśusteyam ayājyānām ca yājanam |
pitṛmātṛsutatyāgas tadāgārāmavikrayaḥ ||
kanyāsaṃdūṣaṇam caiva [parivedakayājanam |
kanyāpradānam tasyaiva]¹ kauṭilyam vratalopanam ||
ātmano ‘rthe kriyārambho madyapastrīṇiṣevaṇam |
svādhyāyāgnisutatyāgo bāndhavatyāga eva ca ||
indhanārtham drumacchedaḥ strīhiṃsauśadhijīvanam |
hiṃsrayantravidhānam ca vyasanāny ātmavikrayaḥ ||

¹ The section within brackets is omitted in the edition. This must be an error, because words in this section are commented on later by the author.

śūdrapraiṣyaṃ hīnasakhyam hīnayoniniṣevanam |
tathaiivānāśrame vāsaḥ parānnaparipuṣṭatā ||
asacchrāstrābhigamanam ākareṣv adhikāritā |
bhāryāyā vikrayaś caiṣām ekaikam upapātakam || [YDh 3.235–42]

govadho gopiṇḍavyāpādanam | kāle ‘nupanītatvaṃ vrātyatā | brāhmaṇasuvārṇam tatsamād arvāk
parasvahrāṇam steyam | grhītasya suvarṇāder apradānam ṛṇānapākaraṇam devaṣipitṛṇam
ṛṇānapākaraṇam ca | saty apy adhikāre ‘nāhitāgnitvam | apaṇyasya lavaṇāder vikrayaḥ | sodare
jyeṣṭhe bhrātari sthite kaniṣṭhasya dārāgnihoṭragrahaṇam parivedanam | paṇapūrvādhyayanam
bhr̥tādhyayanam | gurutalpavyatiriktatatsamastrīgamanam pāradāryam | kaniṣṭhasya vivāhe
jyeṣṭhasya vivāharāhityam pārivittiyam | niṣiddhavṛddhyupajīvitvam vārdhuṣyam |
lavaṇasyotpādanam lavaṇakriyā | anātreyyā agarbhinyā api striyā vadhaḥ | śūdravadhaḥ |
adīkṣitakṣatriyavadho vaiśyavadhaś ca | arājasthāpitārthopajīvanam | paralokābhāvabuddhir
nāstikyam | brahmacāriṇaḥ strīsaṃyogo vratalope devatārādhanaṁ grhītavratalopaś ca |
apatyānām vikrayo dāsībhāvārtham taḍāgārāmopavanādeś ca vikrayo dravyagrahaṇena
vr̥thyādidravyānām āharaṇam steyam asāratrapusīsādikupyasya ca | gavādeḥ paśoś ca |
jātiduṣṭaśūdrā[103]dīnām yājanam karmaduṣṭavrātyādīnām ca yājanam | bhojanaṃ cobhayatra |
apatitapitṛmāṭṛsutānām grhanirgamas tyāgaḥ | aṅgulyādinā yonividāraṇam kanyādūṣaṇam |
parivedakayājanam tasmai kanyāpradānam ca | agurau kauṭilyam | ātmārtham
pākādikriyārambho madyapāyāḥ striyāś copabhogaḥ | kuṭumbarakṣaṇārtham
asacchrāstrādhigamārtham cādhitasvādhyātyāgaḥ | śrautasamārtāgnīnām ca
saṃskārādyakaraṇena sutasya ca śaktau bāndhavānām ca tyāgaḥ | pākādidṛṣṭakāryārtham
ārdradrumānām ca cchedaḥ | bhāryām paṇyabhāvena prayojya tallabdhopajīvanam strījīvanam
strīdhanopajīvanam vā | prāṇivadhena jīvanam | vaśyādyarthauśadhijīvanam |
tilekṣvādīpiṇḍārtham hiṃsrayantrapravartanam mahāyantrapravartanam vā | vyasanāni
mṛgayādīny aṣṭādaśa | ātmavikraya ātmano bhāryāyāś ca vikrayaḥ | śūdrapraiṣyaṃ śūdrasevā |
hīneṣu maitraṃ hīnasakhyam | akṛtasavarṇavivāhaś ca hīnavarṇavivāho hīnayoniniṣevanam
sādhāraṇastrīsaṃbhogaś ca | agrhītāśramitvam anāśramitvam | parapākaratitvam parānnapuṣṭatā |
cārvākādigranthābhyāso ‘sacchrāstrādhigamaḥ | suvarṇādyutpattisthāneṣu rājājñayādhikāritvam
ākareṣv adhikāritvam abhicāraś ca | laśunāder matyā bhakṣaṇam ityādīny upapātakāni |

atha jātibhramśakarasaṃjñakāni —

brāhmaṇasya rujaḥ kṛtyam ghrātir aghreyamadyayoh |
jaihmyam puṃsi ca maithunyam jātibhramśakaram hi tat || [MDh 11.68]

atha saṃkarīkaraṇāni —

kharoṣṭramrgahastyajāvīmīnāhimahiṣāṇām anyeṣāṃ grāmyāraṇyānām paśūnām vadhaḥ |

athāpātrīkaraṇāni —

ninditebhyo dhanādānam vāṇijyam śūdrasevanam | kusīdajīvanam asatyabhāṣaṇam ca |
[MDh 11.70]

atha malinīkaraṇāni —

bahukrmikīṭajalasthajalajavayohatyā | madyānugatabhojanam | bahuphalendhanapuṣpasteyam
adhairyam ca |

ato ‘nyāni pāpāni prakīrṇasaṃjñāni |

atha mahāpātakaprāyaścittam —

ajñānād brāhmaṇam hatvā vālavalkalacīrādivāsā jaṭī vāpito vā svena hatabrāhmaṇasya
śiraḥkapālam cihnārtham tadabhāve ‘nyasya vā tadanyad eva śiraḥkapālam dhvajadaṇḍau
dhārayan vanyair annādyair ekavāram pātramātrādiṣu mitāśī saṃyatātmā trikālasnāyī saṃdhyām
[104] upāsanam ca vidhivan mantrapūrvam ca kurvann
adhyayanādhyāpanavyākhyāpravacana-yājñanādānapratigrahādi varjayan brahmacārī
strīmadhumāmsagandhamālyādi
divānidrāñjanābhyañjanopānacchatrakāmakrodhamohaharṣaśokaviśādādi nṛtyagītāparivādādi
varjayan sarvabhūtahita āryabhuvam yathopakramasthānāsanābhyaṃ viharamś tīrthāny anuvasan
vane vā puṇyāśrame vā kuṭīm kṛtvā nivasan grāmānte govraje vā vṛkṣamūle vā dvādaśābdam
evam vrataṃ caritvā śuddhaḥ | yadi vanyair na jīvati tadā bhikṣārtham grāmaṃ praviśet | tatra
lohitakena mṛṇmayakhaṇḍena śārāveṇa vā grādhavāri sthitvā brahmahāsmīti svapāpam
prakhyāpya saptāgārāni mṛṣṭāmṛṣṭāvivekena caturvarṇyam vā bhakṣyam yācayitvaikakālam eva
mitāśī dvādaśābdam vrataṃ caritvā śuddhaḥ | yad vā dvādaśābdam niyataḥ prajāpatyam
kṛcchram nirantaram āvartya ṣaṣṭyadhikam trisatam caritvā śudhyati | dvitīye brahmavadhe
dviguṇam | tṛtīye triguṇam | caturthe na niṣkṛtiḥ | yad vā caturthādiṣu pratipāpeṣu gosahasram |
nirdhano ‘gṇim praviśet | yad vā pūrvoktam bhikṣācaryākṛcchrācaraṇādi vrataṃ yāvan maraṇam
kuryāt tena śudhyati | (* tatra buddhipūrvam sākṣād akartur buddhipūrvakam
anugrāhakaprayojakānumantṛnimittakartṛprotsāhakādīnām brahmahatyāsamānam ardham
ardham tasyāpy ardham ityādy ūhyam | yad vā buddhipūrvam abuddhipūrvam vā sākṣāt kartur
anugrāhakaḥ pādonam caritvā śudhyati | prayojakasya tadardham anumantā sardham pādam caret
| nimittakartuḥ pādam | protsāhakādīnām tāratamyavibhāgāt kalpyam | yadi nirnimittam
bhartsako guṇavān bharstyo nirguṇo mṛtas tadā tv ekābdam vrataṃ caret | tadāpi
mukhyakartṛñam ye tv anugrāhakādayas teṣām tāratamyāt kalpyam | tathā daṇḍo ‘pi
protsāhakāśrayadānumodakādīnām yathāyogam kalpyaḥ | ūnaṣoḍaśābdabālānām
aśṭiyadhikavṛddhānām ca strīñam rogiñam ca sarvapṛāyaścittam | yad vā dvādaśābdād arvāg
aśṭer ūrdhvam tu pādam eva | ūnaikādaśābdāntānām puṃsām ardham | strīñam pādamātram eva |
anupanītānām bālānām tu pādam eva pṛāyaścittam pitā bhrātā tatsamo ‘nyo vā suhṛt sarvam
kalpokitapṛāyaścittam caret | tataḥ param ā ṣoḍaśābdād anye vā careyuḥ *) | tataḥ param
aśṭivarṣāntam svayam evācareyuḥ | gurupṛāyaścitte pṛāyaścittāntarābhāve prasaṅgād
anuṣṭhānasiddhiḥ | somayāgasthabrāhmaṇavadhe dviguṇam vrataṃ | tadaśaktau gavām
sahasradvayam vidhivat **[105]** pātrebhyo dadyāt | ācāryavadhe dvādaśābdam vrataṃ gosahasram
vā | upādhyāye ‘ngavaktari cānūcānartvigvadhe dvādaśābdavratād ūrdhvam gosahasram
pādonam ardhapādam caret ityādy ūhyam tāratamyakalpanayā | tathā ṛtvigguruvadhe yāvajjīvam
vrataṃ caret | dviguṇam triguṇam caturguṇam vā | tadaśaktau vrataṃ dvādaśābdam kṛtvā
gosahasram ca kuryāt | atha yadi dvādaśābdam caran madhye coravyādhair hanyamānam ekam
brāhmaṇam godvādaśakam vātmānam antarā kṛtvā rakṣet | asāv asaṃpūrnadvādaśābdo ‘pi
tadaiva śudhyati | yadi tatra pravṛttas tad akṛtvaiva mriyeta tathāpi tadaiva śudhyet | tathā
parāśvamedhādīmahāyājñāvabhṛthe yajamānasamnidhau vā svapāpam ṛtvijām prakhyāpya tair
anuññātaḥ snātvā tadaiva śudhyati | yad vā vratamadhye kuṣṭhādidīrghatīvravyādhigrastam

brāhmaṇaṃ gāṃ cauṣadhaiḥ saṃrakṣya tadaiva śudhyet | yad vā vratamadhya viprasya
bhūdhenvādisarvasvaṃ caurair hr̥taṃ sarvaṃ datvā śudhyet | tatra pravṛttas tair hatō bahukṣato
mṛtakalpo jīvan vāpi tadaiva śudhyet | jñātvā brāhmaṇavadhe caturvarṇā bhr̥gupatanam
agnipatanam vā kuryuḥ | tatra ye traivarṇikā iṣṭaprathamayañās te ‘gnipatanam svarjitam
gosavam abhijidviśvajitau trivṛdagniṣṭutam vā kramenālpadakṣiṇam kuryuḥ | kṣatriyaḥ
sārvabhaumaś ced aśvamedham kuryāt | yady ajñānāt traivarṇikāḥ sāgnikā mahāpāpam kuryus
tarhi tatputrādayo hy ā doṣakṣayāt tadagnīn rakṣayeyuḥ | jñānāc ced gr̥hyāgnīn vaitānikān apsu
prakṣipet tato ‘gnipatanādi prāyaścittam kurvatām maraṇe caivam saparicchadānām | vidvāś
cen nirdhano guṇī hantā hatō nirguṇo ‘raṇye niyatas trivāram vedaṃ japeṭ | śaktaś ced vedaṃ
japan yojanaśataṃ vrajet | avidvān nirdhano guṇī plākṣaprasravaṇādaḥ paścimodadheḥ
pratisrotāḥ sarasvatīm haviṣyamitāśi gacchet | nirguṇo dhanī hantā cet pātre gr̥habhūmyādi
jīvanasamartham dadyāt | gr̥ham vā sopaskaram jīvanasamartham anapatyaś cet sarvasvam |
etattraye ‘nyatamam gr̥hītvāhitāgnir vaiśvānareṣṭim anāhitāgnir vaiśvānarasthālīpākam kuryāt |
gantā mūrkhō nirdhano vipramātravadhe ‘dhaḥśāyī triśavaṇī svakarma vedayan bhaikṣāśi
mahānadīsaṃgamādipuṇyāśramagoṣṭhaparvataprasravaṇatapovanavihārī sthāne vīrāsani
vatsaram kṛtsnam caritvā ratnahemagodhānyatiladadhisarpīmṣi viprebhyo dadyāt | manasā
brahmavadhyavyavasāyam kṛtvā svayam evoparato dvādaśāham jalāśi dvādaśāham upavased
ityādi | anyatra sameṣu vikalpo viśameṣu vyavasthā kalpyā | uktāni dvādaśābdādīni
brāhmaṇasyaiva | dviguṇam kṣatriyasya [106] triguṇam vaiśyasya | śūdrādeś caturguṇam | tatrāpi
hantr̥hanyamānaguṇaviśeṣeṇa prāyaścittaviśeṣo jñeyah | evam kṣatriyavaiśyādāv api |
hīnotkr̥ṣṭavadhe prāyaścittatāratamyam daṇḍagauravāt kalpyam | anulomapratilomajñānām tu
daṇḍavat prāyaścitam | gr̥hasthād dviguṇam brahmacāriṇo vānaprasthasya triguṇam yateś
caturguṇam | brahmacāriṇo dvaiguṇyam ṣoḍaśābdād ūrdhvam eva | sarvatra
prakrāntaprayaścittasya madhye maraṇe tadaiva śuddhiḥ |

atha nideśah —

somayāgasthakṣatravaiśyavadhe brahmahatyāvrataṃ dvādaśābdam caret | jñānād dvaiguṇyam
eva na prānāntikam | tatra ca jātiśaktiguṇādyapekṣayā vyavasthā | sarvatra
strīnapuṃsakatvenāvijñātagarbhasya vadhe, ṛtumaty ātreyy atrigotrā cātreyyī tasyāś ca vadhe
puruṣahatyāvad vyavahāre sāksāt satyoktau varṇānām vadhaprāptau sāksitvam gurau krodhāveśi
ca brāhmaṇanikṣepam hr̥tvāhitāgnibrāhmaṇabhāryām saguṇam somayāgasya nighātako
brahmahatyāvrataṃ caret | ātideśikeṣu pādonam prāyaścittam | prāyaścittasyātideśo na pātityasya
ca | brāhmaṇādivadhārtham śāstraprahāre kenacit pratibandhenāsau na mṛtas tathāpi
brahmahatyādivrataṃ pādonam cared āgamane ‘rdham | prayatne pādah |
brahmahatyāsamānārtham prāyaścittam sarvatra sāksāt kartur anugrāhakasya pādonam
prayojakasyārdham anumantuḥ sārddham pādām nimittakartuḥ pādām protsāhakādīnām ca
tāratamyam vidyāt | sarvatra bālavr̥ddhastriyo rogiṇaś ca sāksāt kartṛtve ‘pi prāyaścittārdham
arhanti | aśitivarṣād ūrdhvam vr̥ddhaḥ ṣoḍaśābdāt prāg bālāḥ | anupanītānām bālānām kanyānām
ca pādām prāyaścittam | tac ca pitā bhrātānyo vā suhr̥c caret | tato dvādaśābdānta evam
cārayeyuḥ | ūrdhvam svayam eva careyuḥ | sarvatra jātiśaktiguṇādyapekṣayā vyavasthā |

iti smṛtyarthasāre brahmahatyāprāyaścittam |

atha surāpānaprāyaścittam —

tatra mukhyasurā paiṣṭhī gauḍī mādhvī ca | tanmadhye surām traivarnikas tathā sūdrā strī ca
cāturvarṇyavivāha utpattyādi na pibet | yadi surām jñānāt sakṛt pibet
surāmbugomūtrakṣīra-ghṛtānām anyatamam agnisamṇibhaṃ kṛtvārdravāsā lauhena
pātreṇāyasena tāmreṇa vā pītvā maraṇac chudhyet | ajñānāj jalabuddhyā surāpāne
tālumāstrasamyoge jaṭī vālacīrādivāsā brahmahatyāvratam tacchihnavarjam dvādaśābdam
saṃpūrṇam kuryān na [107] pādonam | sarvatra strībālavrddhānām ardham ṣaḍabdam |
anupanītānām kanyānām ca pādam tryabdam eva kuryāt | jñānāc ced dviguṇam | yadi pītvā
charded vā tryabdam rātrau sakṛt piṇyākam evādyān nāśnīyāt | surāpāne tāvanmāstrasamyoge
varṣam vā vālavāsā jaṭī dhvajī tathā kuryāt | suraikauśadharogārthe pāne tv ajñāne
kṛcchrābdapādam cāndrāyaṇam vā kṛtvā punar upanayanam ca kāryam | bālye tu tac ca mātā
bhrātā pitā vā kuryāt | jñāne tu taptakṛcchram parākam cāndrāyaṇam ca kramāt kuryāt |
surāsaṃsprṣṭaśuṣkarasānnasya mūtraviḍreṭaḥśavādīnām vā jñānād bhakṣaṇe kāryam
punarupanayanam | śuṣkasurābhāṇḍodakapāne chardanam upavāso ghṛtaprāśanam ca | taj jalam
paryuṣitam pītvā śaṅkhapuṣpīvipakvakṣīram tryaham pibet | ajñānābhyāse pañcarātram pibet |
jñānāt tajjalapāne saptarātram pibet | jñānābhyāse tu dvādaśarātram kṣīreṇa brāhmīsuvarcalām
pibet | surāpasya mukhagandhasyāmatyā ghrāṇe somapaś ced apsu trīṇ prāṇāyāmān kṛtvā ghṛtam
prāśnīyāt | matyā ced dviguṇam sarvatra | asomapaś ced anapsu prāṇāyāmān kṛtvoktam prāśnīyāt
kuśodakam cāhuḥ | sāksāt surāgandhagrātau tu jātibhramśakareṣūktam sāntapanam | matyā cet
kāryam jñeyam ityādi |

iti smṛtyarthasāre surāpānaprāyaścittam |

atha madyapānaprāyaścittam —

tatra gauḍī mādhvī ca surā madyam | tālam pānasam drākṣam mādhuḥkaṃ khārijūram sairam
āriṣṭam maireyam nālikerajam etāny ekādaśamadyāni vidyāt | etāni madyāny utpattyādi
brāhmaṇānām tatstrīṇām cānupanītānām kanyāyās cāpeyāni | kṣatravaiśyayor na duṣyati madyam
| ajñānāj jalādibuddhyā tālādimadyapāne taptakṛcchram punar upanayanam ca |
mūtraviḍreṭaḥsrāvādibhakṣye dvijānām caivam | ajñānād gauḍīmādhvīyor jñānāt tālādimadyapāne
ca kṛcchrātikṛcchracāndrāyaṇāni kṛtvā punarupanayanam ghṛtaprāśanam ca | gauḍīmādhvīyor
jñānāt pāne tu piṇyākena kaṇair vā traivārṣikam | abhyāse ṣaḍabdam | atyantābhyāse
nirantarābhyāse ca dvādaśābdam | bahukālābhyāse cāgnivarṇam madyam pītvā mṛtaḥ śudhyet |
tālādiṣu tadardham kalpyam | sarvatra strībālavrddhādīnām ardham | anupanītasya kanyāyās ca
pādam mātā [108] pitā bhrātā vā kuryāt | tālādimadyāpekṣayā
lehyābhakṣyamūtraviḍreṭaḥ-srāvādīnām mukhamātrapraveśe
kṣīraudumbarabilvapālāśakuśodakam ṣaḍrātram pibet | gauḍīmādhvīyos tu dviguṇam | ajñānād
gauḍīmādhvīmadyavāsitaśuṣkabhāṇḍāmbupāne kuśamūlavipakvam kṣīram tryaham pibet |
jñānato ‘bhyāse tu kṣīraudumbarabilvapālāśais tryaham | ajñānābhyāse śaṅkhapuṣpīghṛtam
kṣīram ca pañcarātram pibet | jñānato ‘bhyāse tu gomūtrayāvakaṃ saptarātram pibet |
atyantābhyāse tu brāhmīm suvarcalām payasā dvādaśarātram | tālādimadyabhāṇḍodakapāne tv
ardham kalpyam | sarvatra strībālādīnām योग्यam kalpyam |

iti smṛtyarthasāre madyapānaprāyaścittam |

atha suvarṇasteyaprāyaścittam ucyate —

steyaśabdena samakṣaṃ parokṣaṃ vā balāc cauryeṇa vā krayādisvatvahetutvaṃ vinā grahaṇaṃ ucyate | tatrādaṃ suvarṇapramāṇaṃ nirūpyate | gavākṣagatasūryaraśmimadhye dṛśyamānaṃ trasareṇupramāṇaṃ raja ity ācakṣate | trasareṇvaṣṭakaṃ tu likṣā | likṣātrayaṃ rājasarṣapaḥ | rājasarṣapatrayaṃ gaurasarṣapaḥ | gaurasarṣapaṣaṭkaṃ yavaḥ | yavatrayaṃ kṛṣṇalaḥ | kṛṣṇalapañcakam māśaḥ | ṣoḍaśamāśakaṃ suvarṇaṃ | amatyā brāhmaṇasya suvarṇaṃ hṛtvā dvādaśa varṣāṇi brahmahatyāvratam śavaśirodhvajatatkapāladhāraṇarahitaṃ caret | yasya kasyāpi hiraṇyaṃ yaḥ kaścīd dharati sa tasyaikādaśaguṇaṃ datvā prāyaścittam samācaret | gurūṇaṃ yajñakartṛṇāṃ vā śrotriyaṇāṃ vā dhārmikabrāhmaṇāṇāṃ vā suvarṇaṃ hṛtvātmano muṇḍanaṃ kṛtvātmaśarīraṃ ghr̥tenābhyaṃyā kārīṣacchādito dagdhaḥ śudhyet | nirguṇaviprasuvarṇaharaṇe navābdam īdṛśaṃ eva caret | kṣāmabahuḥkūṭumbarakṣaṇārthaṃ haraṇe kṛcchraṃ ṣaḍabdam viśvajidādikam kratuṃ vā kuryāt | matyā yaḥ kaścīd brāhmaṇasuvarṇahāry ekasuvarṇaṃ ārabhya svapāpaṃ bhūpāya nivedyāyasaṃ daṇḍam khādiraṃ vā pradāya muktakeśo bhr̥ṣaṃ rājñā daṇḍena tāḍito mṛto vā jīvan vā śudhyet | svaśaktyātādane rājñas tu doṣaḥ syāt | suvarṇasteyī brāhmaṇo vrataṃ eva caren na daṇḍenātmānaṃ ghātayet | na ca vipraṃ rājā hanyāt | hanane brahmahatyā bhavaty eva | agnihotrī dhārmikaś ca vidvān kṣatriyo brāhmaṇasuvarṇahāry aśvamedhena śudhyati | gosavaṃ yajñaṃ vā kṛtvā śudhyet | ātmasaṃmite hema vā datvā śudhyet | tāvaddhanābhāve tapasy aśaktaḥ ca viprasya sakuṭumbasya [109] rakṣaṇaparyāptaṃ dhanam dadyāt | abrahmaṇas ced brāhmaṇasuvarṇasteyī daṇḍatādānenātmamaraṇaṃ anicchan surāpānavratam kṛtvā śudhyet | yadā tv apahārānantaraṃ jātānutāpaḥ pratyarpayati tyajati vā tatrāpastamboktaṃ caturthakālamitāśanaṃ tryabdam | manasā suvarṇasteye pravṛttaḥ svayam evoparataś ced dvādaśāhaṃ vāyubhakṣaḥ śudhyet | suvarṇasteyasameṣv aśvaratnamanuṣyastrībhūdhenu-haraṇādiṣu suvarṇasteyaprāyaścittārdhaṃ kāryam | trasareṇupramāṇasteya ekapraṇāyāmaḥ | likṣāpramāṇahemasteye trayah | rājasarṣapapramāṇahemasteye catvāraḥ ṣaḍ vā praṇāyāmāḥ | gaurasarṣapapramāṇasteye ‘ṣṭasahasragāyatrījapah | yavapramāṇahemasteye prātar ārabhya sāyamkālāntaṃ gāyatrījapah | kṛṣṇalapramāṇahemasteye sāntapanam | māśapramāṇahemasteye gomūtrapakvayavabhūñ māsatrāyeṇa śudhyet | suvarṇapramāṇāt kiṃcinnyūnahemasteye gomūtrapakvayavabhug abdena śudhyet | saṃpūrṇapramāṇabrāhmaṇahemasteye dvādaśābdavratādikam kāryam ity uktam | suvarṇapramāṇanyūnarajatasteye sāntapanam | niṣkacatuṣkapramāṇād ūrdhvaṃ daśaniṣkāntarajatasteye cāndrāyaṇaṃ kāryam | daśaniṣkapramāṇād ūrdhvaṃ śataniṣkāntarajatasteye cāndradvayaṃ | śataniṣkapramāṇād ūrdhvaṃ sahasraniṣkāntarajatasteye cāndratrayam | sahasraniṣkapramāṇād adhikarajatasteye pādonam brahmahatyāvratam caret | nāgarāṅgāyasatāmrapittalakāṃsyānām sahasraniṣkapramāṇasteye parākam | eṣāṃ niṣkasahasrādīmūlyānām steye brahmahatyāprāyaścittam dvādaśābdavratādikam | caturṇiṣkamūlyaratnasteye sāntapanam | caturṇiṣkamūlyād ūrdhvaṃ daśaniṣkamūlyāntaratnasteye cāndram | daśaniṣkād ūrdhvaṃ śataniṣkamūlyāntaratnasteye cāndradvayaṃ | śataniṣkamūlyād ūrdhvaṃ sahasraniṣkamūlyāntaratnasteye cāndratrayam | ratnasahasraniṣkamūlyād adhikaratnasteye brahmahatyāprāyaścittam pādonam navābdādikam | abrahmaṇasya nikṣepaṃ suvarṇaṃ hṛtvā ṣaḍabdam vrataṃ caret | narabhūmituraṅgharaṇe ca ṣaḍabdakam |

iti smṛtyarthasāre suvarṇasteyaprāyaścittam |

atha gurutalpaprāyaścittam —

janako gurus tattalpas tasya bhāryocyate | ajñānena mātaram gatvā mātṛsapatnīm savarṇām
uttamavarṇām vā tayā protsāhito jñānād gatvā lohasriyaṃ sutaptām ālīngya mṛtaḥ śuddhaḥ |
tapte ‘yaḥśayane suptvā vā mṛtaḥ śuddhaḥ | ubhayoḥ protsāhanāt tu [110] taptāyaḥśayane
suptasyālīngane śuddhiḥ | svayaṃ protsāhitaś cet svasya guhyatrikaṃ svahastacchinnaṃ
svāñjalīnā dhṛtvā nairṛtiṃ diśaṃ gacchann agrataḥ sthitam avicārayan pṛṣṭhato ‘paśyan
prāñāntaṃ śudhyet | amatyā savarṇottamastrīgamane dvādaśābdam brahmahatyāvratam |
amatyābhyāse gṛhṭakto muṇḍitaḥ karīṣarāśimadhyasthaḥ pādādisarvāṅgadāhān mṛtaḥ śudhyet |
jananyām matyā caivam | jananyām matyā pravṛttau retaḥsekāt prāñ nivṛttasya dvādaśābdam |
amatyā ṣaḍabdam | matyā mātuh sapatnīm sarvarṇām vyabhicāriṇīm gatvā vedajapasahitaṃ
cāndratrayaṃ kuryāt | amatyābdam kṛcchram | kṣatriyām api pitṛbhāryām matyā vipraḥ sakṛd
gatvā traivārṣikaṃ aṣṭakālāśanam | matyābhyāse līṅgaṃ vinā vṛṣaṇacchedāc chuddhiḥ |
kṣatriyāyām matyā pravṛttasya retaḥsekāt prāñ nivṛttau tayā protsāhitasya traimāsikaṃ kāryam |
ubhayaprotsāhitasyātikṛcchram traimāsikaṃ | svena protsāhitāyām kṛcchrātikṛcchram
traimāsikaṃ | tatraivāmatyā pravṛttasya retaḥsekāt prāk pravṛttasya [nivṛttasya?]
yoṣidubhayātmaprotsāhe tu kramāt kṛcchrātikṛcchracāndrāyaṇāni | vaiśyāyām tu gurupatnyām
matyā sakṛdgamane ṣaḍabdam caret | matyābhyāse līṅgārdhacchedane śuddhiḥ | amatyā
sakṛdgamane tryabdam | atyantābhyāse yāvajjīvaṃ vratī | vaiśyāyām matyā pravṛttasya
retaḥsekāt pūrvam nivṛttasyobhayātmayoṣitprotsāheṣu kramāt taptakṛcchraparākasāntapanāni |
amatyā pravṛttasya yoṣidubhyātmaprotsāheṣu kramāt pañcarātrasaptarātrāṣṭarātrāṇi | śūdrām
gurubhāryām matyā vipraḥ sakṛd gatvā tryabdam caret | matyābhyāse dvādaśābdam kāryam |
amatyābhyāse niranteraṃ cāndrāyaṇam | śūdrāyām matyā pravṛttasya retaḥsekāt prāñ nivṛttasya
yoṣidubhayātmaprotsāheṣu kramād atikṛcchraparākāḥ | tatraivāmatyā pravṛttasya
kāyasāntapanasaptarātropavāsāḥ | evaṃ kṣatriyāputrasya vaiśyāyām mātari matyā
sakṛdgamanādiṣu navābdādīni yojoyāni | śūdrāyām ca navābdādīni yojoyāni | vaiśyāputrasya ca
śūdrāyām navābdādīni yojoyāni | sarvatra gamanaṃ caramadhātuvisargāntam ucyate | sarvatra
retaḥsekāt prāñ nivṛttau maraṇānteṣu dvādaśābdam | anyatroktārdham kāryam | puruṣavat strīṇām
mahāpātākāni santy eva | atas tāsām matyā [111] pravṛttau maraṇāntikaṃ prāyaścittam | amatyā
pravṛttau dvādaśābdādiṣv eva sarvatrārdhaklptyā yogaṃ puruṣoktavat kāryam |
jātyuktaṃ pāradāryaṃ ca kanyādūṣaṇam eva ca |
sādhāraṇaṃ striyām nāsti gurutalpatvam eva ca ||

athātipātakānupapātakeśūcyante —

matyā samānagotrām samānapravarām ūḍhām gatvā gurutalpavratāc chudhyet | tajjo garbhaś
cāṇḍālāḥ syāt | sā patnī sambhoge tyājyā rakṣyaiva | amatyodhām gatvā tribhiś cāndraiḥ śudhyet |
garbhaḥ kaśyapaḥ syāt | savarṇakanyām mitrastriyaṃ bhaginīm sagotrām cāṇḍālīm māgaṅgīm
vātmajastriyaṃ sakṛd ajñānād gatvā cāndradvayāc chudhyet | jñānāt sakṛdgamane kṛcchrābdāc
chuddhiḥ | āsām anyatamām ekasyām rātrau bahuvāraṃ gatvā brahmahatyāvratam traivārṣikaṃ
caret | āsām anyatamām anekadineṣu gatvā brahmahatyāvratam caret | āsām ekām buddhipūrvam
bahudineṣu gatvāgniṃ praviśya mṛtaḥ śudhyet | mātṛṣvasāraṃ pitṛṣvasāraṃ ācāryaputrīm
ācāryabhāryām anujapatnīm cātmasutām mātulānīm ajñānāt sakṛd gatvābdakṛcchreṇa śudhyet |
āsām ekām ekasmin dīne bahuvāraṃ gatvā traivārṣikaṃ brahmahatyāvratam caret | āsām ekām

bahudineṣv anubandhena gatvā brahmahatyāprāyaścittam kuryāt | āsām ekām ekasmin dine
 ‘sakṛj jñānād gatvā ṣaḍabdam brahmahatyāvrataṃ caret | āsām ekām bahudineṣu buddhipūrvam
 gatvāgniṃ praviśya mṛtaḥ śudhyet | cāṇḍālīm pulkaśīm vyādhastrīyaṃ bhaginīm snuṣām mātuh
 svasāraṃ ca sakhīm viśvastām pravrajitām mātulānīm śaraṇāgatām antaḥpurastrīyaṃ ca gatvā
 śiṣyapatnīm patitām sagotrām ca gatvā retoniḥsaraṇāt pūrvam nivṛttasya māśopavāsena śuddhiś
 cāndreṇa vā | etāsu vyabhicāriṇīm yadi sakṛd gaccheḥ cāndreṇa śudhyet | ajñātām strīyaṃ sakṛd
 gatvā taptakṛcchreṇa śudhyet |

iti smṛtyarthasāre gurutalpagaṇapāyaścittm |

atha mahāpātakisaṃsargiprāyaścittam —

etaiś caturbhir mahāpātakibhir adhyayanādhyāpanavivāhayajñayājānasahavāsasahabhojanāni
 kṛtvā sadyaḥ pātityam āpnoti | etair ekāsanasthitim ekapaṅktibhojanam ekaśayane svāpam
 ekavāhanagatiṃ caikavatsaraṃ kṛtvā pātityam āpnoti | yena mahāpātakinaḥ yaḥ saṃsargī patitaḥ
 sa tasyoktavratāc chudhet | asya maraṇāpādakaprāyaścittasthāne brahmahatyāvrataṃ
 dvādaśābdikaṃ syāt | ajñānād yasya yena saṃsargo jātas tasya taduktavratārdhāc chuddhiḥ |
 ajñānāc caturbhir mahāpātakibhiḥ pañcarātraṃ saṃsarge trirā[112]traṃ daśarātrasaṃsarge
 kāyakṛcchrādi | dvādaśarātraṃ saṃsarge sāntapanam | pakṣasaṃsarge daśopavāsāḥ |
 māśasaṃsarge parākāc chuddhiḥ | trimāśasaṃsarge cāndram | ṣaṇmāśasaṃsarge cāndradvayam |
 kiṃcinnyūnābdam nairantaryasaṃsarge ṣaṇmāśam kṛcchrād vā | kiṃcinnyūnam saṃvatsaraṃ
 saṃsarge cāndrāyaṇābdam | etaiś caturbhiḥ saṃsarge strībālavrddhātūrās tattaduktavratārdham
 kuryuḥ | mahāpātakisaṃsargisaṃsarge tu tatsaṃsargivratasyārdham kuryāt |

iti smṛtyarthasāre mahāpātakisaṃsargiprāyaścittam samāptam |

athopapātakaprāyaścittāny ucyante —

ajñānād brāhmaṇamātrasya gomātraṃ brāhmaṇo hatvā trirātraṃ upośya vṛṣabhaikādaśagā datvā
 śudhyati dvādaśaprajāpatyair vā | pratyāmnāyadvādaśadhenūr vā datvā śudhyati | jñānāc ced
 gohito gor gamanasthānāsanaśayaneṣu svayaṃ ca tathā kuryāt |
 bhayavyādhikṣutpipāsāśītātapādibhyo rakṣann ātmīyaparakīyabhakṣyapāneṣv avārayann
 avedayan rātrau gām natvā vīrāsano vanaśākādyāhāro māsatrayānte vṛṣabhaikādaśa gā dadyāt |
 aśaktaḥ sarvasvaṃ datvā śudhyati | prajāpatyapratyāmnāyapakṣe tv ajñānapakṣād dviguṇam |
 ajñānāt kṣatriyasya gomātraṃ hatvā gohito go’nugāmī goṣṭhaśāyī triṣavaṇasnāyī saṃyataḥ
 pañcagavyam eva piban māsānte dhenum datvā śudhyati śatprajāpatyair vā | pratyāmnāye
 ṣaḍdhenavo deyāḥ | jñānāc ced caturthakāle haviṣyam akṣāralavaṇam mitam aśnan gomūtrasnāyī
 dvau māsau nītvā śudhyet | prajāpatyaṃ pratyāmnāye dviguṇam | ajñānād vaiśyasya gomātraṃ
 hatvā gohitādikṛd atikṛcchraṃ nirantaram caran māsānte dhenum datvā śudhyati
 pañcaprajāpatyair vā pratyāmnāye dhenum dadyāt | jñānāc ced vaiśyasya gomātraṃ hatvā
 taddviguṇam sarvaṃ caret | ajñānāc chūdrasya gomātraṃ hatvā gohitādikṛt prajāpatyaṃ
 nirantaram caran māsānte dhenum datvā śudhyati | pratyāmnāye dhenucatuṣkam | jñānāc cet
 kṛtavān gocarmaṇārdreṇa saṃvṛto goṣṭhe vasan ṣaṇmāśam yavāgūṃ pibaṇ śudhyati |
 prajāpatyapratyāmnāyau ced dviguṇau | akāmāt somayāgasthaśrotriyaṃ gomātraṃ hatvā

gohitādikṛc chākādibhug abdānte vṛṣabhaikādaśagā dadyāt | gogrāsabhuk ṣaṇmāsair vā śuddhaḥ |
kāmāc ced gohitādikṛn maunḍī śākabhuk tryabdam caret | dhanī vakṣyamānavratam gośatam
caret | jñānāt somayāgasthaśrotriyaṭidurgatakuṭumbibrāhmaṇasya kapilām [113] homārtham
garbhiṇīm bahukṣīrām suvṛttataruṇādiguṇām nirguṇo dhanavān pratijñayā khaḍgādinā hatvā
bhrūṇahā bhavati | sa brahmahatyādviguṇam vratam caret | yad vā gohitādikṛd daṇḍamauñjībhrd
akṣāralavaṇam rūkṣam ṣaṣṭhe kāle ‘śnan gomatīm praṇavam vedam vā japan dvimāsānte
gosahasram dadyāt | ajñānāc ced brahmahatyāvratam traivārṣikam | vṛṣabhaikaśatagodānam
agarbhinyāḥ kāmataś ced vadhaḥ | akāmataś ced gohitādikṛn mauñjī śākādibhuk tryabdam caret |
yadi tām kāṣṭhena hanyāt śāntapanaśatam gosahasraśatadānam tryabdādiṣu | loṣṭhena kāyam |
pāṣāṇena taptakṛcchrapūrvam vratānte viprān saṁbhojya tebhyaś trimśadgā vṛṣabham ca dadyāt |
bālām ativrddhām atikṛśām rogiṇīm ca hatvā pūrvaprokṭārdhavratam kṛtvā viprān saṁbhojya
śaktyā hematilān dadyāt | ekābde gavi hate pādām dvyabde ‘rdham tryabde pādonam tataḥ
kāyam caret | garbhinyā vadhe tūcyate | utpanne garbhe pādām dārḍhye ‘rdham āpūrṇe pādonam
caitanye govratam dviguṇam | ajñānād ekām bahavo hatvoktavratasya pādām pratyekam kuryuh |
dve hatvārdham bahvīḥ pādonam | jñānāt pratyekam kṛcchram eva | ekena rodhādīnā bahūnām
vadhe dviguṇam vratam | ajñānād vaidyena mithyausadhenaikasyā vadhe dviguṇam | ajñānād
avaidyena hitabuddhyā tv auśadhadāne pādavratam | rodhādau vyavahitakartṛṣu rodhane
pādabandhane ‘rdham yojane pādonam nipātane sarvam | ajñānād rodhādi kṛtvā
tajjanyapramādaparihārārtham avekṣamāṇe mṛte kāryam kṛtvā viprān saṁbhojya gomithuṇam
dadyāt | rodhanādipramādarakṣaṇākaraṇe kramāt pādārdham tripādām sarvāṇi traimāsikādīni
kāryāṇi | cihnavyādher anyatra dāhe ‘tivāhe nāsāpucchādicchede nadīparvatādirodhe ‘tidāhe
‘tidamane saṁghāte yojane śṛṅkhalānālikeraśaṇavālamauñjīdīdṛḍhapāśabaddhe mṛte pādonam |
sarvatra ghaṇṭākṣibhūṣaṇanimitte ‘rdhakṛcchram | mṛtakalpavadhe tu
saktuyāvakabhaikṣa-payodadhigṛhṇāni kramān māsārdham bhuktvā viprān saṁbhojya gām
dadyāt | maraṇahetuvyādhim utpādya dvādaśarātram pañcagavyam pibet | śṛṅgāsthibhaṅge
carmavimocanādu ca gavi jīvati māsāntam yavāgūṃ pibet | aśaktaḥ payo dadhi ghṛtam vā
daśarātram pibet | anugrāhakaprayojakādīnām pūrvavad doṣatāratamayam | arakṣopekṣānimittam
jalapaṅkāc ca nīcādiviṣamasthāne durge ca śūnyagrhabandhane
vidyutsarpamrgavyāghra-śvāpadādyair aśītavātādyair udbandhanādyaiś ca mṛte gosvāmī kāyam
[114] kuryāt | kāryāntaravyagrave tv ardham | gūḍhagarbhanirgamanārtham
sadaṃśadaṇḍāṅkuśādipraveśana-nimitte vadhe rakṣārtham rodhabandhane ca na doṣaḥ |
auśadhasnehāhāre dīyamāṇe hitārthadāhacchedaśirobhedeṣu ca grāmaghāte śaraughe grhabhaṅge
‘tivrṣṭau kuḍyādīpāte cānyagrāgrāmādidāhe doṣo nāsti | bandhe mṛte pādām caret | gavi strītvam
avavakṣitam | rājadaṇḍam ca tatsamam | etat sarvam hantur brāhmaṇasyaiva | kṣatriyasya
sarvatra pādonam | vaiśyasyārdham śūdrādeḥ pādām vidyāt | sarvatra strībālavrddhādīnām tv
ardham | anupanītādīnām pādām tatpitṛādīś caret | strīṇām tu vapanam anugamanam
goṣṭhaśayanam carmaprāvaraṇam ca nāsti tatsarvakeśān samuddhṛtya dvyāṅgulaṃ chedayet |
sarvatraivam tāsām | puṃsām tu pāpavrata ā kaṇṭhāl lomnām vapanam | ardhe śmaśrūṇām ca |
tripāde śikhāvarjam | samaste saśikham vapanam | jñātvā cet sarvatra dviguṇam |

iti smṛtyarthasāre govadhaprāyaścittam |

atha vrātyādaḥ prāyaścittam —

tatra sarvopapātakārtham cāndram pañcagavyam māsam payo māsam parākam traimāsikam
 kṛcchram vā pratipadoktābhāve kuryāt | vrātyatve tūpanetrādyabhāvenopanayanakālātikrame
 cāndrādivratacatuṣke ‘nyatamam śaktyā kārayitvopanayanam kāryam | anāpadi kālātikrame
 traimāsikam kārayitvopanayet | tatraiva pañcadaśavarṣād ūrdhvam api kiyatkālātikrama
 auddhālakam vratam caret | tatraivam – dvau māsau yāvakena vartayet | māsam payasā | pakṣam
 āmikṣayā | aṣṭarātram ghṛtena | ṣaḍrātram ayācitena | trirātram abbhakṣo ‘horātram upavased iti |
 vrātyastomena vā yajet | yasya pitā pitāmaho vānupanītau syātām tasyābdam traividyaḥ
 brahmacaryam | yasya prapitāmahāder nānusmaryata upanayanam tasya dvādaśābdatraividyaḥ
 brahmacaryam ity āpastamboktam kṛtvopanayanam |

atha steye prāyaścittam —

tatra vipro viprasya daśakumbham dhānyam vā tatparimitam taṇḍulādi vā tāmraṛajātādikam
 amatyā hṛtvā traimāsikam kuryāt | matyābhyāse kṛcchrābdam | kṣatriyāder hartuḥ
 pādapādahrāsaḥ | kṣatriyasvam vipro hṛtvā śāṇmāsikam | vaiśyasve traimāsikam sūdrasve
 cāndram | evam uttaratrāpy ūhyam | kumbhaḥ pañcasahasrapalaparimāṇaḥ | viprasya
 gr̥hakṣetrabhūmi[115]nikṣeparajata vajramaṇīnām narāśvastrīnām ca
 sārḍhaśatadvayapaṇalabhyapāṇīyarasavāpīkūpajalānām ca hartur viprasya suvarṇasteyasamavat |
 kṣatrādisve cāndratadardhapādādi | trapusīsādidravyānām alpaprāyojanānām sārḍhaśatadvayaḥ
 paṇapañcadaśārdhānām hartuḥ sātapanam | bhakṣyabhojyāhārapānādīnām
 ekavārabhojanaparyāptānām pānaśayyāsanānām puṣpamūlaphalānām ca hartuḥ
 pañcagavyenāhorātram | trivārabhojanaparyāpte trirātram | tṛṇakāṣṭhadrumānām
 trivārabhojanaparyāptamūlyārghyānām śuṣkānnaguḍatāilacarmamāmsānām ca hartus trirātram |
 maṇimuktāpravālatāmraṛajātāyāḥkāṁsyopālānām ca dvādaśāhāraparyāptamūlyānām hartur
 dvādaśāhakaṇānnatvam | kārṇpāsakīṭajornānām dvikhuraikakhurajjupakṣigandhausadhīnām
 trivārabhojanaparyāptamūlyārghyānām hartuḥ payas tryaham | sarvatra
 hriyamānadravyālpavabahutvābhyām prāyaścittālpavamahattve kalpye |
 sarvasteyaprāyaścittadravyam svāmine sati datvaiva kāryam |

iti steyaprāyaścittam |

atha ṛṇānapākarāṇe —

tatra ṛṇam ātmapitṛpitāmahādikṛtam | tapobrahmacaryādyakarāṇe ṛṣīṇām ṛṇam | yajñākarāṇe
 devānām ṛṇam | prajotpattyakarāṇe pitṛṇām ṛṇam | eṣām ṛṇānām anapākarāṇe cāndrādiṣv ekam
 śaktyā kāryam | sarvathā tadasambhave ‘bdānte vaiśvānareṣṭīḥ kāryā | anāhitāgnitve tu saty
 adhikāritve ‘gnyādhāne ‘bdād arvāk pratimāsam trirātram | tataḥ pratyabdam cāndrādiṣv ekam
 anāpadi traimāsikam | pitary anāhitāgnāv ādhātary ayaṣṭari yaṣṭuś ca sutasya vrātyapaśuḥ kāryaḥ
 | aupāsānāgnyasamnidhau dvyabdam pratimāsam upavāso ‘bde cāndrādiṣv ekam | yad vādyābde
 kṛcchro dvitīye ‘tikṛcchras tṛtīye kṛcchrātikṛcchrau tataś cāndram |

apaṇyānām vikraye —

guḍatīlapuṣpamūlaphalapakvānnavikraye saumyakṛcchram |
 lākṣālavanamadhumaṁsataīlakṣīra-dadhighṛtatakragandhacarmavāsasām vikraye cāndram |

ūrṇākeśakesaribhūdehnuveśmaśastra-vikraye cāndram |
 abhaksyamāmsasnāyavasthiśṛṅganakhavikraye taptakṛcchrah |
 hiṅguguggula-haritālamanaḥśilāñjanagairikākṣāralavaṇamaṇimuktāpravālavaiṇavaveṇumṛṇmaye
 ṣu taptakṛcchrah | āramataḍāgodapānapuṣkarīṇīsukṛtavikraye triṣavaṇasnāyy adhaḥśāyī
 caturtha-kālāhāro daśasahasraṃ japann abdena śudhyet | hīnamānonmānasaṃkīṇavikraye
 caivam | evam anyaiḥ **śaṅkhalikhitādyair** uktaṃ **[116]** jñeyam | yatra prāyaścittaṃ noktaṃ tatrāpi
 cāndrādikam | anāpadi traīmāsikam |

ity apanyavikrayaprāyaścittam [?] |

atha parivedanam —

tatrāmatyā parivettā cāndrādiṣv ekaṃ kṛtvā jyeṣṭhāya svaodhāṃ striyaṃ datvā tenānujñātām tām
 evodvahet | matyā cet tatrāpi kanyāpitṛādyajñāne ‘bdaṃ kāryam | brāhmaṇagrhabhaikṣāśanam ca
 kṛtvaivaṃ kuryāt | kanyāpitṛādidattodvāhe traīmāsikam | kṛcchrātikṛcchrau vā kṛtvaiva kuryāt |
 parivedyasya tu dve kṛcchre kanyāyāḥ kṛcchro dātur atikṛcchro hotuś cāndram | evaṃ
 parivedyavat paryāhitaparījyaparivittānām kāyadvayam |
 parivettṛparivittaparyādhātṛ-pariyaṣṭragredidhiṣūparividhiṣūpatīnām cābdaṃ **gautamo** kataṃ
 brahmacaryaṃ kṛtvā paścād vivāhaḥ | agredidhiṣūpatīḥ kṛcchraṃ kṛtvā tām evodvahet |
 didhiṣūpatis tu kṛcchrātikṛcchrau kṛtvā tasmai datvānujñātaḥ punas tām evodvahet | yad
 vāgredidhiṣūpatīḥ kāyaṃ kṛtvā tām eva jyeṣṭhāṃ paścād anyenoḍhāṃ udvahet | didhiṣūpatis tu
 kṛcchrātikṛcchrau kṛtvā svaodhāṃ jyeṣṭhāṃ kaṇīyasyāḥ pūrvavoḍhre datvānyām udvahet | jyeṣṭhe
 sthite kaṇīṣṭhaḥ kṛtavivāhaḥ parivettā parivividānaś ca sa jyeṣṭhaḥ parivittīḥ parivedyāś ca saḥ |
 parivibhāgavettṛparivibhāgavittiyādeś caivam | jyeṣṭhāyām kaṇīyām anūḍhāyām anujodhā cet
 sāgredidhiṣūḥ pūrvā didhiṣūḥ | bhṛtakādhyāpako bhṛtakādhyāpitaś ca payasā brāhmīṃ
 suvarcalāṃ trīṇ pakṣān niyataḥ pibet | cāndrādiṣv ekaṃ vā kuryāt | anuyogapradāne caivam |
 utkarṣahetor adhīyānasya kiṃ paṭhasi nāśitaṃ tvayety evaṃ paryanuyogo ‘nuyogapradānam |
 anuyogapradānābhyāse pātityam āhuḥ |

atha pārādārye —

tatra gurutalpatatsamādiṣu prāyaścittaviśeṣa uktaḥ | ṛtukāle jātimātrabrāhmaṇīgamane vārṣikaṃ
 prākṛtaṃ brahmacaryaṃ | ṛtāv eva dharmakarma[?]sādhana tvādiguṇavatyām brāhmaṇyām
 gamane dvivārṣikaṃ | tādrśyām eva śrotriyaapatnyām traivārṣikaṃ | tādrśyām eva kṣatriyāyām
 dvivārṣikaṃ, tādrśavaiśyāyām vārṣikaṃ, śūdrāyām śāṇmāsikaṃ | evaṃ kṣatriyasyāpi
 kṣatriyādiṣu dvivārṣikavārṣikaśāṇmāsikāni | vaiśyasya ca vaiśyāśūdryor vārṣika **[117]** śāṇmāsike |
 śūdrasya ca śūdryām parapatnyām śāṇmāsikaṃ eva | ananyapūrvikāsu cābhyāse dvādaśābdam |
 ekasyām eva gamanābhyāse pādapādanyūnaṃ syāt | amatyā sarvatrārdham yojyam | anṛtau
 jātimātrabrāhmaṇyām traīmāsikaṃ | kṣatriyādistriṣu dvaimāsikacāndramāsikāni | kṣatriyādnām
 kṣatriyādiṣu dvaimāsikāny eva | amatyā brāhmaṇādyā vṛṣabhaikādaśagodānaṃ māsam
 pañcagavyaṃ māsam kāyaṃ ca kramāt kuryuḥ | śūdrādamane tu māsam kāyārdham | brāhmaṇas
 ced apreṣāpūrvakaṃ brāhmaṇabhāryām śūdrām adhigacchen nivṛttadharmakarmaṇaḥ kṛcchraṃ
 | anivṛttadharmakarmaṇo ‘tikṛcchrah | dvijātistṛiviproḍhāsu dviṣ trir vyabhicarītāsv amatyā
 gamane caivam | matyā kṛcchradvayam | varṇastriyo ‘pi caturthe vyabhicāre svairiṇyaḥ pañcame
 bandhakyāḥ svairiṇīgamaneṣu śūdryām sacailasnāta udakumbhaṃ viprāya dadyāt | vaiśyāyām

caturthakālāhāro viprān bhojayet | kṣatriyāyām trirātropoṣito yavādhakam dadyāt | bandhakīṣu tu brāhmaṇyām kiṃcid dadyāt | kṣatriyāyām ced dhanum, vaiśyāyām cailakam, sūdrāyām udakumbham dadyāt viprah | idaṃ ca prāyaścittam garbhānutpattivīṣayam | garbhotpattau yad viśeṣeṇa prāyaścittam uktaṃ tad eva tatra dviguṇam kuryāt | prātilomyagamane puṃso vadhaḥ | striyāḥ karṇādikartanam | svastrībhrāntyā prātilomyagamane brāhmaṇyām sūdrasya dvādaśābdam | vaiśyādeḥ pādapādahrāsaḥ | atyantavyabhicāritabrāhmaṇyām tu sūdrasya gomūtrayāvakam | vaiśyasya kṣatriyasya ca kṛcchram sāntapanam | rajakacarmakārabhilla-vyādhaśailūṣanataburuḍakaivartamedamlecchādyā ete rajakādyāḥ kāpālikāś ca tadvat | rajakādyantyajāgamane tv amatyā brāhmaṇasya parākāś cāndram vā | matyā cāndradvayam | kṣatriyādīnām pādapādahrāsaḥ | abhyāse kṛcchrābdam | retaḥsekāt prān nivṛttaḥ kāyam | cāṇḍālādyantyāvasāyistrīsaṃgamane tu gurutaram prāyaścittam gurutalpaprakaraṇe darśitam | cāṇḍālādiṣu garbhotpattau dvādaśābdārdhagurutalpavratam | strīṇām api savarṇānulomagamane yat puruṣoktaṃ traivārṣikādikaṃ tad eva kāryam | prātilomagamane tu sūdro brāhmaṇīm gaccheḥ ced vīraṇair veṣṭayitvāgnau taṃ kṣipet | brāhmaṇyām śīro vāpayitvā sarpiśābhyaḥ nagnām karam āropya mahāpatham gamayet | sā pūtā bhavati | vaiśyaś cel lohitadarbhair veṣṭayitvāgnau kṣipet | brāhmaṇīm pūrvavad gamayet | [118] kṣatriyaś cec charapatrair veṣṭayitvāgnau nikṣipet | brāhmaṇīm pūrvavad gamayet | evaṃ kṣatriyāyām vaiśyaśūdrayor vaiśyāyām sūdrasya caivam strīpuṃsayoḥ prāyaścittam | yad vā brāhmaṇyāḥ kṣatriyagamane ‘tikṛcchro vaiśye kṛcchrātikṛcchrah | kṣatriyāyām viprakṣatriyavaiśyagamaneśv ardhakāyakāyātikṛcchrāṇi | sūdrāyāḥ sūdre kāyam | viprakṣatriyavaiśyeṣu tv ahorātratrīrārdhakṛcchrāṇi | brāhmaṇyāḥ prātilomagamane garbhotpattau viśeṣaḥ | brāhmaṇyāḥ sūdrasaṃgame kṛcchram cāndratrayam ca | vaiśye kṛcchram cāndradvayam ca | kṣatriye kṛcchram cāndram ca | kṣatriyāyāḥ sūdrasaṃgame kṛcchram cāndradvayam ca | vaiśye kṛcchram cāndram ca | vaiśyāyāḥ sūdrasaṃgame kṛcchram cāndram ca | vaiśye kṛcchram | garbhe prabhūte tu brāhmaṇyā vipragarbhe tu parākāḥ | kṣatragarbhe cāndram | vaiśagarbhe cāndram parākam ca | sūdragarbhe tu cāṇḍālatvāt tyāgaḥ | ṛtukāladoṣair garbhasrāve cāndratrayam | matyā gamane tu parākādi dviguṇam | dvijabhāryāḥ sūdreṇa saṃgatā anisṛtagarbhāḥ prasūyante cet prāyaścittābhāvaḥ | garbhadhāraṇakāle sūdrasaṃgame tu prasavottarakālam eva prāyaścittam kāryam anyathā garbhabādhā syāt | tac ca māsaṃ yāvakam | sa garbho doṣābhāvāt saṃskāryaḥ | audhhatyāt prāyaścittākaraṇe striyāḥ karṇādikartanam kāryam | antyajagamane ‘pi strīṇām | tatra brāhmaṇyā amatyā rajakādyantyajagamane cāndratrayam | cāṇḍālādyantyāvasāyisaṃgame tv amatyā brāhmaṇyāś cāndracatuṣkam | matyā dviguṇam | garbhīṇyāḥ paścād antyasaṃgame ‘pi prasūtāyā evaṃ prāyaścittam | sā grhe na pracaret | na bhartrā saha śayīta | na bāndhavaiḥ saha bhuñjīta | na dharmakarmasāadhanam | sā kṛcchrābdam caret | hiraṇyam dhenur vā dakṣiṇā | matyāntyasaṃparke tu sā pradīpte ‘gnau praviśya mṛtā śudhyet | prāyaścittam akurvāṇāḥ puṃliṅgenāṇkanīyā vadhyā vā syuḥ |

iti smṛtyarthasāre pāradāryapṛāyaścittam |

parivitter api parivettprāyaścittavat | tatra kṛcchrātikṛcchrasthāne ‘tra kāyam | vārdhuṣye cāndrādiṣv ekaṃ traīmāsikaṃ jātiśaktiguṇādyapekṣayā yojyam | lavaṇakriyāyām caivam |

atha strīśudraviṭkṣatravadheṣu —

atrāmatyā jātimātrastrīkṣatravaiśyaśūdravadheṣu krameṇa brahmahatyāvratam
 traivārṣikavārṣikaśāṇmāsikāni kuryāt | yad vā vṛṣa[119]bhaikasahasrā gā vṛṣabhaikaśatā gā
 vṛṣabhaikādaś gāḥ savatsā dhenur dadyāt | īśadvṛttasthakṣatrādivadheṣu
 brahmahatyāvratacaturthāmśāṣṭāmśaśoḍaśāmśavratāni | samyagvṛttasthavadheṣv
 ekāmśādhikānīmāni | sadācāragurupūjāghṛṇāśaucendriyanigrahabhūtahitādiguṇayuktatvam
 vṛttasthatvam | matyā ṣaḍvārṣikatraivārṣikavārṣikāni | śrotriyaḥkṣatrādivadheṣu navaṣaṭtrivarṣāni
 vratāni | vratasthaśrotriyaḥkṣatrādivadheṣu daśavārṣikam |
 prārabdhasomayāgastha-śrotriyaḥkṣatrādivadhe dvādaśābdam |
 somayāgasthaśrotriyaḥkṣatrādivadhe ṣaḍvārṣikam brahmacaryam ṛṣabhaikādaśagodānasahitam
 śāṇmāsikam ca gautamoktam | durvṛttakṣatrādivadhe matyā traimāsikadvaimāsikacāndrāni |
 amatyā trirātropavāsasahitam ṛṣabhaikādaśasahitagodānam pañcagavyamāsam payomāsam ca
 kuryāt | idam prāyaścittajātam brāhmaṇasya kartur jñeyam | kṣatriyādeḥ kartuḥ pādapādanyūnam
 jñeyam | mūrdhāvasiktādīnām vadhe caivam prāyaścittam tatra tatrohyaṃ | sarvatra
 daṇḍavṛddhihrāsābhyām prāyaścittavṛddhihrāsau vijñeyau |

atha strīvadhe —

tatra brāhmaṇyādistrīnām prātilomyenāntyajātīprasūtānām brāhmaṇādibhāryānām svairiṇīnām
 amatyā vadhe tu jalādhārācarmakoṣam dṛtiṃ dhanuś chāgameṣān kramād dadyāt | matyā
 ṣaṭcaturdvyekamāsāḥ kāryāḥ | sutādīnām vadhe caivam | veśyākarmaṇā jīvantīnām vadhe kiṃcid
 eva jalam dadyāt | prātilomyena vyabhicāritabrāhmaṇyādistrīvadhakartṛnām kṣatriyādīnām
 govadhoktaprāyaścittam yathārham yojyam | brāhmaṇīnām vadhe tv amatyā śāṇmāsikam
 daśadhenudānam vā | kṣatriyādivadhe traimāsikatattadardhāni | matyā brāhmaṇyādiṣu dviguṇam |
 yad vā vaiśyāyām dhenudānam | śūdrāyām cāndrādiṣv ekam |
 dharmakarmasāadhanabrāhmaṇy-ādivadhe tu brāhmaṇyām ṣaḍvarṣam prākṛtam brahmacaryam,
 kṣatriyāyām traivārṣikam, vaiśyāyām sārddham varṣam, śūdrāyām navamāsam | amatyā
 sarvatrārdham | ātreyyām prāyaścittam uktam |

athānyahiṃsāyām —

tatrāsthimatām kṛkalāsādīnām anuktaniṣkṛtīnām sahasravadhe vānasthimatām kṣodiṣṭhānām
 yūkāmaśakamatkuṇadāmśādīnām śakāṭapūrṇavadhe ca śāṇmāsikam prākṛtam brahmacaryam
 daśadhenudānam vā | tatpramāṇādihike ‘dhikam kalpyam | tato vā kṛśāsthiprāṇivadhe kiṃcid
 deyam | aṣṭamu[120]ṣṭimitam dhānyam kiṃcit | kiṃcid aṣṭau tu puṣkalam | puṣkalāni tu catvāri
 pūrṇapātram ādhakam ca | caturādhakam droṇam droṇātmikā khārikā | hiraṇye tu paṇam kiṃcit |
 anasthike kṣodiṣṭhe prāṇāyāmaḥ | sthaviṣṭhānasthigruṇādiprāṇivadhe tu taptayāvakaṃ tryaham |
 phalapuṣpānnarasajātaprāṇivadhe ghṛtāhāro ‘horātram |
 mārjāragodhānakulamāṇḍūkacāsa-kākolūkādīnām pratyekam payas trirātram pādakṛcchram
 yojanagamanam vā | sravantyām samudraganadyām snānam vā | abdaivatasūktajapo vā | etāni
 pratyekam trirātram kuryat | ekavarṣavatso vā deyaḥ | matyā dviguṇam | abhyāse kāyam | eṣām
 samuditānām vadhe kāyam śāṇmāsikam | gaje pañcanīlavṛṣā deyaḥ | haye varavastrayugmam |
 uṣṭre guñjābhārah suvarṇaguñjā vā | khare vṛṣa ekavarṣavatso vā deyaḥ | aje ‘naḍvān vṛṣo vā |
 meṣe caivam |
 haṃsasārasapārāvataamayūracakravākabakabalākāviśajñakāṅkaśvāditkāraṇḍavaśyenabhāsarāja-pa

kṣādiṣu gaur deyā | grdhrakākolūkakapotakukkuṭabṛhatpakṣādiṣu trivarṣo vatsaḥ
 śukacāṣa-khañjarīṭalāvakasārikādiṣu dvivarṣo vatsaḥ | tiṭṭibhatittiramaṅgvāhikādikṣudrapakṣiṣv
 ekavarṣo vatsaḥ | kravyādavyāghraśṛgālādimṛgavadheṣu vānare ca haṁsaśyenakaṅkagrḍhrādiṣu
 jalacarabalākādipakṣiṣu sthalacarakākādiṣu bhāse mayūre caiteṣāṃ pratyekavadhe gaur deyā |
 akravyādaharīnādimṛgeṣu khañjarīṭādipakṣiṣu ca vatsatārī deyā sarīṣpeṣv ayodaṇḍas
 tīkṣṇobhayāgrah | yad vā śuke dvivarṣo vatsaḥ | krauñce trivarṣaḥ | mṛgapakṣiṣu
 napuṃsakavadhe trapuṣīsakam māṣamānam deyam palālabhāro vā sūkare ghṛtakumbhaḥ | tittirau
 tiladroṇaḥ | eṣu dānāśaktau dravyakalpanayā tatsamasya kṛcchrādi kāryam | yad vā dānāśaktau
 gajagaṇḍabhārasāśvoṣṭrakharagauragavayaṛṣyamahiṣameśādiṣv amatyā pratyekavadhe
 sārḍhakṛcchrāḥ | samastavadhe cāndram | matyā pratyekavadhe cāndram | samastavadhe tv
 āvṛtṭiḥ |
 hariṇasāraṅgaruruvarāhasiṃhagaṇḍakesarivyāghramakaramahāmatsyagrāha-śiṃśumārādīnām
 amatyā pratyekam kṛcchrāḥ | samastavadhe kṛcchradvayam | matyā pratyekavadhe caivam |
 samastavadhe cāndram | śvavṛkavānarajambūkaviḍvarāhādiṣv amatyā pratyekam trirātram |
 samastavadhe kṛcchrāḥ | matyā pratyekavadhe caivam | samastavadhe dviguṇam |
 mārjārasarpājagaradundubhanakulamaṇḍūkamūṣakakarkaṭaśalabhasedhāgodhā-śālyakakūrmaśāś
 ādiṣv amatyā pratyekavadhe pādakṛcchrāḥ | samastavadhe kṛcchrāḥ | matyā pratyekam caivam |
 [121] haṁsādiṣv amatyā pratyekavadhe kṛcchrāḥ | grḍhrādiṣu pādanyūnakṛcchrāḥ | śukādiṣv
 ardhakṛcchrāḥ | matyā pratyekavadhe caivam | tiṭṭibhādiṣu pādakṛcchrāḥ | samastavadhāḍau tac
 ca dviguṇam sarvatra | ekahantṛviṣaya evam | hantṛdvitve tu pratyekam tatra taroktārdham syāt |
 hantṛbahutve tu gajādiṣu pratyekam kṛcchrāḥ | hariṇādiṣu trirātram | śvādiṣu dvyaham |
 mārjārādiṣūpavāsaḥ | tiṭṭibhādiṣu naktam | mṛtaprāyeṣv amatyā pratyekavadhe tu gajādiṣu
 trirātram | hariṇādiṣu dvyaham | kharādiṣu caturthakālah | mārjārādiṣūpavāsaḥ | grḍhrādiṣu
 naktam | śukādiṣv ekabhaktam | tiṭṭibhādiṣu jale prāṇāyāmaḥ | avijñātasarvamṛgapakṣiṣu
 trirātram – ityādideśakālajātīśaktiguṇādyapekṣayā guruviṣaye laghuviṣaye ca yojyam |

iti hiṃsāprāyaścittam |

atha vṛkṣacchedanaprāyaścittam —

vṛkṣagulmalatāvīrudhām phalapuṣpādibhir upayoginām chedane gāyatrīyādīnām ṛcām śatam
 japitavyam | tāvadgāyatrījapo vā | oṣadhīnām grāmyāraṇyānām vṛthaiva chedane divā
 goparicaryām kṛtvā rātrau kṣīram pītvaiva svapet | pañcamahāyajñādyadrṣṭārthatvacchedane na
 doṣaḥ | kṛṣyādyupakaraṇādīdrṣṭārthatve ca na doṣaḥ |
 caityaśmaśānasīmāpuṇyasthāna-devālayasthe vṛkṣe ‘nyasmin prakhyāte vā vṛkṣe chedana
 ṛkṣatajapo dviguṇam daṇḍānusāreṇa prayaścittam kāryam | sarvatra śūdrasya japasthāne
 daṇḍānusāreṇa dvirātrādi kalpyam | vṛkṣacchedābhyāse cāndrādiṣv ekam kāryam |

iti vṛkṣacchedaprāyaścittam |

atha śvamārjārādidaṣṭeṣu —

śvavṛkaśṛgālakharoṣṭraṇḍvarāhakākakukkuṭavānarapumṣcalīkravyādāntyajātibhir daṣṭaḥ śaktaś
 cen nābher adhaḥ payasā dvirātram | aganihotry ekarātram | brahmacārī trirātram | nābher
 ūrdhvam dviguṇam | vaktre triguṇam | mastake caturguṇam | yad vottamāṅge
 samudraganadīśnānam prāṇāyāmaśatam ca kṛtvā ghṛtenaikarātram | āśaktasya jale

prāṇāyāmatrayaṃ kṛtvā gṛhṇenaikarātram | atyaśaktau gatvā brāhmaṇān praṇipatya tair nirīkṣitāḥ
śudhyet | atyantāśaktau hiraṇyodakamiśraṃ gṛhṇam prāśya śudhyet | īśaddaṣṭe tu nābher adhaś
ced āpoḥīṣṭhīyādibhiḥ snānam prāṇāyāmatrayaṃ ca | nābher ūrdhvaṃ dviguṇādi |
mārjāramūṣakaśvādinakulāśvājamahiṣṭhīnājātyāraṇyamrgair daṣṭe jale daśa prāṇāyāmāḥ |
īśaddaṣṭasya pañca | kṣatriyādeḥ pādapādanyūnam | sūdrasya tūpavāsena godānena
gomithunadānena vāmantrakaprāṇāyāmena [122] vā śuddhiḥ | brāhmaṇī daṣṭā snātvoditam
grahanakṣatraṃ dṛṣṭvā śudhyet | kṛcchradivratasthā daṣṭā trirātram upośya sagṛhṇam yāvakaṃ
bhuktvā vrataśeṣaṃ samāpayet | brāhmaṇyanusāreṇa kṣatriyādistṛiṇāṃ caivam | rajasvalā
śvādidāṣṭā pañcadaśarātram nirāhārā pañcagavyena śudhyati | nābher ūrdhvaṃ mastake ca
dvitricaturguṇādi yojyam | śvādighrātasya cāvalīdṛhasya ca nakhair vilikhitasya cādbhiḥ
prakṣālanam agninā copatāpanam | śvādidamśaśastraghātādi janitavraṇe kṛmijanane gavāṃ
mūtrapuriṣeṇa trisaṃdhyāṃ snānam ācaret | nābher ūrdhvaṃ cet trirātram pañcagavyāśī syāt |
tata ā kaṇṭhāt ṣaḍrātram | śirovraṇe tu kāyam | tatra śvādidamśavraṇe
taddamśaprāyaścittā-nantaram idam kṛmijananimittam prāyaścittam kāryam | śastrādivraṇe tv
evam eva tryaṇam pañcagavyāśanādikam | kṣatriyādiṣu pādapādahrāsaḥ | anyavraṇe kṛmidoṣe
tūpavāso hiraṇyaṃ ca datvā kṛcchreṇa śuddhiḥ | ninditārthopajīvane cāndrādiṣv ekam
traimāsikam vā | nāstikyāṃ vedoktakarmanindanam | tena jīvanam nāstikyavṛttitvam | nāstikye
sakṛtkṛte kṛcchrah | nāstikyāvṛttāv atikṛcchrah | abhyāse cāndrādiṣv ekam | atyantābhiniveśena
bahukālābhyāse pañcābdam brāhmaṇagṛhe bhaikṣacaryā |

atha brahmalope prāyaścittam —

tatropakurvāṇo naiṣṭhikaś ca traivarnīkabrahmacārī striyaṃ gatvāvakīrṇī bhavati tatra gurutalpe
tatsame ca guruprāyaścittam uktam | tato ‘nyastriyaṃ gatvā sa nairṛtadaivatena rakṣodaivatena
caikākṣagardabhena paśunāraṇye catuṣpathe rātrau laukike ‘gnau
pākayajña-dharmen **śvalāyanā** dipaśukalpatantreṣṭvā tasyājinaṃ ūrdhvavālam paridhāya
triṣavaṇasnāyī lohita-pātraḥ svakarmācakṣāṇaḥ saptagṛhabhaikṣāṇy ekavārāśī vatsareṇa śubhyet |
evam aśaktau tu nairṛtam caruṃ nirupya paktvā kāmāya svāhā nirṛtyai svāhā rakṣodevatābhyāḥ
svāheti hutvā homaśeṣaṃ samāpayet | ambuvrataṃ caritvā śudhyet | idam vārṣikavratam
āśrotriya-patnyāṃ vaiśyāyāṃ śrotriya-patnyāṃ vā kāryam | guṇavatyāṃ ca kṣatriyāyāṃ
śrotriya-patnyāṃ vaiśyāyāṃ śrotriya-patyāṃ vā kāryam | guṇavatyāṃ ca kṣatriyāyāṃ
śrotriya-patyāṃ dvivārṣikam | guṇavatyāṃ brāhmaṇyāṃ trivārṣikam | amatyāvākīrṇī
vārṣikasthāne brahmahatyāvratam ṣaṇmāsaṃ cīravāsāś caret | īśadvyabhicāriṇyāṃ caivam |
dvivārṣikādiṣv amatyārdham | atyantavyabhicāritāsu strīṣu sūdryāṃ sacailaṃ snātvodakumbhaṃ
dadyāt | vaiśyāyāṃ caturthakālāhāro brāhmaṇān bhojayed yavasabhāraṃ ca [123] gobhyo dadyāt
| kṣatriyāyāṃ tu trirātropoṣito gṛhṇapātraṃ dadyāt | brāhmaṇyāṃ ṣaḍrātropoṣito gāṃ dadyāt |
goṣv avakīrṇaḥ kāyam | ṣaṇḍhāyāṃ palalabhāraṃ sīsaṃ māsaṃ ca dadyāt | strīsaṃbhogaṃ vinā
matyā reto viśṛjya nairṛtayāgamātram | divā svapne caivam | kṛcchracāndrādivratesv
atidiṣṭabrahmacaryeṣu retaḥskandane caitad eva yāgamātram | svapne retaḥskandane brahmacārī
snātvārkam arcayitvā punar mām aitv indriyam ity ṛcam trir japet | vānaprastho yatiś ca matyā
brahmacyalope parākatrayayuktam avakīrṇivratam caret | amatyā kṛcchratrayam uktam |
saṃnyastasya gārhapatyaparigrahe ṣaṇmāsikam kṛcchraṃ kṛtvā punar
jātakarmādisarvasamskāraiḥ śuddhiḥ punaḥsaṃnyāsena | kṣatriyasya cāndradvayam | vaiśyasya
kṛcchratrayam | yad vaitāni brāhmaṇasyaiva śaktisakṛdabhyāsāpekṣayā yojyāni |
anāśakanivṛttānāṃ caivam | maraṇasaṃnyāsināṃ tu jalāgnyudbandhanabhraṣṭānāṃ
pravrajyānāśakacyutānāṃ viṣaprapa(ta)naprāptaśastrāghātacyutānāṃ ca cāndraṃ

taptakṛcchradvayaṃ ca śaktyādyapekṣayā jñeyam | ātmatyāgādyaśāstrīyamaraṇādhyavasitasya
tāvanmātre trirātram | śastrādikṣate kṛcchrah | dṛḍhakṣate cāndram | śastrādimṛtasya putrādayaś
cāndram taptakṛcchradvayaṃ ca kuryuḥ |

ity [atha?] avakīrṇiprāyaścittam |

brahmacārī tv anāturo guruśuśrūṣādīgurutarakāryavyagratayā saptarātram
bhaikṣyasyāgnikāryasya vā lope kāmāc cāvakīrṇo ‘smy avakīrṇo ‘smi kāmākāmāya svāhā
kāmam avapanno ‘smy avapanno ‘smi kāmākāmāya svāhety ābhyām ājyāhutīr hutvā,
saṃ mā siñcantu marutaḥ saṃ indraḥ saṃ bṛhaspatiḥ |
saṃ māyam agniḥ siñcatv āyuṣā ca balena ca ||
ity anenopatiṣṭheta | avyagratayā lope ‘vakīrṇivratam | upanayanānantaram vratamadhye
yajñopavītādīnāṃ nāśe vastram sūtrāntaram vā dhṛtvā manojyotir ityādibhir manoliṅgābhis tvam
agne vratapā asītyādivrataliṅgābhis catasra ājyāhutīr hutvā vidhinā dhārayet |
asadbhaikṣyabojane ‘bhyudite ‘stamite vānte divāsvapne nagnastrīdarśane nagnasvāpe
śmaśānam ākramya hayādīmś cāruhya svapūjyān atikramyāgnikāryalope caitair juhuyāt |
mañivāsogavādīnāṃ prati[124] grahe sāvitryaṣṭasahasram japet |
sthāvarajaṅgamavṛkṣa-valmīkapaśusarīṣpādiprāṇivadhe kūṣmāṇḍībhir homaḥ | yajñopavītam
vinā yajñopavītam anyathā kṛtvā vā bhojane viṇmūtrotsarge vā gāytryaṣṭasahasreṇa
saprāṇyāmena śuddhiḥ | pane triḥ prāṇyāmāḥ | nagnabhakṣaṇe ṣaṭ prāṇyāmāḥ | bhojane
mehane caivam | yajñopavīta-mekhalājīnadaṇḍānāṃ lope vyāhṛtihomam ṣaṭ prāṇyāmān kṛtvā
punar dhārayet | saṃdhyāgnikāryalope snātvāṣṭasahasrajapah | bhikṣātanam akṛtvā
svasthasyaikānnāśane ‘ṣṭaśatajapah | bhikṣām yācitvaikānnāśane na doṣaḥ | guruśuśrūṣādilope
‘ṣṭaśatajapah | madhubhakṣaṇe medhyamāṃsabhakṣaṇe ca kṛcchrah | matyā parākāḥ | abhyāse
dviguṇam punaḥsaṃskāras tato vratasaṃpanam | tad eva vaidyakārthe gurūcchiṣṭam deyam |
tato nīrujo bhūtvā haṃsaḥ śuciśad ity ādityam upatiṣṭheta | ājñāvighātādi gurupratikūlam
karmācāraṇa prāṇipātādīnā prasādyaiḥ śudhyet | coravyāghrādibhayākulapradeśe mahāndhakāre
rātrau guruṇā svakāryārtham preṣitaḥ śiṣyo daivān mṛtaś cet sa guruḥ kṛcchratrayam kṛtvā
śudhyet | sarvatrārōgyārtham auśadhapathyānnapradāne tadarthayatnena mṛte na kaścīd doṣaḥ |

atha mithyābhiśaṃsane —

yas tu brāhmaṇo brāhmaṇam mahāpātakādyair mithyābhiśaṃsati sa māsam ambubhakṣo
niyatendriyaḥ śuddhavaṭīmantrajapaśīlaḥ śudhyet | kṣatriyādyabhiśaṃsane ‘rdhārdhahānena
kuryāt | kṣatriyādyā brāhmaṇābhiśaṃsane dvitricaturguṇam kuryuḥ | śūdrasya japasthāne
‘mantrāḥ prāṇyāmāḥ | bhūtābhiśaṃsane tattadardham | atipātakābhiśaṃsinām pādonam |
anupātakābhiśaṃsinām tadardham | upapātakābhiśaṃsinām tato nyūnam | mithyābhiśastāḥ
kṛcchram cāgneyam puroḍhāṣam vāyavyam paśum vā kuryāt | atipātakādiṣu pādapādahrāsaḥ |
jyeṣṭhabhrātuh kaniṣṭhabhrātur vā bhāryām aniyukto ‘matyā gatvā cāndram | matyā saṃvatsaram
brāhmaṇagrhe bhaikṣyam caret | rajasvalām svabhāryām amatyā sakṛd gatvā trirātram gṛhṭam
prāśya viśudhyet | abhyāse saptarātram | matyā sakṛc cet saptarātram | abhyāse kṛcchrah |
antyañtāvicchinābhyāse traivārṣikam |

atha rajasvalānām parasparasparśane vakṣyate —

rajasvale dve savarnaikabhartke amatyā vā matyā parasparam sparśe sadyaḥ snāte śudhyataḥ |
 asapatnyos tu sarvarṇayor **[125]** yonigotrasaṁbandhayor amatyā sparśe snānamātram | matyā tv
 ekarātram nirāhāratvaṁ pañcagavyāśanatvaṁ ca | asaṁbandhayoḥ savarṇayoḥ sparśane tv
 amatyā snātvā dinānte rātryante vā śuddhiḥ | matyā sparśe tv ā śuddher nāśnīyāt | bhuktau
 pratidinam upavāsas tāvaddānaṁ vā | asavarṇayos tu sparśe brāhmaṇīśūdrayor matyā sparśe
 brāhmaṇyāḥ kṛcchraḥ | śūdrāyāḥ pādakṛcchras tāvaddānaṁ vā | brāhmaṇīkṣatriyayoḥ sparśe
 brāhmaṇyāḥ kṛcchrārdham | kṣatriyāyāḥ pādakṛcchraḥ | kṣatriyāśūdrayoḥ sparśe kṣatriyāyās
 trirātram | vaiśyāyā ahorātram | vaiśyāśūdrayoḥ sparśe ca vaiśyāyās trirātram | śūdrāyās
 caturthakāla āhāraḥ | eṣaṁ varṇastrīṇāṁ matyā sparśe śuddhiḥ | amatyā sparśe tu savarṇāṁ
 adhikavarṇāṁ vā spr̥ṣtvā snāyād eva | hīnavarṇāṁ spr̥ṣtvā snātvāśuddher nāśnīyāt | yadi bhunkte
 paścāt pratibhojanam upavāsas tāvaddānaṁ vā | viprabhojanam vā pratyāmnāyaṁ vā kuryāt |
 cāṇḍālādyantāvasāyipatitaśavādīnāṁ matyā sparśane tadādyahāny abhuñjānātikramya
 prāyaścittam kuryāt | tac ca prathame ‘hni sparśe trirātram | dvitīye dvyaham | tṛtīye tv ahorātram
 | parato naktam | prathamādidine yadi bhunkte paścāc cāndram pādapādanyūnaṁ dinānusāreṇa
 kuryāt | amatyā cāṇḍālādisparśe tu tadādyanāhārā kālenaiva śudhyet | tatra prathamādidine
 bhuktau pratyāmnāyaḥ | matyā rajakādisparśe tu cāṇḍālādisparśavat kiṁ tu prathamādidine
 bhuktau kṛcchradvayam ardhārdhanyūnaṁ kuryāt | amatyā rajakādisparśe ca tadādye bhuñjānā
 kālenaiva śuddhā | bhuktau pratyāmnāyaḥ |
 śvavṛkaśṛgālavānarakharoṣṭraṇḍvarāhakākakukkuṭa-pañcanakhocchiṣṭaśūdrāṇāṁ matyā
 sparśane tadādyahāny abhuñjānā nītvā prāyaścittam kuryāt | prathame ‘hni sparśe dvyaham |
 dvitīye ‘horātram | tṛtīye naktam | tata ekabhaktam | tatra prathamādidine bhuktau kāyam
 pādapādanyūnaṁ kuryāt | amatyā śvādisparśe tadādyabhuñjānaikakālena śudhyet | bhuktau
 pratyāmnāyaḥ | cāṇḍālarajakarajasvalādi-saṁspr̥ṣṭānāṁ matyā sparśane
 hīnāmedhyādimalocchiṣṭasparśane ca tadādyahāny abhuñjānātikramya prathame ‘hni sparśe
 tūpavāsam | dvitīye naktam | tṛtīye tv ekabhaktam | prathamādidine bhuktau
 tridvyekarātropavāsanaktaikabhaktāni | amatyā tatspr̥**[126]**ṣṭasparśane ‘bhuktvā kālena śudhyet |
 bhuktau pratyāmnāyaḥ | aśaktāv amatyā cāṇḍālarajakaśvādisparśane sadyaḥ snātvā śucir ā
 candradarśanāt | atyaśaktau snātvā divaivādyāt | ucchiṣṭayo rajasvalayor amatyā sparśane
 brāhmaṇī kṛcchreṇa trirātreṇa śudhyet | śūdrī dānair upoṣitā | anyavarṇastrīṇāṁ anucchiṣṭānāṁ
 matyā parasparasparśane yat prāyaścittam tad evocchiṣṭānāṁ amatyā sparśane ‘pi
 matyocchiṣṭayoḥ sparśane tattaddviguṇam | ucchiṣṭān dvijān rajasvalā spr̥ṣṭā ced
 adhastanocchiṣṭeṣūpavāsaḥ | ūrdhvocchiṣṭasparśane trirātram | rajasvalā bhuñjānocchiṣṭā ca
 cāṇḍālādisparśane tadādyahāny abhuñjānā nītvā prathame ‘hni sparśe gomūtrayāvakaṁ
 ṣaḍrātram dvitīye catūrātram tṛtīye dvirātram caturthe tūpavāsam kuryāt | (* atra prathamādidine
 bhuktau kāyottaram cāndram | ucchiṣṭā rajasvalā rajakādīn spr̥ṣtvā tadādy abhuñjānaiva sthitvā
 prathamādidine sparśe pañcarātrādyekaikadinahrāsaṁ kuryāt |*) atra prathamādidine bhuktau
 trirātrottaram kāryam | śvādisparśe (*tadādy abhuktvā catūrātrādi | prathamādidine
 bhuktvpavāsottaram trirātram | cāṇḍālarajakādisaṁspr̥ṣṭasparśane*) tadādy abhuktaiva trirātrādi
 | prathamādidine bhuktau pratyāmnāyaḥ | sarvatrāśaktau kāñcanaṁ dadyāt | viprebhyo bhojanam
 cānyad vā tatsamaṁ kuryāt | tataḥ śuddhā bhavatu iti vācayet | prāyaścitte samutpanne rajodṛṣṭau
 tv evam | sapatnīm rajasvalām spr̥ṣtvā rajodṛṣṭau sadyaḥ snātvā śudhyet | sapatnīm savarṇāṁ
 adhikavarṇāṁ vā spr̥ṣtvā rajodṛṣṭāv ekarātram nirāhāratvaṁ | hīnavarṇāṁ spr̥ṣtvā rajodṛṣṭāv ā
 śuddher abhuktvādr̥ṣṭau pañcagavyāśanaṁ ca | cāṇḍālādisūtikāśavatatparicārādisparśe rajodṛṣṭāv
 ā śuddher abhuktvā paścāc cāndram | rakajādisparśe rajodṛṣṭāv ā śuddher abhuktvā paścāt kāyam
 | śvādisparśe rajodṛṣṭau trirātram | anyāspr̥ṣyopahatau rajo dr̥ṣṭvopavāsaḥ | aprāyatye samutpanne
 rajodṛṣṭau sarvatra bālāpatyāyā abhiṣeke kr̥te bhuktiḥ syāt | paścād aśanapratyāmnāyo vā |

kr̥cchracāndrādivratasthāyāḥ snāne naimittike prāpte rajodṛṣṭau pātrāntaritatoyena snānam tato
 'dbhiḥ siktagātrā vastraniṣpīdanam anyavastradhāraṇam vā kṛtvā vratam samācaret | śāvāsaucē
 prasavāsaucē vā madhya [127] ṛtudarśane tv asnātvā bhojanam śuddhāv upavāsaḥ |
 ārtavamadhye jātamṛtāsaucē tu snātvā bhojanam | rajasvalāyā vratasthāyā rajasvalābhibhāṣaṇe
 tūpavāsaḥ | rajasvalām spr̥ṣṭvā bhuktvā rajasvalāsnānakālam nāsnīyāt | vratasthāyāḥ
 pañcagavyam ca | rajasvalā śvādidaṣṭā pañcarātram nirāhārā pañcagavyena śudhyet | prārabdhe
 dīrghavrate rajodṛṣṭau vatalopo nāsti | haviṣyabhojanādi kuryāt | divārcanādikam ca kārayet |
 śuddhikāle tv asnātvā bhuktau kāyam matyaḥ cāndram | śeṣam bhakṣyābhakṣyaprāyaścittam
 vakṣyate | rajasvalā tv
 añjanābhyañjanasnānapracāradantadhāvananakhanikṛntana-rajjusparśavyāpārātāmbūlamadhumā
 ṃsagandhapuṣpadivāsvāpagrahanakṣatranirīkṣaṇādi varjayet | pāṇau mṛṇmaye vā kharpare vā
 bhuñjītyādiniyamasthā ca | atra sarvatra snānam sacailam |

iti rajasvalāvidhiḥ |

atha sutānām vikraye —

tatra kanyāvikraye devagr̥hapraṭiśrayodyānārāmapuṣkarīṇīsabhāprapāpuṇyasetuvikraye ca
 cāndrādiṣv ekam | atha vā traīmasikam | āpadi taptakṛcchrah | atyantāpadi sāntapanam |
 putravikraye sarvaṃ dviguṇam | ekāpatyaputravikraye triṣavaṇasnāy adhaḥśāyī caturthakālāśī
 vatsareṇa śudhyet | kanyāvikraye tadardhena śuddhiḥ |

athāyājyayājane —

tatra vrātyayājakaś ca vrātyopanetādhyāpakaś ca hīnayājakaḥ sūdrāntyeṣṭikarmayājakaś ca
 vedavikrayī taskaravyatiriktaśaraṇāgataghātī taskarātyāgī cābhicārī vā matyā kāyādiṣu योग्यम्
 kr̥cchrāditrayam kuryāt | matyā vrātyasyopanayanādhyāpanayājana uddālakavratam kuryāt | tac
 cokaṭam vrātyaprāyaścitteṣu | atikrāntopanayano vrātyaḥ | dvyahādir dvādaśāhānto ‘hargaṇo yajño
 ‘hīnaḥ | āvratāvyabhicāre(?) doṣam āhuḥ | brāhmaṇādyantyeṣṭikarmasu lobhād yājane
 kāyātikṛcchrataptakṛcchrāḥ | abhyāse dviguṇam | atyantābhyāse triguṇam | sūdrādyayājyayājane
 tv amatyā cāndrādiṣv ekam | āśaktau kr̥cchrah | matyā traīmāsikam | abhyāse dviguṇādi |
 parivedakādīyājane caivam | parvacāṇḍālādīśrotrāvakaśādyanadhyāyeṣv adhyayanam
 vedavipalvaḥ | utkarṣahetor adhīyānasya kiṃ paṭhasi nāśitam tvayety evam paryanuyogadānam
 ca vedaviplavaḥ | cāṇḍālādīpatitaśravaṇe vedapāṭha [128] upavāsaḥ | matyā trirātram abhyāse
 kr̥cchrah | atyantābhyāse kr̥cchratrayam | smṛtidharmaśāstravyākhyāne tu tadardham |
 nityānadhyāyeṣv adhyayane yāvad adhītam tāvaj jale ‘ghamaṣaṇavat svādhyāyam japet | āśaktau
 japet anaghamarṣaṇavat | atyaśaktau sthale japet | tāvad anyamantram vā japet | matyā
 pratyanadhyāyam upavāsaḥ | āśuddhyadhyayane caivam | naimittikānadhyāye ‘dhyayane caivam
 | durbodhasya tadardham | grāmakukkuṭamūśakamaṇḍūkādyantarāgamane naktam |
 gavāśvamahiṣādīpaśustrīśūdrādyantarāgamana upavāsaḥ |
 mārjārasarpanakulapañcanakha-jātyantrāgamane trirātram trikālasnānam ca |
 śvavṛkaśṛgālavanāraajakādīnām antarāgamane ‘dhyayane kāyam |
 kharavarāhoṣṭrādīcāṇḍālāsūtīkodakyāśvādyantarāgamane kāyatrayam |
 gauragavayājādībrahmodgatanāstīkādīnām gamane traīmāsikam | śāśameṣaśvapākādīgamane
 śāṇmāsikam | gajagaṇḍasārasavyāghramahāpātādikṛtaghnādīgamane ‘dhyayane kr̥cchrābdam

tāvatkālam anadhyāyaś ca | sarvatra matyārdham | antarāgamane tadānīm eva
svādhyāyaviramaṇe na prāyaścittam ity eka ityādi ca jñeyam | pitṛmātrgurūṇām akāraṇatyāge
cāndrādiṣv ekaṁ traīmāsikam vā | adhikam māsam ṣaṣṭhānnakālatvaṁ saṁhitājapo vādhikah |
sutatyāge cāndrādiṣv ekaṁ traīmāsikam vā bāndhavatyāge caivam | kanyādūṣaṇe savarṇānām
cāndram traīmāsikam | asavarṇānām ānulomye payomāsaḥ kāyam vā | prātilomye
kṣatriyavaiśyayoh kṛcchrābdam | śūdrasya vadha evam | ātyantābhyāse savarṇasyāpi
kṛcchrābdam | somavikrayī vṛṣālīpatiḥ kaumārādāraparityāgī śūdrayājako guroḥ pratihantā
surāmadyapo brāhmaṇavṛttighnaḥ kūṭavyavahārī patitavyavahārī mitradhruk pratirūpakavṛttiś
cāmatyā traīmāsikavratam matyā ṣaṇmāsikam abhyāse kṛcchrābdam kuryāt |
devatādyārādhanārtham grhītavratalope ‘nyasmin vratalope vātmārtham pāke ca
madyapastrīṇisevaṇe ca cāndrādiṣv ekaṁ traīmāsikam | adhītādhyayanatyāge vyasanāsaktyā kṛte
brahmahatyāsamānavat | sacchrāstrādyabhyāsāsaktyā bahukūṭumbarakṣātyāge cāndrādiṣv ekaṁ
traīmāsikam vā | atyantāpadi brahmojjhasya kāyam |

athāgnityāge —

nāstikyād agnityāge māsadvaye kāyam kṛtvā punaḥsaṁdhānam | māsacatuṣṭaye ‘tikṛcchrah |
ṣaṇmāske parākaḥ | ṣaṇmāsād ūrdhvaṁ cāndrādiṣv ekaṁ saṁvatsarād ūrdhvaṁ traīmāsikam
dvaimāsikam vā | ālasyādina [129] tyāge tu dvādaśāhātikrame tryaḥ upavāsaḥ | māsātikrame
dvādaśopavāsāḥ payobhākṣaṇam vā | pramādādinā tyāge tv ātrirātram dvādaśa laghuprāṇyāmāḥ
| ā ṣaḍrātrād viṁśatiḥ | ā dvādaśarātrāt pañcāśat | ā viṁśatirātrāc chatam prāṇyāmāḥ | ā
triṁśadrātrād upavāsaḥ | ā ṣaṣṭirātrāt trirātram | ā saṁvatsarāt kāyam | atah param pratyabdam ca
kāyam | sarvatra yāvat kālam ahomī ca tāvad dravyam dadyād ity āhuḥ | saṁvatsarād ūrdhvaṁ
agnihotratyāge cāndram kṛtvā punar ādhānam | dvivarṣatyāge cāndram somāyanam
cāndradvayam vā | trivarṣatyāge kṛcchrābdam godānam punarādhānam ca | strījīvane
himsājīvane vaśyādyarthauśadhijīvane vā himsārthayantravidhāne ca cāndrādiṣv ekaṁ vā |
dyūtamṛgayādivyasaneṣu caivam | anṛtavāk taskaro rājasevako vṛkṣāropakavṛttir garado ‘gnido
‘śvagajārohaṇavṛttiḥ raṅgopajīvī śvāgaṇikah śūdropādhyāyo vṛṣālīpatir bhāṇḍako nakṣatropajīvī
śvavṛttir brahmajīvī cikitsako devalaḥ purohitaḥ kitavo madyapaḥ kūṭakārako
‘patyanarapaśuvikretā cetyādyā abhojyānnās teṣām annāśane brāhmaṇyam icchanto dravyam
tyaktvā traīmāsikam kuryuḥ | bahukāle dravyam tyaktvā caturthakālāhārās triṣavaṇasnāyino
‘bdam caritvānte devapitṛtarpaṇam gavāhnikam ca datvā śudhyeyuḥ | śvāgaṇikah śvāgaṇajīvī |
bhāṇḍakas tūryādijīvī bandī vā | śvavṛttiḥ sevakaḥ | brahmajīvī maulyena dvijakarmakartā |
ātmavikraye śūdrasevāyām ca cāndrādiṣv ekaṁ traīmāsikam vā | bahukālam śūdrasevāyām
caturthakāle mitabhojinas trikālasnāyinaḥ sthānāsanābhyām viharantas tribhir varṣaiḥ śudhyeyuḥ
| samudrayāne brāhmaṇanyāśaharaṇe sarvapaṇyair vyavaharaṇe bhūmyanṛte caivam | hīnasakhye
cāndreṣv ekaṁ traīmāsikam vā | ahīnasakhyabheda upoṣya payaḥpāraṇam | hīnayoniniṣevaṇe
cāndrādiṣv ekaṁ traīmāsikam vānuktau | tatra tv amatyā brāhmaṇo rājanyām pūrvodhām gatvā
kāyam | vaiśyām pūrvodhām gatvā kṛcchrām | śūdrām pūrvodhām gatvā tv atikṛcchrām | kṣatriyo
vaiśyām pūrvodhām gatvā kāyam | śūdrām pūrvodhām gatvā kṛcchrām | vaiśyah śūdrām
pūrvodhām gatvā kāyam | matyā cāndrādiṣv ekaṁ | brāhmaṇādiṣu योग्यं योग्यम् |
sādhāraṇastrīgamane paśuveśyābhigamane tv amatyā kāyam abhyāse cāndrādiṣv ekaṁ | matyā
kuśataptam udakam saptarātram sakṛt pibet | abhyāse traīmāsikam | atra pratinimitam
naimittikapṛāyaścittasyāvṛttir nāsti kiṁ tu [130] matyā gamanābhyāse ‘har guṇavṛddhir māsād
arvāk | tato māsaḥ guṇavṛddhir yāvad abdam | tato ‘bdagaṇavṛddhir yāvat pāpam evam ācāret |
amatyā gamane ‘bhyāse tu sakṛt kṛte yat proktaṁ tribhir dinaiḥ tattriguṇam māsāt pañcaguṇam |

ṣaṇmāsāt tu daśaguṇam | abdāt pañcadaśaguṇam | tryabdād viṃśatiguṇam | tato 'py evaṃ prakalpyam | evaṃ upapātakābhyāse | mahāpātakābhyāse tu sakṛt kṛte yat proktaṃ taddvitīye dviguṇam tṛtīye triguṇam caturthe niṣkṛtiṃ nāstīty evamādikam | sādharmaṇagamane tajjanmaprabhṛty anubandhato 'navacchinnābhyāse gurutalpavratam | anāśramī tv āśramāsaṃbhave saṃvatsare kāyam kṛtvāśramam upeyāt | dvitīye 'bde 'tikṛcchrah | tṛtīye 'bde kṛcchrātikṛcchrah | ata ūrdhvaṃ cāndram | saṃbhave 'nāśramī prathame 'bde cāndrādiṣv ekam | yad vā traimāsikam | tato 'bdac caturguṇam yojyam | parapākarucitve 'sacchāstrādhigamana ākarādhikāritve bhāryāvīkṛaye ca cāndrādiṣv ekam traimāsikam vā |

iti smṛtyarthasāra upapātakaprāyaścittam |

athāsatpratigrahe —

tatra pratigrahasyāsattvaṃ jātiduṣṭacāṇḍālādeḥ karmaduṣṭapatitādeś ca bhavati | kurukṣetrādideśe grahaṇādikāle ca | svarūpato 'pi surāmadyamahīṣīkṛṣṇājīnakālapuruṣaṃrtaśayobhayamukhyāder asattvaṃ | tatra patitāder meṣyādipratigrahe brahmacaryavān goṣṭhe vasan pratyaham sāvitrītrisahasraṃ japan payovṛttir māsenā śudhyet | nyāyavṛttibrahmaṇādeḥ sakāśān niṣiddhameṣyādipratigrahe patitāder aniṣiddhabhūmyādipratigrahe ca cāndram | pavitreṣṭir vā mitravindeṣṭir vā | gāyatrīlakṣajapo vā | abhyāse māsam apsu vasan ṣaṣṭhe kale payobhakṣyo māsānte viprān saṃtarpya śudhyet | patitādeḥ kurukṣetragrahaṇādaḥ meṣyādipratigrahe caivam | sarvatrānuktau dātṛdeśakāladravyeṣv aduṣṭeṣu dvādaśāniṣkapramāṇadravyapratigrahe kāyam | evaṃ sarvatra dravyānusārāt prāyaścittavṛddhihṛasau | dātṛdeśakāladravyeṣv anyataradoṣe prāyaścittasyaikaikavṛddhiḥ | mañivāsogavādīnām alpadravyānām pratigrahe 'ṣṭasahasraṇajapah | tato 'lpe 'lpaṃ bhikṣāmātrapratigrahe puṇyamantram uccaret | prāyaścittam sarvaṃ dravyaṃ tyaktvaiva kāryam | dravye vidyamāne prāyaścittādhikāro nāsti |

athābhakṣyabhakṣaṇe prāyaścittam —

tatra svabhāvaduṣṭalaśunapalāṇḍugrṇjanachatrākaviḍvarāhagrāmakukkuṭānām amatyā sakṛd bhakṣaṇe sātapanam | abhyāse [131] yaticāndrāyaṇam | matyā sakṛc cec cāndrāyaṇam | abhyāse tu surāpānasamavat | palāṇḍvādisame pūlibhede dīrghapatrapicchagandhamahauśadhipanya-vṛntākaparārikayavaneṣṭeṣu chatrākabhedakabukādaḥ caivam | abhyāse cāndrāvṛttiḥ | atyantābhyāse tu surāpānasamavat | eteṣu balātkāreṇa bhakṣaṇe tadekavedye ca sāvitrīyaṣṭasahasreṇa mūrdhni saṃtatajalabindupātenopavāsenā ca śuddhiḥ | sarvatra charditeṣūktārdham | gandhavarṇarasair laśunādisameṣu sātapanam | yativratibrahmacāriṇām taptakṛcchrādi | khaṭvākhyam pakṣiṇam kusumbham vārtakam kumbhītakam śigruṃ bhūtrṇam khukhaṇḍakavakam kṛṣṇasarṣapam taṇḍulīyakam nālikānālikarīkhaṭvākhyasākāni kālindabābakakumbhīkeṣu vartulālābvarakaṇṭakīkusumbharaktasīgrukovidāraśeṣmātakanālika-kṣudraśvetakañcukivṛntākān i potikāketukakhaṭvākhyakavakaśaṇapūṣpāsālmaliṣu cānyeṣu kandudurgandhaviṭkandamūlādiṣu vraścanodbhaveṣu lauhitavṛkṣaniryāsādiṣu retoṇimūtreṣu karanirmathite dadhni ca bahirvedartvijaś ca puroḍāṣeṣu bhakṣaṇe tv amatyā sakṛc ced upavāsaḥ | āvṛttir abhyāse matyā trirātram | abhyāse kāyam | atyantābhyāse 'tikṛcchro 'tyantānavacchinnābhyāse taptakṛcchrah punar upanayanam ca | anyathā patet | nīlyās tv amatyā sakṛdbhakṣaṇe cāndram | viprasyābhyāse

cāvṛttir atyabhyāse patanam | saivasauranirmālya-naivedyabhakṣaṇe cāndram | abhyāse
dviguṇam | matyābhyāse sāntapanam | anyanirmālye tv anāpady evam |

atha jātiduṣṭeṣu —

saṃdhinīyamasūsyandinyanirdaśāmedhyasevimṛtavatsāgavām anirdaśājāmahiṣyoś ca kṣīreṣv
ekaśapheṣu mahiṣīvarjitāraṇyamṛgāṇām ajāvarjitadvistanīnām ca pane
dadhitatsambhavavarjita-śukteṣu cāmatyopavāso matyā trirātram |
avikharoṣṭravānaraviḍvarāhaśvāpadakṣīreṣv amatyā sāntapanam | matyā taptakṛcchrah | abhyāse
cāndram punar upanayanam ca | vapanamekhalā-daṇḍabhaikṣyavratāni sarvatra punaḥsaṃskāre
nivartante | atyabhyāse patanam | brahmacāryādeḥ kṛcchras taptakṛcchro vā | śukte dadhi
savikāram bhojyam | dvistaneṣv ājam āraṇyeṣu māhiṣam ca | kapilākṣīrādiṣu kṣatriyādes tathaiva
sarvatra niṣiddhakṣīravikāreṣu cāmatyā dvirātram yāvakaṃ | matyā ṣaḍrātram abhyāse dviguṇam
| viḍvarāhagrāmakukkuṭasamānājātīyavyatirikta-pakṣimāṃsādiṣv ajāmahiṣamṛgāṇām
mṛlloṣṭakeśanakhakīṭapataṅgakṛmijalacarāsthirakta[132] matsyakaṇṭakamatsyāsthibhakṣaṇe
raktavamane cāmatyopavāso matyā trirātram | māṃsabhāṇḍapakvānnāśane kuśapakvaṃ payas
tryaham | vratināḥ keśādaḥ mukhamātrapraviṣṭe taptagṛhṭam vā brāhmīrasam vā pibet | anne
bhojanakāle makṣikākeśādīdūṣite ‘nantaram apah spr̥ṣet | tac cānnaṃ bhasmanā vā mṛdā
vāmbunā vā sparśayet | asthnā dūṣite snānam gṛhṭaprasānam ca raktādidṛṣṭau tūpavāsao mukhe
dṛṣṭau trirātram | bhuktau brāhmīraso jale kuśodakam |
sarpasārīsrpamūṣakamārjārakṛkalāsakukkuṭanakulamaṇḍukaśṛṅgimayūrakravyāda-viṣabhidamud
garakulīraśīsumāramakaravaktrasarpamukhamatsyavikṛtamukhaśṛṅgapakṣiṇām medhyatve ‘py
āmamāṃse ca vṛthamāṃsabhakṣaṇe ca niyuktamāṃsavarjane cāmatyā trirātram |
matyātīkṛcchrah | pramāde tūpavāso vāmane sadyah snānam pañcagavyam ca |
viḍvarāhagrāmakukkuṭasamānakravyādanaravānarakapiśvagomāyuvṛkadamṣṭripañcanakha-simh
avyāghraśvāpadagajāśvoṣṭrakharaikaśaphānām ubhayatodantānām
kākalākābhāsagr̥dhra-jālapadacakraṇiṣṭakirapuṇḍarīkakapiñjalacakraśūpādakukkuṭasārikākām
acakrahamsaplava-cakravākakāraṇḍavacaṭakakapotapārāvatapanḍusukasārikāsārasatīttibholūkak
aṅkaraktapāda-tittiracāśakokilasalahikuṭacāramadgukalavīṅkakrauñcaśyenakhañjarīṭadārvāghāṭa
mūliṅgavā-gulādīnām matsyānām ca māṃsānām saunasthānam gatānām ca śuṣkamāṃsānām ca
teṣām viṇmūtraśukraraktavasāmājānām ca taducchiṣṭānām ca bhakṣaṇe vāmatyā kāyam abhyāse
mahāsāntapanam | matyā taptakṛcchro ‘bhyāse cāndram | atyantābhyāse patanam | teṣām
karṇaviṭprabhṛtimalaṣatke ‘rdham kalpyam | brahmacāryāder madhumāṃsātibhakṣaṇe laukikam
trirātram kāyam punarupanayanam vā tato vratasamāpanam | tad ekavaidyārthe gurūcchiṣṭam
bhakṣyam | gavām mūtrādi medhyam ajānām ucchiṣṭam ca |

athāśucisaṃspr̥ṣṭabhakṣaṇe —

tatrocchiṣṭabhakṣaṇe tāvac chavakākādīpakṣīśvāpadākhubīḍālanakulocchiṣṭe bhūyasy annarase
jagde keśādyavapanne ca devadroṇyādaḥ dravyasaṃskārahite vāmatyā ced brāhmīm
suvarcalām ekarātram pibet | matyā cet trirātram | alpadravye ced amatyābhyāse ‘tikṛcchrah |
matyābhyāse pakṣam yāvakaṃ vratam | brahmakṣatriyavaiśyaśudrocchiṣṭe tu brāhmaṇa
ekatripañcasaptarātrāṇi pañcagavyam pibet | abhyāse ‘py eṣām āvṛttiḥ | matyā bhojane tu tāny
eva śuddhopavāsādīni kuryāt | matyābhyāse kāyātīkṛchrataptakṛcchracāndrāṇi | kṣatrādaḥ pādam
hr̥ṣayet | bhāṇḍasthe ‘nne keśapīpīlikāmedhyasevikīṭair upahate tāvanmatram uddhṛtya
bhasmatāmraivaīdūryahiraṇyaraṇjatādibhir govālair darbhayuktena vāriṇā śeṣam prokṣayet |

hastastham evambhūtaṃ tyajet | mukhastham [133] niṣṭhīvya ghr̥taṃ prāśnīyāt |
manuṣyareto-viṇmūtrabhakṣaṇe varṇās taptakṛcchraṭikṛcchraḥkāyatrīrātrāṇi kuryuḥ | matyā
cāndrataptakṛcchra-kāyān pūṇaḥsaṃskāraṃ ca | alehyāpeyacāṇḍālādyantyāṇne caivam | caṇḍālāḥ
śvapaḥkaḥ kṣattā sūtro vaidehako māgadha ityādyā antyāḥ | tadannabhojanae caivam | antyānām
bhaktaśeṣaṃ bhuktvā varṇā yaticāndraṃ kāyaṃ tadardham pādāṃ ca kuryuḥ |
antyocchiṣṭabhakṣaṇe tu cāndraṃ mahāsāntapanam ṣaḍrātraṃ trīrātraṃ ca kuryuḥ | abhyāse
‘tyabhyāse vā dviguṇaṃ triguṇaṃ nirantare patanam | āmagrahe tv ardhamaṃ | taducchiṣṭabhojane
dviguṇaṃ | sahabhojane ccicuṇaṃ (triguṇaṃ?) | matyābhyāse patanam | dīpocchiṣṭatailaṃ rātrau
rathyādūṣitaṃ cābhyaṅgaśiṣṭaṃ ca bhuktvā naktam caret | pītāvaśiṣṭamukhanirgatapāṇe
matyābhyāse cāndraṃ parākaṃ vā kuryāt | pīvāvaśiṣṭamātrapāṇe vāmahastena ca pāṇe
tadardham |

athāśucidravayasamspṛṣṭabhakṣaṇe —

tatra keśakīṭṭādyavapanne
nīlīlākṣāsnāyavasthicarmaraktamāmsavasāmajjāsuraśukravīṇmūtra-saṃspṛṣṭe mahāpāpāveḥkṣite
duṣṭapakṣyucchiṣṭe vidvarāhādyucchiṣṭe gavāghrāte śuṣke paryuṣite vr̥thāpakve devapitrarthāṇne
homārtheṣu cāmatyā bhakṣaṇe pāṇe copavāsaḥ pañcagavyaṃ ca sarvatra | matyā ca
pādārdhakṛcchrah | avijñātājātyasthyādīdūṣite tadardham | karṇavidādimalaṣaṭke tv ardhamaṃ
etadalpasaṃsarge | mahāsaṃsarge tu dviguṇaṃ | tatrāpi dūṣitasamjñāne taptakṛcchrah sarvatra
pūṇaḥsaṃskāraś ca | saṃsargaduṣṭe kriyāduṣṭe svabhāvadūṣṭe ca
caṇḍālādyantyasūtikārajasvalāpatitaśavadāhakaṣaṇḍhadevalakavisṛṣṭāgny-ārūḍhapatitābhiśastādy
āś caṇḍālādyāḥ śvavidvarāhakharoṣṭrādyāḥ śvāpadādyāḥ pañcanakhā yūthapaśvādyāḥ |
caṇḍālādīn bhuñjāno dr̥ṣṭvā grāsamaṃ utsrjyāntarabāhyamukhalepān prakṣālya snāyāt |
kimcinmātranigarāṇe ‘ṣṭaśataṃ japāḥ | tadgrāsabhojane pakṣiṇyupavāsaḥ | samastabhojane
trīrātraṃ jalapāṇe tadardham | śvādiṣv ācamaṇaṃ kāryamaṃ | bhuktvā pītvā tadardham |
caṇḍālādibhir evaṃ bhuñjānaḥ śrutvā bhojanād viramyaiva śudhyet | bhuktau snātvāṣṭaśataṃ
japa upavāso vā | caṇḍālādyucchiṣṭaspr̥ṣṭe kāmṣye bhojane kṛcchrah | mṛṇmaye ‘tikṛcchrah |
rajaḥkādycchiṣṭaspr̥ṣṭe tadardham | caṇḍālādispr̥ṣṭānnabhojane trīrātraṃ | caṇḍālādidr̥ṣṭāṇne
tūpavāsaḥ pañcagavyaṃ ca | caṇḍālādihastabhājane cāndraṃ kāryamaṃ | cāṇḍā[134]lādibhojane
dviguṇaṃ | cāṇḍālādyucchiṣṭānnabhojane caturguṇaṃ | caṇḍālādihastanirmuktāmbupāṇe
tūpavāsaḥ | tatspr̥ṣṭaviṣaye tadardham | caṇḍālādīn ucchiṣṭo dr̥ṣṭvopavaset | spr̥ṣṭyā trīrātraṃ |
rajaśvalāṃ hīnavarṇāṃ rajaśvalā spr̥ṣṭvā nāśnīyād ā śuddheḥ | savarṇāṃ adhikavarṇāṃ vā spr̥ṣṭvā
tasminn evāhani snātvāśnīyāt | rajaśvalā kākādispr̥ṣṭānyayā rajaśvalayā ca spr̥ṣṭā ced upavāsaḥ
pañcagavyaṃ ca | matyā ced ā śuddher upoṣya snātvā ghr̥taprāśanāc chuddhiḥ | rajaśvalā
caṇḍālādyantyaīḥ saṃspṛṣṭā nāśnīyād ā śuddheḥ | bhuktā cet tāvanti ahāny atikramya śuddhau
prāyaścittaṃ kuryat | prathamā ‘hni trīrātraṃ dvitīye dvyaḥmaṃ tṛtīye ‘horātraṃ parato naktamaṃ |
aprāyatye rajodr̥ṣṭau bālāpatyāyā abhiṣekād bhuktiḥ | mṛtasūtakasamparkaḥ ṛtumaṃ spr̥ṣṭvā
snānakālān nāśnīyāt | matyā bhuktvā cāndraṃ | caṇḍālādisaṃkare bhuktvā pakṣamaṃ
gomūtrayāvakaṃ kṛcchraṃ vā | cāṇḍālādir yasya gr̥he tv ajñātas tiṣṭhati tasyāmatyānnaṃ
bhuktvā kāyamaṃ | matyā parākaḥ | cāṇḍālādisvīkṛta-tīrthataḍāganadīṣv amatyā pītvā pañcagavyaṃ
pibet | caṇḍālādyambupāṇe kāyamaṃ tadardham vā | caṇḍālādisaṃspṛṣṭāmbupāṇe gomūtrayāvakaṃ
trīrātraṃ | bhuktvocchiṣṭasya caṇḍālādisparśane kāyamaṃ | yad vā gāyatriyaṣṭaśataṃ sahasraṃ
aṣṭaśataṃ vā japitvā trīrātrānte pañcagavyaṃ pibet | āmbhakṣocchiṣṭe pādāḥ |
adhahsthānocchiṣṭaś caṇḍālādispr̥ṣṭaḥ pādamaṃ | caṇḍālādispr̥ṣṭau mūtrotsarge trīrātraṃ upoṣya
jātavedasaṃ vā japet | amatyāśaktasya tūpavāsaḥ | bhojane ṣaḍrātraṃ | āmbhakṣaṇe trīrātraṃ

prāṇāyāmaśataṃ vā | rajakādiviṣaye cāṇḍālādyuktārthaṃ jñeyam | ucchiṣṭaḥ śvādīṇ
chūdramadyāmedhyādyasprśyāṇ sprṣṭvopoṣya pañcagavyaṃ pibet |
rajasvalāsūtikāmedhyapatitacāṇḍālapulkasāvadhūtakuṇṭhahastakṛmikuṣṭhikunakhyasprśyāśauci-
aṃsprṣṭānnaṃ matyā bhuktvā kāyaṃ amatyārdham | asaddravye keśādyavapanne ca
kuśaśaṅkhapuṣpādikaśāyaṃ brāhmīm vā pibet | śūdreṇa pakvaṃ vāmedhyasevikīṭopahataṃ ca
bhuñjāne śūdrasparśe cānarhasahapaṅktau vā bhuktāñjāneṣu vā yatrocchiṣṭaṃ prayacched
ācāmed vā kutsitvā vā yaṣṭānnaṃ dadyād ucchiṣṭapaṅktau vā bhuktāv upavāsaṃ pañcagavyaṃ
ca kuryāt | matyā sāntapanam | vāmahastanirmuktapātrānnabhuktau caikapāṅktāv ekasminn
utthite paścādbhuktau ca sāntapanam | mṛtapañcanakhakharaviḍvarāhādīśavayuktakūpāḍau ca
viṇmūtrādibhir atyantopahate ca pāne ca varṇās tridvyekopavāsanaktāni kuryuḥ
pañcagavyāśanaṃ ca | tatraiva klīnabhinnāśavayukte ‘mbupāne tu matyātikṛcchrah |
tādrīnmānuṣaśavayukte [135] tu matyā cāndrāyaṇam | cāṇḍālādisambaddhakūpādyalpajalāśayeṣv
ambu pītvā snātvā tadbhāṇḍasthaṃ vā matyā varṇāḥ sāntapanam kāyaṃ tadardham pādaṃ
kramāc Careyur amatyā tadardham | aśaktaḥ pañcagavyaṃ pibet | mahājalāśaye na doṣaḥ |
hradapuṣkarīṇyādiṣu jānudadhne na doṣaḥ | tato ‘dhastane tv amatyā naktam matyopavāsaṃ
vipraḥ kuryāt | rajakādyantyajakūpabhāṇḍasthāmbupayodadhipāne tv amatyā dvijā
brahmakūrcena tridvyekopavāsān kuryuḥ | śūdras tūpavāsaṃ śaktyā dānaṃ ca | matyā
taddviguṇam | antyajaiḥ khānitavāpīkūpataḍgādiṣu snāne pāne copavāso matyābhyāse kāyaṃ |
madhyameṣu pañcagavyaṃ | mahatsu na doṣaḥ | prapāsv arāṇye maṭhake ca saireyadronyām
jalaṃ kośanisṛtaṃ ca pītvā pañcagavyenāśaktaḥ śuddhaḥ | śakta upavāsena |

atha bhāvaduṣṭabhakṣaṇe —

tatra nijavarṇādirahitaṃ bhāvaduṣṭam | bhāvaduṣṭe ‘nne bhāvaduṣṭe ca bhojane matyā trirātram
amatyārdham | chardane ghṛtaprāśanam | bhakṣyābhakṣyaśaṅkitabhakṣaṇe tv akṣāralavaṇe
rūkṣam brāhmīm suvarcalām pibet trirātram | śaṅkhapuṣpīm vā payasā saha
kuśapadmodumbarapalāśabilvapatrāmbupakvaṃ vā pibet | saṃvatsarasya trīn dvāv ekaṃ
kṛcchraṃ caret | śaṅkāyām vijñāne taddviguṇam dvijaś caret |

atha kāladuṣṭabhakṣaṇe —

kāladuṣṭam paryuṣitaṃ śuktam anirdaśāgokṣīrādi | tatramatyopavāso matyā trirātram kāyavratam
| yavagodhūmapayodadhipiṣṭavikārasnehapakvānnasnehāktānnaśāḍau na doṣaḥ |
śrīṅgāsthidantajaiḥ pātraiḥ kandaśālūkaśaṅkhaśuktikapardakaiś ca pītvā navodakaṃ ca pītvā
svakāle tryahād arvāg akāle daśāhād arvāk pītvā pañcagavyaṃ pibet | matyopavāsaḥ | saṃgrahe
bhojane navaśrāddhe ca grāmayājakāṇne ca cāndram | grahaṇādinimittaniṣiddhakāle ca
saṃdhikāle cātiprātaratisāyam ityāḍau dhānādadhishaktūnām rātrau tilasaṃbaddhānnabhojane
caivamādiṣv anādiṣṭaprāyaścitteṣu prāṇāyāmaśataṃ matyopavāsaḥ |

atha guṇaduṣṭaśuktādibhakṣaṇe —

tatra guṇaduṣṭaśuktāni kaśāyāṃś cānyāny amedhyāny amatyā pītvā bhuktvopavaset | matyā
trirātram yāvakam | āmalakādiphalayuktakāñjikāyām na doṣo ‘bhighāraṇe ca |
uddhṛtasāravilāpitapiṇyākamathitādiṣv annavikāre ca matyā trirātram yāvakam amatyārdham
charditvā [136] ghṛtaṃ pibet | prāk pañcanakhebhyaḥ prāṇiṣu caivam |
vaiśvadevāgnyādi-rahitānnabhojane vṛthā kṛśarasamyāvapāyasāpūpaśaṅkulīmadhumāmsānām

cāmatyopavāso matyā trirātram | āhitāgnis tu kāyam trirātram vā kuryāt |
 sūdrabhājanabhinnabhājanabhāṇḍeṣu bhuktvopavāsaḥ pañcagavyam ca | matyā trirātram |
 bhinnakāmsye kāyam | bhinnabhāṇḍādibhojane pañcagavyam gṛtaṁ vā brāhmīm vā pibet |
 vaṭārkāśvatthakumbhī-tindukakovidārakadambapatreṣu bhuktvā cāndram |
 latāpalāśapadmavṛkṣapatre gṛhī bhuktvā cāndram caret | vānaprastho yatis ca bhuktvā
 cāndraphalaṁ labheta | anyāḥ padmapalāśeṣu |

atha hastadānādikriyāduṣṭābhōjyabhojane —

tatra hastadattabhojane ‘brāhmaṇasamīpabhojane duṣṭapañktau balād atyapañktheyśūdrahastena
 ca bhojane pānīye vāmatyā naktam | matyopavāsaḥ pañcagavyam ca |
 mākṣikaphāṇitaśākagorasalavaṇaghrteṣu hastadāne tathaiva |
 āsanārūḍhapādo vā vastrārdhaprāvṛto ‘pi vā |
 mukhena dhamitam bhuktvā kṛcchram sātapanam caret ||

atha śrāddhabhojane —

pitṛadyuddeśena tyaktānne tu tatra śrāddhāni trividhāni | tatrāntardaśāhe caikādaśāhe ca nava
 śrāddhāni | ekādaśāhān nyūnābdāntāni ṣauḍaśaikoddiṣṭāni navamiśrāṇi | sapinḍīkaraṇam miśram
 | tataḥ purāṇāni | ekādaśāśrāddham navamiśram | tatra prāyaścittagauravād doṣagauravam cāsti
 | ādyaikoddiṣṭam svatantram ity **eke** | tathāpy ubhayadharmaprāyaścittadoṣadaṇḍāḥ syuḥ | tatrāpi
 sūtakasambaddheṣu navaśrāddheṣu bhojane kāyam | ekādaśāhaikoddiṣṭe kāyam pādonakāyam vā
 | dvādaśāhe prathamamāse vā pādonam kāyam eva kuryāt | dvimāse tripakṣe conaśānmāsike
 conābdike cārdham kṛcchram | trimāsādyabdamokṣānteṣu sapinḍane cādyābdike copavāsaḥ
 pādakṛcchro vā | pratyabdam purāṇe ca naktam | guruviśaye dravyārthe navaśrāddhe trirātram
 ādye trirātram dvirātram ca | dvādaśāhātau dvirātram | dvimāsādāv upavāsaḥ trimāsātau naktam
 pañcagavyam vā | pratyabdam vānyapurāṇe ca ṣaṭ prāṇāyāmāḥ | vṛddhau trayāḥ prāṇāyāmāḥ |
 tatraiva niḥsṛjhabhoktur japaśīlino vā tadardham | kṣatriyādiśrāddheṣu dvitricaturguṇāni kramāt
 kāryāni | anāpadi tu navaśrāddhe cāndram kāyam ca | dvādaśāhātau kāyam eva | dvimāsātau
 pādonam | trimā[137]sādyabdānte sāpinḍye ca trirātram ardham kāyam vā | ābdike pādam kāyam
 | pratyābdike tūpavāsaḥ | kṣatriyasya tu navaśrāddhe cāndram | ādyamāsike cāndram parākaś ca |
 dvādaśāhātau parākaḥ | ekadvimāsatripakṣātau mahāsāntapanam | trimāsātau kāyam | ābdike
 pādonam pratyabde tv ardham purāṇe pādam | vaiśyasya tv etāny eva vratāni sārddhāni | sūdrasya
 dviguṇāni | yad vā navaśrāddhe cāndradvayam sārddham cāndram ca | dvādaśāhātau
 sārddhacāndram eva | dvimāsatripakṣātau cāndram trimāsātau parākaḥ | abde mahāsāntapanam
 pratyabde sātapanam |
 caṇḍālasarpabrāhmaṇapaśudamṣṭrivaidyutaprapatana-viṣodbandhanānāśakair mṛtānām pāpinām
 ca stenapatitādyabhojyānnānām ca śrāddheṣu navaśrāddhe cāndram | ādimāsike cāndram parākaś
 ca | dvādaśāhātau parāka eva | dvimāsatripakṣādāv atikṛcchrah | trimāsātau kāyo ‘bde pādaḥ |
 pratyabde tūpavāsaḥ | samyagviśaye ‘pi dravyārthabhojinaś caivam | apāñktheyānām
 ekādaśāśrāddhe śisucāndram | yatir vratī brahmācārī sūtakyanannavaśrāddhamāsikātau
 bhuktvoktam kṛtvādhikam trirātram ekopavāsam triprāṇāyāmān gṛtāprāśanam ca kṛtvā
 vrataśeṣam samāpayet | anāpadi tu kāyam trirātram ekarātropavāsam ṣaṭ prāṇāyāmāḥ
 pañcagavyaprāśanam adhikam | abhyāse kṛcchrādi dviguṇam |
 āmahemasamkalpitaśrāddheṣūktārdhatattadardhāni | yad vānāpadi cāmaśrāddhe kāyam
 taptakṛcchram vāśaktaś caret | hemaśrāddhe trirātram kāyam ca | samkalpitaśrāddhe tūpavāsaḥ

trirātram ca | daivāt sūtakavyavahiteṣu tu brāhmaṇakṣatriyavaiśyaśūdraśrāddheṣv ekoddiṣṭeṣu
 kṛcchrātikṛcchrataptakṛcchracāndrāṇi | dvādaśāhādiṣu pādaṃ pādaṃ hrāsayet | ativyavahiteṣu tu
 trirātrādikam | guruviṣaye tūpavāsanakṭasāṭṭriprāṇāyāmāḥ | anāpadi sarvaṃ dviguṇam |
 atisrotriyaapurāṇeṣv anuktaniṣkṛtiṣu ca gāyatrī dāśakṛtvo ‘paḥ pītvā śudhyati | tataḥ
 saṃdhyopāśanam homaṃ ca yathocitaṃ kuryāt | nivṛtte cūḍāhome ca prāṇnamakarāṇe ca
 jātakarmaṇi cāṅgaśrāddhe sūtake ‘py asūtake ca nāmaśrāddhe cūḍāhomānte caulaśrāddhe ca
 sīmante some cādhāne brāhmaudane cāmatyā cāpadi ca bhuktvā sātapanam | matyānāpadi ca
 cāndram | anyeṣu saṃskāreṣu tūpavāso nityaṃ trirātram cānāpadi | anyadattā kanyānyasmai
[138] punar dattā sā punarbhūḥ | asaṃskṛte pūrve garbhe prasūte dvitīye garbhe saṃskāre yā sā
 punāretāḥ | ṛtuṣoḍaśāhāt paścād eva yā garbhīṇī sā retodhāḥ | bhartṛśāsanollāṅghinī kāmācārīṇī |
 āsāṃ garbhe parvavat [pūrvavat?] sātapanam cāndram vā sarvastṛprathamagarbhe ca |

atha parigrahācāśuciduṣṭabhojane —

tatrāśrotriyaṭate yajñe grāmayājakahute strīhute klībahute vānnabhojane
 rājaraḥpurohita-rājabhṛtyavaiśyaśūdrāṇāṃ klībājāvikamāhiṣikasthānikabhūmipālānāṃ
 stenagāyakataḥśa-vārdhuṣikadīkṣāvasthitānāṃ
 kadaryabaddhanigaḍābhīśastapuṃścalīdāmbhikavaidyakulima-sāṃvatsarikāṇāṃ
 mattakruddhāturagaṇikānāṃ śvacakramadyastrīmṛgajīvināṃ
 krūrocchiṣṭa-bhojyugrapatitapiśunānāṃ śaulūṣatantuvāyatunnāvāyakirāṭipravrajitānāṃ
 vrātyakarmāra-ghoṣataruvājījīvikānāṃ ghṛtakṣīratailalavaṇaguḍavikrayiṇāṃ
 agnidanīyarogighāṇṭikaviṣa-śastrakāravipragodevavṛttighnānāṃ
 vainavātipāpiveśyāpākhaṇḍijīvisūtādipratilomajānāṃ karmākrātaghnānāṃ
 puṇyasomakarmātmavikrayiṇāṃ vivādadveṣaraṅgāvatārasuvarṇakāra-vṛttīnāṃ
 śauṇḍikavastranirṇejakavenaśvavatāṃ kūṭanaṭanartakavṛṣalītatpatīnāṃ
 nṛśaṃsopapatikopapatimarśakastrījitakitavānāṃ śūdrādhyāpakayājakadharmapatistrīnāṃ
 grāmayājīvrāṇījavānikāṇḍapṛṣṭhasevakānāṃ paryāhitaparīṣṭaparivittiparivividānāṃ
 punarbhū-jāgreḍidhiśūpatiacakratailavadhajīvināṃ
 bhagavṛttipakṣirakṣisamudratārakahīnātrīkṭāṅgānāṃ mātrpitrīsutagurvagnityāgināṃ
 kūṭamānakūṭasutakanyāstrīsatyavikrayiṇāṃ sīsakāragodhā-lohakārasūcikāputrabrahmacārīnāṃ
 kuṇḍāśivīrahaguruguptikagaradasūpajīvināṃ sūtakasaunika-paunīkulālacitrakarmaṇāṃ
 yonisamkarikāśramabhedakataskaravṛthāśramivṛthāhotṛīnāṃ ityādīpāpināṃ mārgaḥ tīṣṭhatāṃ
 bhikṣāṇe cāndram | eṣāṃ akṛtanīṣkṛtīnāṃ annabhojane yājane dāne pratigrahe ca tathā
 kunakhikṛṣṇadantābrāhmaṇānnadaśūdraśūdrānnadabrāhmaṇānāṃ abhojyānnānāṃ ca prapāsatre
 soma ekādaśāśrāddhe duṣṭānnaduṣṭavidvājjugupsitamahāpāpy-
 avekṣitaśvasprṣṭodakyāduṣṭagavāghrātapakṣyālīdhāsadbahuyācitasaroṣasavismayānnaṃ ca padā
 sprṣṭam avajñātam
 anarcitaparyāyānnāstrīśūdroccīṣṭavṛthāmāṃsajātāmṛtasūtaka-sūtakikāpretānnaṃ cātuṣṭikaraṃ
 cāto ‘nyatama**[139]**syānnaṃ bhuktvā vā retovīṇmūtrabhakṣaṇe vā matyā trirātram | abhyāse
 kṛcchrāḥ | matyātikṛcchro ‘bhyāse taptakṛcchrāḥ | brahmacaryādeḥ kāryāṇi taptakṛcchrāṇi
 cāndrāṇi punaḥsaṃskāraś ca | dvitṛiṣaṇṇavadvādaśarātrāṇi payasātyabhyāse cāndram |
 atyantābhyāse cāndravṛddhiḥ | āpady ekadvitricaturupavāsāḥ | atyantāpadi trīṣaṇṇavadvādaśa
 prāṇāyāmāḥ | āmeṣu snānam | viprāṇa ekabhaktam | anācāre durācāre naktam | brāhmaṇabruve
 snānam aṣṭaśatajapāḥ | gurvācāryāgnidharmaśāstrago-brāhmaṇadviḍanne śākhāraṇḍāṇne caivam |
 puṃścalyabhiśastamlecchacāṇḍāladasyubhir balād dāśīkṛtānāṃ gavādihiṃsane

taducchiṣṭamārjane bhojane karoṣṭrādiviḍvarāhabhakṣaṇe tatstrībhīḥ saṃgame bhojane ca
māsoṣitadvijānām kāyam | āhitāgneś cāndraṃ parāko vā | saṃvatsaroṣitasya cāndraṃ parākaś ca |

atha jātāmṛtāśaucānnabhojane —

tatra dvijāśauce savarṇānām upavāsas trirātraṃ vā | viprakṣatriyavaiśyāśauceṣv amatyā vipro
bhuktvā naktaikadvitryupavāsān kuryāt | abhyāse tv ekatripañcasaptopavāsān | yad vābhyāse
dvātriṃśadaṣṭaṣaṭaprāṇāyāmayuktān | matyā cet sātapanakāyamahāsāntapanacāndrāṇi sarvatra
pañcagavyaṃ vā | ekadvitricatuḥkāyāni vā | matyābhyāse kāyāni kṛcchrataptakṛcchracāndrāṇi |
yad vābhyāse ekadvitriṣaṇmāsāni yāvakavratāni | atyantāpadi
dvādaśatrimśatṣaṣṭiṣata-prāṇāyāmāḥ | kṣatriyasya vaiśyāśūdrāśaucayor vaiśyasya śūdrāśauce
caivam | viprāśauce kṣatravaiśyayor aṣṭaṣatajapo naktam vā | kṣatrāśauce vaiśyasya caivam |
dvijāśauce śūdrasya snānam | śūdrāśauce śūdrasya snānam pañcagavyaṃ ca | śūdraṃ
saṃsprīyācamane snānam pāne pañcagavyaṃ | brahmacāryāder upavāsaḥ śatajapah
pañcagavyaṃ ca | trirātraṃ sahasrajapah | pañcagavyaṃ cādrikam | jātāśaucam laghu yojyam ity
eke | āhitāgnyāśauce caivam | āśauce bhuktavantam na sprīed ā purīṣotsargāt | tatprāyaścittam
tadāśauce gate kāryam | sakṛdbhojanamātreṇa bhoktṛñām ca tāvad āsūcitvād anadhikārāt |
tadgrāhabhojane naktam upavāso vā | kāpālike kāpālikānne pāne ca kramāt kāyam tadardham ca |
abhyāse dviguṇam | matyā triguṇam | matyābhyāse caturguṇam | atyantābhyāse cāndraṃ
tadardham ca | tatstrīgamane caivam | [140] atyantābhyāse ‘bdakṛcchram | patitānne dravye sati
saṃbhava ca tatsamutsrjyātikṛcchram kuryāt | annasatrapravṛttasyāgnihotriṇas cāme na doṣaḥ |
pakvānne tv ekarātraṃ trirātraṃ vā yāvakaṃ dvādaśa caturviṃsatir vā prāṇāyāmāḥ | gr̥hītvāgniṃ
samāropya pañca yajñān akurvan parapākanivṛttaḥ pañca yajñān kṛtvā nityaparānnopajīvī
parapākarato dānavarjitaḥ parvapakṣe māse vā devapitṛṇ bhojayet | āsrāddhadas teṣām anabhyāse
cāndraṃ | pūrvaparagaṇitavyatiriktaniṣiddhācaraṇaśīlānnabhojane tūpavāso dinam |
saṃvatsarābhyāse parākah | atrādiṣṭam viprasyaiva | tatra kṣatrasya pādonam vaiśyasyārdham
śūdrasya pādaḥ kalpyaḥ | tattatstrīñām ardham rajasvalānām tatra tatroktam eva kāryam |

ity abhakṣaṇaprāyaścittam |

atha jātibhramśakarādiprāyaścittam —

jātibhramśakareṣv icchayā mahāsāntapanam anicchayā kāyam | saṃkarīkaraṇeṣu māsam
yāvakaṃ kṛcchrātikṛcchram vā | apātrīkaraṇeṣu kṛcchram atikṛcchram vā | malinīkaraṇeṣu
mahāsāntapanam taptakṛcchram vā | brāhmaṇajapah kṛtvā rāsabhādiprayāṇam ninditād
dhanādānam ca kṛtvā kṛcchrārdham caret | atra strīñām ardham rajasvalānām tatra tatroktam
kāryam eva |

ity upapātakaprāyaścittāni |

atha prakīrṇaprāyaścittam —

tatra kharayuktam uṣṭrayuktam vā yānam āruhyādhvānam gatvā nagnaḥ snātvā bhuktvā ca
svastriyam divā gatvā matyā savastro ‘po ‘vagāhya prāṇāyāmena śudhyet | amatyā snānamātram |
sākṣāt khararohaṇe tu dviguṇam | guruṃ humkṛtya tvamkṛtya vipraṃ chalavādena nirjitya vāsasā

baddhvā vā sīghraṃ prasādyopavaset | abhyāse trirātram | vipraṃ hantum daṇḍodyamane
 kṛcchraḥ | tāḍane ‘tikṛcchraḥ | raktasrāvaṇe kṛcchātikṛcchrau | ābhyanatarakte tvagbhede
 kṛcchraḥ | athibhede ‘tikṛcchro ‘ṅgakartane parākāḥ | pādena prahāra upoṣya snātvā prasādayet |
 pādena sparśe tu prasādanam | asaṃnidhāv apsu vāgnau cārto viṇmūtraniṣevane sacailo jalam
 āplutya gām sprṣtvā śudhyet | matyopoṣya sacailam snāyāt | abhyāse cānartasya ca taptakṛcchraḥ
 | śrautasāmāntaloṇe tūpavāsah | paścāt pratipadokteṣṭyādiprāyaścittam apī sūryodaye svastho
 matyā supto ‘hni tiṣṭhan sāvitrīm japann upavaset | sūryāstamaye supto rātrau tiṣṭhan sāvitrīm
 japan nādyāt | snānādikarmaloṇe tūpavāso ‘ṣṭa[141]śatajapo vā |
 jīrṇamalavadvastradhāraṇādi-snātakavrataloṇe tūpavādo ‘ṣṭaśatajapo vā | pañcamahāyajñeṣv
 anyatamaloṇe tv anāturyopavāso dhaninaḥ kṛcchrārdham | āhitāgneḥ parvaṇy upasthānaloṇe
 caivam | rtau bhāryāgamanaloṇe caivam | prathamāyām bhāryāyām jīvantiyām dvitīyabhāryāyā
 vaitānikair dahane surāpānasamavat | svabhāryām krodhād agamyeti vadeḥ ced varṇānām
 kṛcchranaṣaṣṭ-trirātrāṇi | asnātvā bhojanāḍau tūpavāso dinajapyam ca | ekapaṅktyopaviṣṭānām
 snehādīnā viṣamadāne dāpane yācane kāyam | udakāvaraṇamārgahantuh kanyāvighnakasya ca
 sameṣu viṣamapūjādikartuḥ ca bhaikṣāṇne cāndram | surāpasya gandham āghrāya somapo
 brāhmaṇo ‘psu nimagnas trīn prāṇāyāmāṃs trir aghamarṣaṇam vā kṛtvā ghr̥taprāśanam ca kuryāt
 | asomapo ‘napsv itarasyāmantrakaprāṇāyāma eva | madyagandhe tadardham | sāksāt surāghrāṇe
 surāpānasamavat | amatyā ghr̥ṇe triprāṇāyāmāḥ | madyaghr̥ṇe
 viṇmūtrakravyādapūtigandha-ghr̥ṇe triḥ prāṇāyāmāḥ | darsane prāṇāyāmāḥ | sparśane tu snānam
 ghr̥taprāśanam ca | surāsparśe snānam pañcagavyam ca | śavaghr̥ṇe ‘spu triprāṇāyāmāḥ |
 asomapasyānapsu | itarasyāmantrakaprāṇāyāmāḥ | śuṣkasurābhāṇḍasthāpāḥ pītvā pakṣayāvakam |
 surābhājanasthāpsu śaṅkhapuṣpīpakvam payasas trirātram | paryuṣitāpsu gandhapuṣpīpayah
 ṣaḍaham | śuṣkamadyabhāṇḍasthāpsu saptarātram yāvakam | anyatra pūrvoktārdham |
 surāmadyarasopalabdhau tāratamyam kalpyam | vamaṇe cāndram kāyam vā | purīṣādīdūṣitā apah
 pītvā sātapanam dvyaham | rasopalabdhau pādakṛcchraḥ | madyaviṇmūtravipruḍbhiḥ (?)
 saṃsprṣṭe mukhamaṇḍale mṛttikāgomayaiḥ prakṣāly pañcagavyam pibet | madirām datvā
 sprṣtvā pratigrhya ca snātvā kuśāmbu tryaham | saṃkrāntyādinimittasnānārho jagdhvā
 pītvāṣṭasahasram japet | śūdrādisaṃsparśanimitte tūpavāsah cāṇḍālādisparśanimitte trirātram
 kāyam vā | rajakādisparśe tadardham vā | tatsprṣṭasparśe tūpavāsas trirātram vā | nityasnānam
 akṛtvā bhūktau copavāsas trirātram vā | naimittike snāne sarvatrāṣṭasahasrajapo dvādaśa
 prāṇāyāmā vādhikāḥ | amedhyaśvādyasprṣyasparśane snātvā bhuktau ghr̥asthādes trirātram
 matyā ṣaḍrātram | vratinaḥ kāyam cāndram vā | cāṇḍālādisparśane tv asnātvā bhuktau cāndram |
 rajakā[142]dyantasparśane snātvā bhuktau matyā kāyam | śvakākādisparśane ‘snātvā bhuktau
 matyā trirātram | utpanne snāne bhuktvā pītvā trirātram sātapanam | anācamya bhakṣaṇe
 vāṣṭaśatajapāḥ | bhojane tūpavāsah | bhoktrkāmasyāpośanāt paścād abhyavaharaṇāt pūrvam
 purīṣanirgame sacailo bahir āplavaḥ ṣaṭ prāṇāyāmāḥ | bhuñjānasya gudanīsrāve śaucam
 kṛtvopoṣya pañcagavyam | bhuñjānasyāśucitve tad grāsam bhūmau kṣiptvā snāyāt | tadgrāsāṣane
 tūpavāsah | sarvānnāṣane trirātram | bhuñjānasya mastake viṣṭhādīpatane ‘nnaṃ tyaktvā nadyām
 snātvā triḥ prāṇāyāmāḥ | bhuñjānasya sagotrasparśane ‘nnaṃ tyajet | udakam sprṣtvā śuddhiḥ |
 bhuñjānasyāgotrasparśane bhojanam viramyaiḥ śuddhiḥ | (* bhuñjānayoḥ savarṇayoḥ
 sparśane ca viramyaiḥ śuddhiḥ | *) bhuñjānasyocchiṣṭakṣatriyasparśane snānam japam ca kṛtvā
 dināntare ghr̥taprāśanam | bhuñjānasyocchiṣṭavaiśyasparśane caivam | triṣavaṇasnānādikam |
 bhuktocchiṣṭaspr̥tau savarṇe snānam japo vā | asavarṇe tūpavāsah sahasrajapo vā |
 bhuktocchiṣṭasya śūdraśvādisparśe tūpoṣya pañcagavyam | rajakādisparśe trirātram |
 ūrdhvocchiṣṭasya cāṇḍālādisparśe kāyam | adharocchiṣṭe tūcchiṣṭo dvija ucchiṣṭam dvijam
 sprṣtvā śūdraśvādīn vopoṣya pañcagavyam pibet | ucchiṣṭo dvijaś cāṇḍālādisprṣṭas trirātram

kuryāt | rajakādisparśe tadardham | anucchiṣṭasprṣṭau yatra snānam vihitam tatrocchiṣṭasprṣṭau
trirātram kāyam vā | ucchiṣṭocchiṣṭasprṣṭāv eka eva duṣyati | tatsprṣṭino na duṣyanti | yena
kenacid ucchiṣṭaḥ param sprṣṭaḥ san sadya āplutya prāyaścittam sarvatra kuryāt |
viṇmūtrādyutsarge bhuktvā pītvā trirātram upavāsas trirātram vā gomūtrayāvakena | aśaktau
yāvakam | jalapāne tūpavāsaḥ pañcagavyam ca | kāñjikādīnā śaucam kṛtvā bhuktvā punar jalena
śuddhim kṛtvopoṣya pañcagavyam pibet | nīlavastrādīdhāraṇe keśanirmitacailadhāraṇe
copavāsaḥ pañcagavyam hiranyodakam cādhikam | nīlīmadyagamane snātvā triḥ prāṇāyāmāḥ |
nīlīm vikrīṇayan pālayan nīlīvṛtīyā jīvaṃś ca patati | virakṭaś cet tribhiḥ kṛcchraiḥ śudhyet |
nīlīlavadhāraṇe ‘pi snānadānājahomasvādhyāyadevatārcanādi sarvaṃ niṣphalam |
nīlīkṣetrotpannabhuktau cāndram | nīlīkṣetre nīlīm utpādyā dvādaśābdāt param śudhyet |
nīlī[143] jagdho cāndram | nīlīm dhṛtvā maithune garbhaś cāṇḍālo jāyate | nīlīm dhṛtvā mṛtaḥ
ṣaṣṭivarṣasahasrāṇi viṣṭhāyām kṛmiḥ syāt | mṛte bhartari patnī nīlīm dhṛtvāste cet tāvan narake
bhartā vaset | nīlīm dhṛtvā yad annāni dīyante tatra dātur bhoktuś ca sātapanam | nīlīdārūbhede
raktadarśane [ca] cāndram | kambalapātṭasūtre nīlīdoṣo nāsti | aindram cāpam palāśāgnim
cānyasya pradarśyopoṣya kramād dhanur daṇḍam ca dakṣiṇām dadyāt |
patitamlecchāśuddhādhārmikasambhāṣaṇe puṇyākṛto dhyāyed brāhmaṇena vā saha sambhāṣeta |
vinā yajñopavītenocchiṣṭatve ca matyā bhakṣaṇe ‘mbupāne vā triḥ prāṇāyāmāḥ | bhojane naktam
| viṇmūtre ṣaṭ prāṇāyāmāḥ | matyā ced bhakṣyapānaviṇmūteṣv aṣṭaśatajapaḥ | bhojane tūpavāsaḥ
| bhuktvānācamyotthāne sadyaḥ snānam | daṇḍyacaurādyutsarge rājña upavāsaḥ | purohitasya
trirātram | adaṇḍyadaṇḍane rājñas trirātram | purohitasya kṛcchrah |
stenapatitādyapāṅkteya-pāṅktibhojane tūpavāsaḥ pañcagavyam ca |
palāśakhaṭvāśayanāsanapādukārohaṇe trirātram yāvakam | phalapradavṛkṣacchede ‘bdavratam |
palāyamānasya nṛpasyaivam | viprayor agniviprayor goviprayor dāmpatyos ca madhye gantuḥ
sātapanam | homakāle gavām dohe sāmṇāyādyāṅge svādhyāye vivāhe ca madhyagamane
caivam | abhyāse cāndram | duḥsvapna-duriṣṭadarśanādau ghṛtam hiraṇyam ca dadyāt |
atīrthārthinaḥ sindhusauvīrasaurāṣṭrābhi-pratyantāṅgavaṅgakaliṅgāndhradeśagamane punaḥ
saṃskārah | tīrthārthe na doṣaḥ | pratyarkādimehane cātmaśakṛddarśane ca sūryam vipram gām
vā paśyet | vahner adhaḥkaraṇe pādapratāpane ca kuśaiḥ pādāmāṛjane copavāso yāvakam vā |
kṣatravaiśyayor abhivādane viprasyopavāsaḥ | sūdrābhivādane trirātram |
śayyāpādukopānadāsanārūḍhāndhakāraṣṭha-śrāddhahomajapakṛdddevapūjābhīratānām
samitpuṣpakuśāmbugandhākṣatāmbupāṇīnām eteṣāṃ cābhivādane caite ‘py anyān abhivādya
sarve trirātram kuryuḥ | anyatra nimantritasanyatra bhojane ‘py evam | ityādi
deśakālavayo’rthaśaktyapekṣam sarvatra prāyaścittam deyam | anupadiṣṭeṣu
daṇḍārthavādastutinindābhiḥ kalpyam | strīvṛddhabālātūrāṇām ca योगyam deyam |

iti prakīrṇaprāyaścittam |

atha yas tūddhato mahāpāpaprāyaścittam na kuryāt tasya patitasya sarve sapīṇḍā
bāndhavāś ca riktātīthau sāyāhne grāmād bahir apām pūrṇam dāsyāhṛtam kumbham
prācīnāvītino muktaśikhā gurusamnidhāv asmākam tvam mṛta iti ninayeyuḥ | [144] tato
‘nīrīkṣamāṇā apa upasprṣya grāmam praviṣeyuḥ | tatas tam sarvadharmabahiṣkṛtam
sambhāṣaṇādiṣu varjayet | yadi pramādāt sambhāṣaṇādi kṛtam amatyā sāvitṛm japann ekarātram
tiṣṭhet | matyā trirātram | abhyāse ‘bde pātityam | atha kṛtaprāyaścitta āgate sapīṇḍās tena saha
puṇye jale snātvāpām pūrṇakumbham puṇye deśe kale ca puṇyadinmukhās tvam asmākam iti
ninayeyuḥ | tataḥ sa gobhyo yavasam datvā bhakṣite śuddhaḥ | na cet punaḥ prāyaścittam caret sa

vyavahāryaś ca | strīṇām patitānām caivam tyāgaḥ pragrahaś ca kiṃ tu pradhānagrhasamīpe
kuṭīm kṛtvā prāṇadhāraṇārtham annam malinam vāsaś ca datvā bhogarahitām rakṣet | strīṇām api
mahāpāpādipānupāpāny abhyastāni copapāpāni patananimittāni | viśeṣato hīnavarṇagamanam
garbhapātanam abrāhmaṇyā api bhartur hiṃsanam tāni patanahetūni |
śiṣyagāgurugājūṅgitopagatānām apy evam prāyaścittam | kṣatriyādeḥ prāyaścittam brāhmaṇam
antare kṛtvā brūyāt | strīśūdrāṇām japahomavarjam vācyam | amantrakāḥ prāṇāyāmāḥ sarvatra
vācyā eva | yāgādyanuṣṭhānaśīlānuśīlānām japādikam | itareṣāṃ tu japādi |
nāmadhārakamūrkhānirdhanānām tapa evānadhīyānām ca | karṭṛvyatiriktair vijñātadoṣo
vikhyātadoṣaḥ | sa vidvān api śīghram parśadanumatam vratam prāyaścittam kuryāt | tatra
vedadharmajñā viprāḥ sahasrādyekāntā yāvanto yathāyogyam parśady ativarjam | parśaddakṣiṇā
ca lakṣagavādi kiṃcidantam yathāyogyam kṛcchrasaṃkhyā vā | parśattuṣṭir vā | tatra sakṛd
āplutya sacailo vāgyataḥ snātvārdravāsāḥ parśaddakṣiṇām datvā pāpam vyākhyāya prāyaścittam
tadvratam ādāya punaḥ snātvā vratam caret | parśac ca brūyāt | na cet tatsamā syāt | ajñātvā vadeḥ
cet tat pāpam sarvam āpatet | parśanmatam vinā kurvan dviguṇam kuryāt | keśarakṣārtham ca
dviguṇam caret | vidvadviprastrīṇām vapanam neṣyate |

iti smṛtyarthasāre prakāśapṛāyaścittam |

atha rahasyapṛāyaścittam —

tatra karṭṛvyatiriktair avijñātadoṣo rahasyapṛāyaścittam caret | avidvāṃs tu mukhāntareṇa
rahasyapṛāyaścittam jñātvā rahaś caret | strīśūdrāṇāṃ caivam japahomavarjam |
tatrāhāraviśeṣānuktau payaḥprabhṛtayaḥ | kālaviśeṣānuktau saṃvatsarādayaḥ | deśaviśeṣānuktau
śiloccayādayo **gautamo**ktāḥ | tatra japeṣu ṛśidaivatacchandoviniyogā vijñeyāḥ | amatyā
brāhmaṇavadhe ‘naśnaṃs trirātram antarjale magna ṛtam ca satyam cety aghamaṛṣaṇasūktam trir
āvartya trirātrānte payasvinīm gām datvā śudhyet | godānāśaktau **[145]** savyāhṛtikān ṣoḍaśa
prāṇāyāmān pratidinaṃ samāvartya śudhyet | abhyāse tu triṃśadrātravratasṭhaḥ prāṇāyāmāḥ
śrānto ‘ghamaṛṣaṇam japet | mahāpāpaiḥ śudhyet | matyā cet prāḡ vodag vā niṣkramya snātaḥ
śucivastro jalānte sṭhaṇḍilam upalipyā sakṛt klinnavāsāḥ sakṛt pavitrapāṇinārkābhimukho
‘ghamaṛṣaṇam prātaḥ śatam madhyāhne śatam aparāhṇe śatam uditanakṣatradarśane cāparimitam
japet | prasṛtimātram yāvakaṃ pibet | saptarātrād upapāpair dvādaśarātrān mahāpāpasamair
viṃśatirātrān mahāpāpaiḥ śudhyet | anyamahāpāpe matyābhyāse caivam | nirguṇasya
brāhmaṇasya vadhe tu prāḡ vodag vā niṣkramya pravṛddhāgnāv aṣṭasahasrāhutīr juhuyāt |
anugrāhakakartuś caivam | nirguṇavadhe guṇavato hantus trirātroṣaṇam triṣavaṇasnānam trir
aghamaṛṣaṇajapaś ca | prayojakānumatikartuś caivam | nimittakartur aghamaṛṣaṇasyaivam trir
japaḥ | iti smṛtyuktaṃ jñeyam | idaṃ prāyaścittajātam yāgasthastrīkṣatravaiśeṣy ātreyyām
āhitāgnipatnyām garbhīṇyām avijñāte ca garbhe caturthāṃśanyūnam kāryam | yad
vāhorātroṣito rātrāv upavāsam kṛtvottīrya lomabhyaḥ svāhetyādyair aṣṭabhir mantraiḥ
pratyeḥkaṃ pañca pañcājyāhutīr evam catvāriṃśaj juhuyāt |

iti brahmahatyādipṛāyaścittam |

atha surāpāne pṛāyaścittam —

tatra matyā paṣṭyāḥ sakṛt pane gauḍīmādhvyoḥ pānāvṛttau ca trirātroṣitaḥ kūṣmāṇḍibhir
 ṛgbhiś catvāriṁśadghṛtāhutīr juhuyāt | trirātropavāsāśaktaḥ māsaṁ pratyahaṁ ṣoḍaśakṛtvo ‘pa
 naḥ śośucad agham ... | prati stomebhir uṣasaṁ vasiṣṭhāḥ ... | mahitrīṇām avostu ... |
 etonvindraṁ stavāmety eṣaṁ anyatamaṁ japet | matyā cen mahāpāpe ‘bdaṁ pratyahaṁ |
 devakṛtasyainasa ityādibhir mantrair homaḥ | nama id ugraṁ nama āvivāsety asya vā japaṁ
 kuryāt | mahāpāpābhyāse tu samāhito gāṁ anugaccheḥ cābdam | bhikṣāśī pāvamānīm japet |
 mahāpāpasamuccaye caivam |

iti surāpānaprāyaścittam |

atha suvarṇasteye prāyaścittam —

tatra brāhmaṇasuvarṇahārī jale sthita ekādaśarudrajāpī trirātroṣitaḥ śudhyet | yad vā
 bhasmacchanno bhasmaśayyāśano brahmavadhāt surāpānāt suvarṇasteyād gurutalpagamanāc ca
 śudhyet | atyantanirguṇabrāhmaṇasuvarṇaharaṇe tv asya vāmasya palitasya hotur iti sūktam sakṛj
 japet | yaj jāgrato dūram udaiti daivam ityādi daivaśaḍṛcaṁ śivasamkalpa[146]suktam japet |
 suvarṇanyūnaparimāṇasteye caivam | anugrāhakaprayojakānām caivam |

iti suvarṇasteye prāyaścittam |

atha gurutalpe prāyaścittam —

tatrāmatyā gurupatnīm gatas trirātroṣitaḥ sahasraśīrṣā puruṣa iti ṣoḍaśarcaṁ sūktam
 catvāriṁśatsamkhyayā japaṁ homaṁ cāvartyānte payasvinīm gāṁ datvā śudhyet |
 surāpānasuvarṇasteye caivam vā | yad vā gurutalpo haviṣyāntam ajaraṁ svarvidīti sūktam na tam
 aṁho na duritam iti sūktam vā, iti vā iti me mana iti sūktam vā sahasraśīrṣā puruṣa iti sūktam vā
 pratyahaṁ vā ṣoḍaśakṛtvo japitvā māsena śudhyet | matyā ced devakṛtasyainasa ityādyair
 mantraiḥ śākalahomaḥ | mahāpātakāvṛttau vyāhṛtibhis tilair lakṣahomaḥ | vyabhicāriṇīgamane tu
 haviṣpāntam vā pāvamānīr vā janāpaṁ vā vāḷakhilyān vā nivitpraiśān vā vṛṣākapiṁ vā hotṛn
 rudrān vā sakṛj japitvā śudhyet | gurutalpātideśeṣv atipātakeṣu pādonam yojyam |
 gurutalpasameṣu pātakeṣv ardham sarvtraivam | mahāpātakisaṁsarge ca yasya yena saha
 saṁsargas tasyaiva sa prāyaścittam kuryād iti gurutalpe |

iti mahāpātakaprāyaścittam |

upapātakānām rahaḥ prāṇyāmaśatam | yad vā mahāpātake prāṇyāmacatuḥśatam | atipātake
 triśatam | anupātake dviśatam | upapātake śatam | sarvatrābhyāse dviguṇam | matyā triguṇam |
 matyābhyāse caturguṇam | prakīrṇakeṣūpapāpeṣu caturthāṁśapraṇyāāmāḥ | yad vā prakāśa
 upapāpe yatra cāndratrayaṁ tatra tatsahasrapraṇyāāmāḥ | yad vā gāyatrī lakṣajapo mahāpāpe |
 pādonam atipāpe | ardham anupāpe | pādham upapāpe | taccaturthāṁśam prakīrṇakeṣu caret | yad
 vā gāyatrī vyāhṛtibhir vā tilalakṣahomo mahāpāpe | atipātakādiṣu pādonādikam |

iti smṛtyarthasāre rahasyaprāyaścittam |

atha kṛcchrāṇām lakṣaṇam —

tatra vratāṅgabhūtā dharmā yamā niyamās ca | brahmacaryam dayā kṣāntir dānam satyam
 akauṭilyam ahimsāsteyam mādhyam damas ceti daśa yamāḥ |
 snānamaunopavāsejyā-svādhyāyopasthanigrahaguruśūsrūṣāśaucākrodhāpramādā iti daśa
 niyamāḥ | sātapanane kṛcchre pūrvedyur anāhāro gomūtragomayakṣīradadhisarpiḥkuśodakāny
 ekīkṛtya pītva paredyur upavaset | eṣa dvirātraḥ sātapanah kṛcchrah | pūrvedyur upoṣyāparedyur
 imāni samantrakam svayam [147] sampūjya hutvā samantrakam prāśanam yadā tadā
 brahmakūrcasamjñakam | gomūtram gomayam kṣīram dadhiḥ sarpiḥ kuśodakam
 pañcagavyasamjñakam | tatra tāmravarṇāyā gor mūtram | śvetāyā gomayam | pītāyāḥ kṣīram |
 nīlāyā dadhi | kṛṣṇāyāḥ sarpir grāhyam | yad vā sarvam kāpilam eva | alābhe sarvavarṇānām
 sarvam grāhyam | gomūtre ‘ṣṭa māśāḥ pramāṇam | gomaye ṣoḍaśa māśāḥ | kṣīre dvādaśa māśāḥ |
 dadhi daśa māśāḥ | sarpiṣy aṣṭa māśāḥ | kuśodake tadardham | gāyatrīyā gomūtram |
 gandhadvārām iti gomayam | āpyāyasveti kṣīram | dadhikrāvṇa iti dadhi | tejo ‘si śukram asīty
 ājyam | devasya tveti kuśodakam | etat pañcagavyam saptapatrair acchinnāgraiḥ śukavarṇaiḥ
 kuśair irāvātīdam viṣṇur mānastoke śamvatītyantābhir agnau hutvā hutaśeṣam praṇavenāloḍya
 tenābhimantrya tenoddhṛtya tenaiva pibet | madhyamena palāśapatreṇa padmapatreṇa
 svarṇapātreṇa tāmrapātreṇa vā brahmatīrthena vā pibet | etad brahmakūrcasamjñakam
 homasahitam vijñeyam | strīśūdrau tu vipraiḥ kārayitvā tūṣṇīm pibetām |
 brahmakūrcatirātrābhyāse yatisātapanam | gomūtram gomayam kṣīram dadhi sarpiḥ
 kuśodakam | ekaikam pratyaham pītvaikarātropavāse sātapanakṛcchrah sāptāhikah | eṣu
 śaktyādyapekṣayā yojyam | evam uttaratrāpi yojyam | mahāsātapanam tu
 gomūtragomayakṣīradadhisarpiṣām ekaikam tryaham āvartya pañcadaśāhikam syāt | yad vā
 gomūtragomayakṣīradadhisarpiḥkuśodakānām ṣaṇṇām ekaikāham tryaham āvartya tryaham
 upavāsa ekaviṃśatirātrakam mahāsātapanam | yatimahāsātapanam tu gomūtrādīnām ṣaṇṇām
 ekaikasya dvyahadvyahābhyāse syāt | taptakṛcchraś ca taptakṣīraghṛtodakanānām ekaikam
 pratyaham pītvaikarātropavāse syāt | yad voṣṇajalakṣīraghṛtodakabāṣpamārutānām caturṇām trir
 abhyāse dvādaśarātras taptakṛcchrah syāt | tatra jalam tripalam kṣīram dvipalam sarpiḥ
 palamānam pibet | uṣṇodakabāṣpamānam trirātrasya pūraṇamātram | pādakṛcchra ekabhaktena
 naktenāyācitenopavāsena caivam syāt | tatra grāsasamkhyāikabhakte pañcadaśa ṣaḍviṃśatir vā
 grāsāḥ | nakte dvādaśa vā dvāviṃśatir vā | ayācite tu caturviṃśatir eva | sarve grāsāḥ
 kukkuṭāṇḍapramāṇā āsyapraveśapramāṇā vā grāhyāḥ | anayoḥ pakṣayoḥ śaktyā vikalpāḥ | yad
 vaivam pādakṛcchrah | ekabhaktatrayam pādakṛcchrah sūdrasya deyah | naktatrayam pādakṛcchro
 vaiśyasya | ayācitatrayam pādakṛcchro rājñah | upavāsatrayam pādakṛcchro [148] viprasyeti
 vyavasthā ca | ardhakṛcchras tv ayācitopavāsapādābhyām syāt | pādonakṛcchra
 ekabhaktāyācitopavāsapādaiḥ syāt | prājāpatyakṛcchra ekabhaktanaktāyācitopavāsais trirāvṛttaiḥ
 prātilomyena trir āvṛttair vā bālāturāya syāt | ekabhaktatrayanaktatrayāyācitatrayopavāsatrayaiḥ
 prājāpatyah syāc chaktānām upavāsaḥ prātilomyena vā | atikṛcchras tu
 pāṇipūraṇamātrānna-bhojanayukto na grāsasamkhyākah | yad vaikaikagrāsāśī bhojanadine syāc
 chaktasyaiṣo ‘tikṛcchrah | śeṣam pūrvavat | kṛcchrātikṛcchrah payasaikaviṃśatirātraiḥ syāt | yad
 vā dvādaśatrātram ambubhakṣaṇe kṛcchrātikṛcchrah syāc chaktasya | parāke dvādaśāhopavāso
 syāt | saumyakṛcchras tu piṇyākamodanāgranisrāvam takram udakam saktūms ca pañcadineṣu
 kramāt prāśya ṣaṣṭhe hy upavāsaḥ syāt | piṇyākādīnām parimāṇam prāṇayātrāmātram eva syāt |
 piṇyākasaktutakrair tryaham caturthe ‘hany upavāso vā saumyakṛcchrah syāt | cāndrāyaṇam tu
 śuklapratipadādīdineṣu mayūrāṇḍapramāṇagrāsānām ekaikam vṛddhyā paurṇamāsyām
 pañcadaśa grāsāḥ syuḥ | tataḥ kṛṣṇapratipadādiṣv ekaikagrāsahrāso ‘rthād amāvāsyāyām
 upavāsaś cāndrāyaṇam yavamadhyam syāt | pipīlikāmadhyam tu kṛṣṇpratipadādiprakrame

paurṇamāsyantam syāt | sarvatra tithivṛddhihrāse grāsavṛddhihrāsaḥ | yad vā
catvāriṃśadadhikaśatadvayagrāsānām yathākathamcid āvṛtṭyā māsenā cāndrāyaṇam syāt |
yaticāndrāyaṇam prayaham divāṣṭaṣṭagrāsair māsenā syāt | śiśucāndrāyaṇam tu pratyaham divā
caturgrāsai rātrau caturgrāsair māsenā syāt | ṛṣicāndrāyaṇam tu pratyaham tribhis tribhir grāsair
māsenaiḥ syāt | yaticāndrāyaṇādīṣu yathākathamcit triṃśaddinamāso na cāndragativat |
somāyaṇam tu gokṣīram stanacatuṣṭayajam saptarātram pibet | stanatrayāt saptarātram |
stanadvayāt saptarātram | stanaikena ṣaḍrātram | trirātram vāyubhakṣitā cāndrāyaṇadharmatā ca |

iti kṛcchracāndrāyaṇādilakṣaṇam |

atha cāndrāyaṇasādhāraṇadharmāḥ —

trikālam dvikālam vā snānam | taptakṛcchre sakṛt snānam | sarvatra snāne mārjanādy
aghamarṣaṇādi kṛtvottīrya sauramantreṇa sāvitryā vā sūryopasthānam | tataḥ puṇyamantram
gāyatrīm cāṣṭasahasram śatam [149] vā śaktyā jayet |
caturbhikṣāyāvakaḥ payo-dadhighṛtamūlaphalakandādiḥ viśyānam ucyate | taddhaviṣyam
āpyāyasvety abhimantrya grāsān gāyatrībhimantrayet |

atha pratyāmnāyo vakṣyate —

prājāpatye dhenupradānam tanmūlyadānam godānam vā tanmūlyadānam vā | tac ca gomūlyam
niṣkam niṣkārḍham niṣkapādam vā dadyāt | atyaśaktau tadardham
tatsamabhūdhanadhānya-vastrādīn vā dadyād dvādaśabrāhmaṇabhojanam vā |
tāvadbhūdhanadhānyavastrādīdānam vā saṃhitāpārāyaṇam vā gāyatrīyutajapo vā |
tilahomasahasram vā | prāṇāyāmaśatadvayam vā śaktyā kuryāt | dhenubhojanādyaśaktyapekṣayā
dvitricatuhpañcaṣaḍguṇam vardhate | upavāsasthāna ekaviprabhojanam
tāvaddhanadhānyavastrādīdānam vā | śaktyā dviguṇādivṛddhiś ca | gāyatrīsahasrajapo vā
dvādaśapraṇāyāmā vā śaktyā kāryāḥ | cāndrāyaṇasthāne 'ṣṭau prājāpatyāḥ | taptakṛcchre ṣaṭ |
atikṛcchre trayāḥ kāryāḥ | sukhasādhyeṣu tu cāndrāyaṇe trayāḥ kāryāḥ | taptakṛcchre
sārdhakāyadvayam | atikṛcchre mahāsāntapane ca kāyadvayam | parāke pañca trayo vā kāyāḥ
kāryāḥ |

atha kṛcchrasthāne tīrthapratyāmnāyo vakṣyate —

vede tīrthe ca deve ca yajñe caiva uṣadhe gurau |
yādṛśīm bhāvanām kuryāt siddhir bhavati tādrśī ||
kṣetrāgnyāpāḥ surā viprā guar gurus tīrtham ucyate |
nivāsahomasnānārcāroṣapoṣaiḥ punāti tat ||
atha purāṇebhyaḥ sarvatīrthapratyāmnāye kiṃcin mūlam ucyate |
brahmaviṣṇuśivā devā indro 'gnir yamanirṛtī |
varuṇaḥ śvasano yakṣaḥ somaḥ guho gaṇāḥ ||
ete svayaṃ tīrthabhūtās tīrthaiḥ siddhim avāpnūvan |
manavo vasavo rudrā ādityā maruto 'nilāḥ ||
viśve devas tuṣāḥ sādhyā nāgā yakṣāś ca rākṣasāḥ |
ityādyānekadevāś ca tīrthaiḥ siddhim avāpnūvan ||
bhṛgavo 'ṅgirasas 'gastyaviśvāmitrātrikaśyapāḥ |

[150]

vasiṣṭhādyā mahātmānas tīrthaiḥ sāmārthyam āpnuvan ||
hariścandro nalo vainyaḥ purukutsaḥ purūravāḥ |
sagaraḥ kārtavīryādyās tīrthai rājyam avāpnuvan ||
indrabhairavarāmādyā gautamādyā maharṣayaḥ |
brahmahatyādipāpāni tīrthair eva vyapohayan ||
viśvāmitraḥ saputras tu mahāpāpaṁ vyapohayat |
sutīrthatapasā brāhmyaṁ prāpya vāsiṣṭhaśāpataḥ ||
triśaṅkum api caṇḍālaṁ vipraṁ kṛtvāpy ayājayat |
taṁ tu tenaiva dehena svargalokaṁ aveśayat ||
anupoṣya trirātrādi tīrthāny anupagamya ca |
adatvā kāñcanaṁ gās ca daridro nāma jāyate ||
vratopavāsakṛcchrādīn akṛtvā tīrthasevanam |
adatvānnāśvavastrādi daridro jāyate dhruvam ||

tathā devīpurāṇe |

pāṇḍavā rājyalobhāya duritopaśamāya ca |
śrīkṛṣṇanāradavyāsaśrīkaṇṭhendrājalomaśaiḥ ||
mārkaṇḍeyapulastyājasaptarṣipramukhais tathā |
dvādaśadvādaśābdāni kṛcchrāṇy ādāya bhaktitaḥ ||
tīrthair akurvann ityādi purāṇe śrūyate kathā |
viśvanāthena yatinā nirbījena mahātmanā ||
viṁśatyābdāc chatābdāntaṁ sarvadā tīrthasevanāt |
bahusmṛtipurāṇajñair bahubhiḥ sahacāriṇā ||
kṛtsnaṁ tīrthaphalaṁ proktaṁ yan na sādhyam apīryate |
mārkaṇḍeyājahanumajjāmbabadromaśādibhiḥ ||
kṛtsnaṁ tīrthaphalaṁ proktaṁ godānakratusāmyataḥ |
dvāparānte purāṇāni vyāsaḥ svalpāyusāṁ nṛṇām ||
himāntād dakṣiṇe deśe saṁkocya vyavahārayet |
bhūtapretapiśācāś ca pitaro brahmarākṣaśāḥ ||
adyāpi pravadanty evaṁ kṛcchrārthe tīrtham arthavat |
sūtaḥ sūdraḥ purāṇajñas tīrthair vipro ‘bhavat tataḥ ||
śiṣyān ūce ‘kṣarāṅkāni tīrthāni kuruteti vai ||
te viśvakarmaṇe procur viśvakarmā ca sarvavit |
śiṣyaiḥ kṛcchrārākṣarāṅgāni sarvatīrtheṣv akārayat ||

[151]

adyāpi kṛcchravarṇāṅkā dṛśyante tatra tatra ca |
lipyaṅkānām avijñāne prakārāntam ucyate ||
purāṇasmṛtivid viṣṇuproktatīrthaphalāptaye |
uktaṁ lokopakārārthaṁ yatrāsādyam apīryate ||

purāṇasmṛtiṣu tīrthakalpeṣu ca tīrthaphalaṁ godānasamaṁ daśadhenusamaṁ śatadhenausamaṁ
gosahasraphalaṁ agnihotrāphalaṁ puṇyeṣṭīphalaṁ yajñaphalaṁ aśvamedhaphalaṁ
upapātakanāśanaṁ pātakanāśanaṁ mahāpātakanāśanaṁ upavāsaphalaṁ trirātraphalaṁ
kṛcchrāphalaṁ cāndrāyaṇaphalaṁ pakṣopavāsaphalaṁ māsopavāsaphalaṁ
ṣaṁmāsopavāsaphalaṁ saṁvatsaropavāsaphalaṁ labed ityādivacaneṣv arthavādapraśamsāṁ
visarjya sarvatra yogyatayā kṛcchrāṇi parikalpya tīrthaphalāny uktāni | tīrthasamgrahakārair api
tathaivoktāni | kāyakṛcchrācaraṇāśaktānāṁ pātityaparihārārtham asmābhis tathaivocyante | tatra
bhāgīrathyāṁ snānaṁ ṣaṣṭiyojanagatānāṁ ṣaḍabdakṛcchrāsamaṁ | tatra yātrā yojanavṛddhau |
yojanasyārdhakṛcchrā vṛddhiḥ | pūrvam saptamātrkā rākṣasabhayānnadyo ‘bhūvan | bhaye gate

punar devyo abhūvan | tato nadīśuśkakhāteṣu bhāgīrathī saptavarṇā saptadhāvahat | tāsu
 viṣṇugaṅgādisaptamātrkāṇāṃ sakṛt saptagaṅgāsu snānaṃ pādaḥkṛcchrasamam | prayāge
 dviguṇam | gaṅgādvāre gaṅgāsāgarasaṃgame caivam | vārāṇasyāṃ gaṅgāṭīva durlabhā |
 samudrānte puṇyaṃ na gaṇyate | vārāṇasyāṃ mahāpātakaṃ na praviśati | tatra mṛto mukta eva |
 sarvayātrā deśāntarabhāṣābhedaṇīyāye mahāparvatavyavadhāne mahānadīvyavadhāne
 ṣaṭcaturdviyojananyūnā bhavati | yamunāyāṃ snāne tu dvādaśakṛcchrasamam
 viṃśatiyojanagatasya | mathurāyāṃ dviguṇam | sarasvatyāṃ caturabdakṛcchrasamam
 catvāriṃśadyojanagatasya | prabhāse dvāravatyāṃ ca dviguṇam | etayor nadyor yojanavṛddhau
 pādaḥkṛcchravṛddhiḥ |
 dr̥ṣadvatīśatadruvipāśāvitastāsarāvātīmaruvṛddhāsiknīmādhamaṭī-payasvatīghṛatavatyādidevanad
 īṣu snānaṃ triṃśatkṛcchrasamam pañcadaśayojanagatasya |
 candrabhāgāvetravatīśarayūgomatīdevikākauśikīnityajalāmandākinīsahasravaktrāpaunaḥpunyā-p
 ūrṇapunyaḥbāhudāvāruṇigaṇḍakyādidevanadīṣu snānaṃ ṣoḍaśakṛcchrasamam
 dvādaśayojanagatasya | etāsu parasparasāṃgame trinadīphalam | anyāsu samudragāsu
 mahānadīṣu ṣaṭkṛcchrāphalam | mahānadeṣu mahānadyardhaphalam | śoṇamahā[152]nade
 gaṅgārdhaphalam | nadeṣu nadyardhaphalam | vairocanaṇadeṣu mahānadyardhaphalam |
 puṣkaratīrtheṣu prayāgasamam | saṃnihatyāṃ tathāiva | māhiṣmatyāḍau nityapratyakṣāgnau
 homo daśaguṇaḥ | gayāṃ mahānadīm seturāmeśvaram someśvaram bhīmeśvaram śrīraṅgam
 padmanābham puruṣottamam naimiṣam badaryāśramam puṇyāranyaṃ dharmāranyaṃ
 kurukṣetraṃ śrīśailam mahālayam kedāram puṣkaram rudrakoṭim narmadām āmrātakeśvaram
 kubjāmram kokāmukham prabhāsam vijayeśam purīndram pañcanadam gokarṇam śaṅkukarṇam
 bhadraḥkarṇam ayodhyāṃ mathurāṃ dvāravatīm māyām avantīm gayāṃ kāñcīm śālāgrāmam
 śaṃbhalāgrāmam kambalāgrāmam evamādimuktikṣetrāṇi saṃsevya labhate gayāsnānam |
 sarvebhyo vārāṇasī viśiṣṭaiva | mahāprayāge mṛtasyāpi muktir eva | anyaprayāge maraṇam
 muktibījam | narmadāyāṃ caturviṃśatiyojanagatasya caturviṃśatikṛcchrasamam |
 kubjikāsaṃgame dviguṇam | muktīrthe caturguṇam | tāpyāṃ daśakṛcchrasamam
 daśayojanagatasya | payoṣṇyāṃ aṣṭayojanagatasyāṣṭakṛcchrasamam | tatra saṃgame dviguṇam |
 godāvaryāṃ ṣaṣṭiyojanagatasya tryabdam kṛcchrasamam | tatra
 triṃśadyojana-gatasyaikādaśatīrtheṣu pratilomānulomasnānaṃ ṣaṣṭikṛcchrasamam |
 vañjarāsaṃgamaprayāge taddviguṇam | saptagodāvaryāṃ bhīmeśvare triguṇam | kuśatarpaṇe
 gayāsamam | vañjarāyāṃ dvādaśayojanagatasya dvādaśakṛcchrasamam | godāvaryāṃ viśleṣe
 samudrāntam ṣaḍguṇam | prañītāyāṃ catuḥkṛcchrasamam caturyojane | pūrṇāyāṃ tadardham
 tadardhayojane | kṛṣṇāveṇyāyāṃ pañcadaśayojane pañcadaśakṛcchrasamam | tuṅgabhadrāyāṃ
 viṃśatiyojanagatasya viṃśatikṛcchrasamam | paṃpāyāṃ taddviguṇam | hārihare triguṇam |
 bhīmarathyāṃ daśakṛcchrasamam daśayojanagatasya | kakudmatīsaṃge pañcadaśakṛcchrasamam
 | tuṅgabhadrāvaradāsaṃgame pañcaviṃśatikṛcchrasamam | malāpahāriṇyāṃ aṣṭakṛcchrasamam
 aṣṭayojanagatasya | nivṛtyāṃ ṣaṭkṛcchrasamam ṣaḍyojanagatasya | godāvaryāṃ yātrāvṛddhau
 yojane pādaḥkṛcchrāḥ | siṃhasthe gurau sarvatra jāhnavīsamam | kanyāsthe gurau kṛṣṇāveṇyāṃ
 sarvatra jāhnavyardham ca grāhyam | tuṅgabhadrāyāṃ tulāsthe gurau jāhnavyardham | karkaṭe
 gurau ca kṛṣṇāveṇyāyāṃ malahārisaṃgame prayāge triṃśadyojanagatasya triṃśatkṛcchrasamam
 | bhāgīrathīsaṃgame prayāge dviguṇam | tuṅgabhadrāsaṃgame prayāge triguṇam |
 nivṛtisaṃgame prayāge caturguṇam | brahmeśvare pañcaguṇam | pātālagaṅgāyāṃ
 mallikārjunadarśane ṣaḍguṇam | tataḥ pūrvam ṣaṣṭikṛcchrasamam | liṅgālaye dviguṇam |
 samudrasaṃgame [153] caivam | kāveryāṃ pratīcīmahānadyāṃ pañcadaśakṛcchrāphalam
 pañcadaśayojanagatasya | tāmrāparṇīkṛtamālāpayasvinīṣu dvādaśayojanair
 dvādaśakṛcchrasamam | sahyapādodbhavā vedādripādodbhavā nadyaḥ

svadairdhyānusāreṇaika-dvitrikṛcchraphaladāḥ | vindhyaśrīśailodbhavā dviguṇāḥ | himodbhavās
triguṇāḥ | smṛtau purāṇe ca yathākathaṃcidanuktau kulyās trirātraphaladāḥ | alpanadyaḥ
kṛcchraphaladāḥ | sarvatra yātrānuktau kṛcchrasaṃkhyayā yojanasaṃkhyā syāt |
ekayojanagādiśadyojanagatāḥ saritaḥ kulyāḥ | tato dvādaśayojanagatā alpanadyaḥ | tataś
caturviṃśatiyojanagatā nadyaḥ | samudragās ca mahānadyaḥ | mahānadīsaṃkhyāśritās ca
mahānadyas tatropavāsasahitaṃ nadīsnānaṃ kṛcchrasamam | yojanād arvāg api
sūnīgārdabhīśūnīcāṇḍālīkaṣṭagādinadyaḥ pāpanadyaś ca varjyāḥ | sarvatra samudrasnānaṃ darśe
kāryam | daivatasamīpe saraḥsarinnadīsaṃgameṣu sadā ca kāryam | samudrasnānaṃ
pañcadaśakṛcchrasamam pañcadaśayojanagatasya | prakhyāta devatāsaṃkhyā tadviguṇam | tatra
snātvā taddevadarśane sthānadarśane ca triguṇam | setau triṃśatkṛcchrasamam
triṃśadyojanagatasya | snātvā rāmeśvaradarśane ṣaṣṭikṛcchrasamam vindhyadeśīyānām |
seturāmeśvare jāhnavyāṃ ca triguṇam phalam | jāhnavīdedārayos tathaiva |
dakṣiṇābhideśīyānām jāhnavyāṃ ṣaḍguṇam | gaṅgādeśīyānām tu seturāmeśvare ṣaḍguṇam |
skandadarśane triṃśatkṛcchrasamam triṃśadyojanagatasya ca | yatra gaṅgāsaṃjñāsti tatra
caivam | sarvatra bhāṣābheda parvatādīnā yātrāhrāso bhavaty eva |
śrīraṅgapadmanābha-puruṣottamacakraṇamahālakṣmīdarśane lavaṇārṇavasnāne
triṃśadyojanagatasya triṃśatkṛcchrasamam | kedāre triguṇam |
sarvavaiṣṇavamāheśvarasaurāśākteyajyeṣṭhādīpīṭha-darśane pañcadaśakṛcchrasamam | prakhyāte
dviguṇam | ahobale'pi tathaiva | śrīśailapradakṣiṇam ṣaṣṭikṛcchrasamam | śrīśaila
ekaikadvāradarśane dvādaśakṛcchrasamam | anyeṣu prakhyāta tīrthadevatādarśaneṣu
ṣaṭkṛcchraphalam | siddhakṣetre svayaṃbhudarśanam anyakṣetre ca trikṛcchrasamam
triyojanagatasya | sarvatra kṛcchrasaṃkhyayā trayodaśayojana-saṃkhyā vijñeyā | yatra yatra
yadviśeṣatayā dṛṣṭam tac ca grāhyam | sarvatra deśakālavīṣeṣeṇa phalaviśeṣo 'sty eva |
sarvatroktadaśaṃsaphalam tīrasthasya yojanād arvāg bhavati tatrāpi krośasaṃkhyayā
tāratamyam asti | sarvatra yātrāvṛddhau yātrāphalam | [154] yojane yojana upavāsah | tathā sati
ṣaḍ upavāsah prājāpatya iti kalpanā bhavati |

tiryag yavodarāṇy aṣṭāv ūrdhvā vā vrīhayas traya |
pramāṇamaṅgalasyoktaṃ vitastir dvādaśāṅgulā ||
vitastidviguṇāratnis tataḥ kiṣkus tato dhanuḥ |
dhanuḥsahasre dve krośaiṃś catuṣkrośam tu yojanam ||
sārdhagavyūtideśam ca yojanam paricakṣate |
gavyūtiṃ pañcasāhasradhanurbhiḥ pramite viduḥ ||

yātrāsu niyamāḥ | ekabhaktādhahṣayane anṛtau brahmācāryam ityādyāḥ | tīrthe
snānājapa-tarpanādi kāryam | daivate 'rghyapādyākṣatagandhārcanādi kāryam ityādi
tīrthapratyāmnāyo yojyaḥ | evaṃ sthite yathā manaḥ pūtaṃ bhavati tathā kāryam | parārthe tu
gantā ṣoḍaśaṃśam labhate | prasaṅgena gantārdhaphalam | anuṣaṅgeṇa tīrtham prāpya snāne
snānaphalam eva na yātrāphalam |
pitṛpitṛvyapitāmāhaprapitāmāhamātulaśvaśurapoṣakārthadagurv-ācāryopādhyāyārtham teṣāṃ
patnyartham mātṛṣvasṛpitṛṣvasartham ca snātvā svayam aṣṭamāṃśam labhate | sāksāt pitroḥ
kurvan putraś caturthāṃśam labhate |

dampatī ca sapatnyaś ca labhante 'rdham mithaḥ phalam |
arthināṃ tu phalahrāsaḥ śuśrūṣāphalam īdṛśam ||

karkaṭāḍau māśadvaye nirantaram rajasvalā mahānadyaḥ samudragāḥ | tāsv api bhāgīrathi gomatī
candrabhāgā sarasvatī sindhumahānadī śarayūś ca trirātram rajasvalāḥ |
śuśyanti yāḥ kusarito grīṣmakāle na codakaiḥ |
pūryante caiva varṣāsu daśāhānte rajasvalāḥ ||

kulyā alpanadyo nadyaś ca saptāhaṃ pakṣaṃ māsaṃ tā rajasvalāḥ | vāpīkūpataḍgādiṣu
svalpodakeṣu purāṇodakavarjiteṣu trirātraṃ rajasvalātvam | atas tatra snānatarpaṇādikam
apraśastatvān na kāryam | tīravāsināṃ tu na niṣedhaḥ | sarasvatyanyagaṅgā yamunā ca sarve ca
nadāḥ kadācid api na rajavalāḥ | smṛtipurāṇeṣu yatra gaṅgāyamunāsarasvatīśabdo ‘sti tatrāpi
rajodoṣo [155] nāstīty āhuḥ | atīravāsināṃ api upākarmaṇi cotsarjane vratasnāne
candrasūryagrahe ca rajodoṣo nāsti | kṣudranadyaḥ sarvā na rajasvalāḥ |

iti tīrthavidhiḥ |

**atha mahāpātakeṣu dvādaśavārṣikādivratasthāneṣu prājāpatyādayas
tatpratyāmnāyās cocyante —**

tatra dvādaśavārṣike dvādaśadineṣv ekaikaṃ prājāpatyaṃ parikalpyaivaṃ kalpyamāne
ṣaṣṭyadhikaśatatriṃśatprājāpatyā dvādaśavārṣikeṣu bhavanti | tasmān mahāpātake tv amatyā
sakṛtkaraṇe ṣaṣṭyadhikaśatatrayaṃ kāyāṃś caret | tadaśaktau ṣaṣṭyadhikatriṃśaddhenūr dadyāt
tanmūlyaṃ vā | gomūlyatvena ṣaṣṭyadhikatriṃśanniṣkān vā niṣkārdhāni vā niṣkapādān vā śaktyā
dadyāt | mūlyadāne ‘py aśaktau tāvanta udavāsāḥ kāryāḥ | tatrāpy aśaktāv ekaikasya
prājāpatyasyāyutagāyatrījapasamkhyayā ṣaṭtriṃśallakṣasamkhyāko gāyatrījapaḥ kāryaḥ |
ṣaṣṭyadhikaśatatrayavedapārāyaṇāni vā kāryāṇi | tāvanti tilahomasahasrāṇi vā | tāvantaḥ
śatadvayaprāñāyāmā vā | ityādikṛcchrapratyāmnāyatvena ṣaṣṭyadhita[ka?]śatatrayasamkhyayā
mahāpātakeṣu yojyam | atipātakeṣu pādanyūnadvādaśābdanavavārṣikavratasthāne
saptadyadhikaśatadvaye kāyāḥ kāryāḥ | tadaśaktau dhenudānādi kāryam | anupātakeṣu
ṣaḍvārṣikavratasthāne sāsītīśatakāyāḥ | dhenvādayaś ca tatsamkhyākāḥ | upapātakabahutve
traivārṣikaṃ vrataṃ kāryam | tatsthāne trivārṣike navatisamkhyākāḥ kāyāḥ kāryāḥ | dhenvādayaś
ca tatsamkhyākāḥ | ekaikopapātakeṣu traimāsikavratam uktam | tatsthāne sārddhasapta kāyāḥ
pratyāmnāyās ca | dhenvādayas tatsamkhyākāḥ | vṛṣabhaikādaśagodānasahitatrirātrātmakā
govadhavrate tu sārddhaikādaśa kāyā upavāsādayaś ca tatsamkhyākāḥ | māsapayovrate
sārddhakāyadvayaṃ pratyāmnāyās ca tadvat | pañcagavyamāse caivam | parāke tu kāyatrayaṃ
pratyāmnāyās ca tadvat | saptāhaṃ sāntapane tv ardhakāyā ityādi | prakīrṇakeṣu prājāpatyaṃ
pādādikṛtya kalpyam | prājāpatyaḥ ṣaḍ upavāsā ityādi vā śaktyā kalpyam |

atha sarvapṛāyaścittāni vakṣyante —

tatra mahāpātakād arvācīnapāpeṣu bahuṣu vividheṣv ajñātādiṣv atyantaguṇavān atyantaviraktaḥ
pratinimittam kartum aśaktau pṛāyaścittam ṣaḍabdakṛcchram sāsītīśatasamkhyākam prājāpatyaṃ
caret | dhenvādipratyāmnāyam vā tatsamkhyayā kuryāt | abhyāse dviguṇam matyā triguṇam
matyā [156] abhyāse caturguṇam | atyantābhyāse nirantarābhyāse vā pañcaguṇam |
bahukālābhyāse ṣaḍguṇam | prakīrṇakeṣu kṣudrapāpeṣu cātibahuṣv amatyā kṛteṣu pratinimittam
kartum aśaktau pṛāyaścittam abdakṛcchram triṃśatsamkhyākaprājāpatyaṃ caret |
dhenvādipratyāmnāyam vā tatsamkhyayā kuryāt | abhyāse dviguṇam matyā triguṇam |
matyābhyāse caturguṇam | atyantābhyāse nirantarābhyāse vā pañcaguṇam | tathā bahukālābhyāse
ṣaḍguṇam | kṣudrapāpeṣv ajñātākṛteṣu pratinimittam pṛāyaścittāśaktau
kṛcchrātikṛcchracāndrāyaṇāni kuryāt | tatsthāne dvādaśa prājāpatyān vā caret |
dhenvādipratyāmnāyam vā kṛcchrasthāne tatsamkhyayā kuryāt | abhyāse dviguṇam matyā
triguṇam matyābhyāse caturguṇam | atyantābhyāse nirantarābhyāse ca pañcaguṇam | tathā
bahukālābhyāse ṣaḍguṇam | idaṃ pṛāyaścittacatuṣṭayam uttamasya | madhyamasya dviguṇam |

jaghanyasya triguṇam | iṣṭāpūrtaśubhāsubhamahākarmasv anupahatānām api
jñartvigācāryayajamānādīnām kṛcchrātikṛcchracāndrāyaṇākhyam sarvapṛāyaścittam bhavet |
tatsthāne dvādaśa prajāpatyān vā tadardham vā vadanti |

iti smṛtyarthasāre sarvapṛāyaścittavidhiḥ |

sarvatrānuktaniṣkṛtau kṛcchrātikṛcchracāndrāyaṇāni samastavyastarūpeṇa yogyatayā yojyāni |
kṣudeṣūpapāpeṣūpavāsas trirātrakāyā vā yogyatayā yojyāḥ | atikṣudreṣu dvādaśa ṣaḍ vā
prāṇāyāmā yogyatayā yojyāḥ | strīśūdrāṇām amantrakāḥ prāṇāyāmāḥ |
puruṣāhārahantakārāgradānāni vā yojyāni tāvad dhanadhānyādīdānam vā kāryam | home bhūr
bhuvah svaḥ svāhety āhutiḥ kāryā | karmaṇy aṅgalope bhūr bhuvah svar iti japaḥ 108 |
vāgyamalope viṣṇusmaraṇam śivasmaraṇam vā | ajñātanyūnasampūrṇatārtham acyutasmaraṇam
śambhusmaraṇam vā kāryam |

yasya smṛtyā ca nāmoktyā tapoyajñakriyādiṣu |
nyūnam sampūrṇatām yāti sadyo vande tam acyutam ||
ajñānād atha vā lobhāt pracyavetādhvareṣu yat |
smaraṇād eva tad viṣṇoḥ sampūrṇam syād iti śrutiḥ ||

iti **padmapurāṇa**vacanam |

iti smṛtyarthasāre sarvapṛāyaścittavidhiḥ samāptaḥ |

niṣkaparimāṇam | niṣkaś ca lokaśāstrayor ekavākyatayā māśāḥ, catvāriṃśat 40 | tadardham 20
tadardham 10 suvarṇam tadaśaktau rajatam vā | aṣṭaprajāptyair ekaṁ cāndrāyaṇam ṣadbhis
tapta(bhir vā) kṛcchrah | tribhir atikṛcchrah | evam abdavrate triṃśatsamkhyākāḥ prajāpatyāḥ |

**iti viśvāmitramahāmaheśvaranāgabhartṛviṣṇubhaṭṭopādhyāyasūnuna
yajvanā śrīdharācāryeṇa śrutismṛtividā kṛte
smṛtyarthasāre pṛāyaścittaprakaraṇam samāptam |**